

МОЄ ЦАРСТВО НЕ ВІД СВІТУ ЦЬОГО

МОЄ ЦАРСТВО НЕ ВІД СВІТУ ЦЬОГО

**Сутність Небесного Царства
серед «злого сучасного віку»**

ДЕВІД У. БЕРСО

*«Ісус відповів: Моє Царство не із світу цього. Якби із цього світу було
Моє Царство, то служба Моя воювала б, щоб не виданий був Я юдеям.
Та тепер Моє Царство не звідси ... ».*

Євангелія від Івана 18:36

«Друкарня Благодать»

Міжнародне Господнє служіння
вул. Лермонтова, 7-А
Новосілки
м. Київ, Україна 03027

Назва мовою оригіналу: *The Kingdom That Turned the World Upside Down*

Перекладач: В'ячеслав Малець.

Редактори: Майкл Янці, Олена Божик, Яків Дзюба, Тетяна Єфименко.

© David Bercot, початкове англійське видання, 2003 р. Книгу англійською мовою можна придбати у видавництві «Scroll Publishers Co.», P.O. Box 122, Amberson, PA 17210.

© Grace Press, Inc., укр. видання, 2019 р.

Видавництво
Grace Press, Inc.
2175 Division Highway, Ephrata PA 17522 USA

ВІД ВИДАВЦІВ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Девід Берсо — автор кількох книг про віру перших християн, зокрема і 704-сторінкового «Довідника віри перших християн» («A Dictionary of Early Christian Beliefs»).

У книзі «Моє Царство не від світу цього» він викладає свої переконання щодо сутності Царства Божого, які сформувалися в нього внаслідок багатолітніх досліджень.

Берсо непокоїло, що багато його співвітчизників, які заявляли про свою християнську віру, зокрема й чимало християн-протестантів, не досить повно розуміли Царство Боже і не цілком були віддані йому. Саме для цих, здебільшого англомовних читачів, він і написав свою книгу.

Як християни і як видавці, ми дуже цінуємо погляди автора, у яких він утвердився внаслідок вивчення Слова Божого та історії церкви, хоча й не виріс в церкві, яка поділяє викладені тут переконання.

Ми вдячні Господу за можливість запропонувати цю книгу нашим україномовним читачам і молимося, щоб вона спонукала ще багатьох людей жити на землі як громадяни Царства Божого, яке воістину «не від світу цього», *«бо щедро відкривається [таким] вхід до вічного Царства Господа нашого й Спасителя Ісуса Христа»*.

У текстах і виносках цієї книги є чимало посилань на інші джерела. Для зручності читача їхні назви перекладені українською мовою, хоча багато із цих книг українською не перекладалися.

Частина I

ЦАРСТВО З ІНШИМИ ЗАСАДАМИ

1

СВЯЩЕННА ВІЙНА?

П'ятниця 8 липня 1099 року. Палюче сонце пустелі безжальне до зморених священиків у ризах, які з величезними хрестами та мощами святих обходять зовнішні мури Єрусалиму. За духовенством ідуть 1200 виснажених босих лицарів-хрестоносців та близько 11000 виснажених голодом і спрагою піхотинців, моряків і селян. Мусульмани, що захищають місто, глузують з учасників цієї ходи. Щоб іще дужче принизити обідраних, змучених християн, мусульмани оскверняють хрести і вивішують їх на міських мурах.

Не звертаючи уваги на образи й глуз, християни доходять до Оливної гори і там зупиняються. Один з єпископів звертається до них з такими словами: «Зараз ми стоїмо на тому місці, з якого вознісся Господь, і ми не можемо зробити чогось більшого для нашого очищення. Тож хай кожен із нас простить брата свого, тоді й Господь простить нас»¹. Потім він нагадує їм про своє пророцтво. Єрусалим паде наступної п'ятниці, якщо вони й далі перебуватимуть у смиренні й очищенні.

Якби мусульмани почули промову єпископа, то навряд чи стали б непокоїтися. Захопити Єрусалим за сім днів? Це аж ніяк неможливо! Адже ще до того, як хрестоносці дісталися єрусалимських околиць, Іфтікар, мусульманський правитель

Єрусалиму, отруїв і засипав усі колодязі за міськими мурами. Відтак хрестоносці мали тільки одне слабеньке джерельце води, тож багато з них страждали від сильної спраги. Іфтікар наказав забрати всіх домашніх тварин за міські мури, забезпечивши таким чином городян достатнім запасом харчів. Натомість хрестоносці були вкрай виснажені голодом. Єрусалим міг витримати тривалу облогу. Щоб зберегти запаси харчів і убезпечити себе від зрадництва, Іфтікар вигнав з міста всіх християн. Більшість євреїв також покинула місто.

Тож хрестоносці мало непокоїли Іфтікара та його військо. Адже у них багато води, харчів, неприступні міські мури і величезна перевага перед ворогом у силі. Захищали місто 60 000 озброєних вояків! А ще їм на допомогу поспішало єгипетське військо. А в хрестоносців — менше 13 000 обідраних, слабкоозброєних чоловіків. До того ж хрестоносці воювали на чужій території і знемагали від жаркого клімату, такого несхожого на клімат їхньої рідної Франції. Авжеж, підстав поглузувати з них було предостаточно.

Та через п'ять днів сміх змовк, коли, на подив мусульманам, хрестоносці підкотили до єрусалимських мурів кілька величезних дерев'яних облогових башт. Вони потай споруджували ці страхітливі конструкції з розібраних кораблів. Кожну башту оснастили всім необхідним для середньовічної армії: катапультю, тараном, підйомним мостом і високим майданчиком зверху, з якого хрестоносці могли обсипати стрілами захисників міста. До того ж усередині кожної облогової башти перебували невеликі загони франкських вояків, готових увійти в місто, тільки-но проб'ють мури.

Побачивши ці вражаючі споруди, мусульмани одразу ж кинулись укріплювати мури, навпроти яких ті стояли. Та хрестоносці вночі перед нападом нечутно розібрали деякі облогові

башти й перемістили їх більш ніж на кілометр до менш укріплених єрусалимських мурів. Це був неймовірний вчинок за будь-яких обставин, а у їхньому становищі — надлюдський подвиг. Коли в четвер уранці, 14 липня, м'яке ранкове світло осяяло Єрусалим, мусульмани були збиті з пантелику. Вони не могли повірити, як деякі башти за одну ніч опинилися в зовсім іншому місці.

Пропрацювавши цілу ніч, чимало хрестоносців геть знесли. Та все одно ранок почали загальною молитвою. Хрестоносці вірили, що Бог дасть їм необхідну силу. Потім, гучними криками прославляючи Бога, хрестоносці поволі покотили величезні башти до єрусалимських мурів, водночас метаючи катапультами здоровенні кам'яні ядра в мури і будинки. Коли облогові башти досягли міських стін, їхні важкі тарани одразу ж почали методично довбати стародавні мури Єрусалиму. Хрестоносці метали з вершин своїх облогових башт палаючі дерев'яні снаряди, просякнуті смолою, воском і сіркою, таким чином підпалюючи дерев'яні укріплення за мурами.

Мусульмани у відповідь метали в башти свої палаючі снаряди, намагаючись підпалити їх, та обстрілювали башти з катапульта. Цілий день з обох сторін сипалися снаряди й стріли. Хрестоносці билися хоробро, однак не могли просунутися ні на крок. Декілька їхніх облогових башт було зруйновано, а одна спалена дотла. Коли настала ніч, супротивники припинили бій.

У п'ятницю вранці, 15 липня, битва продовжилась. Цього дня, за пророцтвом єпископа, місто мало бути захоплене. Але це здавалося малоймовірним. Всі хрестоносці були змучені від безсонних ночей і вчорашнього бою. До полудня вони зовсім занепали духом. Сили вичерпані, а успіху — жодного. Ворог набагато переважав їх чисельно, а єрусалимські мури здавалися неприступними.

Нарешті вони припинили наступ і зібралися на раду. Майже половина з них ладна була зняти марну облогу і повісити єпископа за його брехливе пророцтво. Нарада ще тривала, коли лицар на Оливній горі дав сигнал своїм щитом наступати. Вояки підбадьорились і поновили атаку. Тарани знову почали довбати міські мури, а деякі хрестоносці подерлися на них по штурмових драбинах і мотузках.

Захисники міста додатково укріпили мури цілою горою тюків бавовни й сіна. Та лучники Готфріда Булонського підпалили ці паки палаючими стрілами. Вітер подув у бік мусульман, і вони почали задихатися від величезних клубищ диму. Вогонь і дим зігнали їх із мурів.

Скориставшись з цього, Готфрід швидко звільнив довгий підйомний міст своєї башти, і його вояки безстрашно подерлися на мур. За кілька хвилин вони захопили частину міських укріплень напроти башти, а відтак решта їх вояків змогла вилізти на мур по драбинах. Деякі з них дісталися до міської брами і відкрили її. Хрестоносці потоком ринули через неї.

Незважаючи на чисельну перевагу, мусульмани розгублено відступали. Ще кілька годин тому здавалося, що хрестоносці знесилені, а зараз вони рішуче ринулися в місто! Мусульмани безладно відступали. Усе місто нараз охопила паніка, усі намагались урятуватися. Хрестоносці не щадили ні жінок, ні дітей, безжально вбиваючи кожного, хто траплявся їм на дорозі².

Хрестоносці порівнювали себе з військом Єгу, який свого часу знищив тих, хто вклонявся Ваалу. Один із хрестоносців так описує цю жахливу різанину:

«На міських вулицях можна було побачити купи голів, рук і ніг. Щоб пройти, треба було переступати через трупи людей і коней. Але ще жахливіше сталося в храмі Соломона, у якому зазвичай відбувалися релігійні служіння. Що ж там трапилося?

Якщо я розкажу правду, то ви можете не повірити. Тож достатньо сказати таке: у храмі і притворі Соломоновому кров сягала колін вершника, який перебував у сидлі. Воістину, справедливим і грізним судом Божим було те, що це місце наповнилося кров'ю невірних, бо воно так довго страждало від їхньої богозневаги. Місто було переповнене трупами і кров'ю³.

Гадаєте, наступного дня хрестоносці глибоко жалкували, що вбили майже 100 000 людей, серед яких було багато маленьких дітей? Ні, зовсім ні, позаяк вони були впевнені, що перемогти їм допоміг їхній Цар — Господь Ісус Христос, і що тепер Він усміхався, дивлячись на них. Адже сам папа римський закликав усіх вірних католиків піти й очистити Святу Землю від невірних. Він запевнив, що кожен учасник хрестового походу отримає повне прощення гріхів. Тож наш очевидець розповідає далі:

«Захопивши місто і побачивши, як поклоняються паломники біля Гробу Господнього, ми зрозуміли, що наші зусилля й пережиті труднощі варті того. Як вони раділи і співали нову пісню Господу! Їхні серця підносили Богу переможні і натхненні молитви, які неможливо передати словами. Новий день! Нова радість! Нова і нескінченна бадьорість! Наша самовіддана праця завершилася, надихнувши всіх на нові слова й нові пісні. Цей день, напевне, стане пам'ятним днем в усіх майбутніх віках, бо він обернув нашу працю і смуток на радість і торжество. Цей день є виправданням усього християнства, приниженням язичництва і оновленням нашої віри. *«Це день, що його створив Господь, — радіймо та тішмося в нім!»*, бо цього дня Господь явив Себе Своему народу і благословив його»⁴.

Але чи вважав Ісус це побоїще приводом для торжества? Чи справді хрестоносці поширювали Царство Боже? Чи вони завдали йому величезної шкоди?

Адже за 1100 років до тих подій Ісус установив Царство **любові**. Його піддані мали відзначатися своєю любов'ю одне до одного. І не тільки одне до одного, але й до своїх ворогів. Їхній Цар характеризував Себе такими словами: «... *Я тихий і серцем покірливий...* » (Мт. 11:29). Перші піддані цього незвичайного Царства перевернули тогочасний світ не мечем, але словами правди і ділами любові. То що ж чинили в тих далеких краях люди, які стверджували, що належать до Царства любові й смирення, водночас влаштовуючи різанину серед єрусалимських мешканців.

Це довга історія. Але її необхідно розповісти, бо наша з вами вічна доля нерозривно пов'язана з історією цього Царства, яке перевернуло світ.

2

ЗЕМНЕ ЦАРСТВО, ВСТАНОВЛЕНЕ БОГОМ

У наступних розділах ми поговоримо про те, що Царство Боже має засади і цінності, які докорінно відрізняються від того, чим керуються земні царства. Але щоб повніше зрозуміти Його Царство, спочатку розглянемо єдине земне царство, яке встановив Бог.

У Святому Письмі про це земне царство вперше згадується у Виході, де Бог звертається до ізраїльського народу: *«А тепер, коли справді послухаєте Мого голосу і будете дотримувати заповіту Мого, то станете Мені власністю більше всіх народів, бо вся земля — то Моя! А ви станете Мені царством священиків та народом святим...»* (Вих. 19:5-6).

Бог запропонував ізраїльському народу бути Його особливим царством священиків. І ізраїльтяни прийняли Його запрошення. Вони вступили з Ним в завіт біля Сінайської гори. Як і більшість завітів, цей був двостороннім: **якщо** ізраїльтяни слухатимуться Бога, то вони стануть *«... царством священиків і народом святим...»* (Вих. 19:6). Як і всяке інше царство, ізраїльський народ повинен був мати правителя і закони. Однак їхнім Царем, Законодавцем і Суддею мав бути Сам Бог (Іс.

33:22). Законом ізраїльського царства мав стати закон, який дав Сам Бог безпосередньо Мойсею.

Незважаючи на всі ці особливості, ізраїльське царство все-таки було земним царством. Багато в чому воно було схоже на інші царства цього світу. Воно займало певну географічну територію, його народ мав певну етнічну приналежність і захищав своє царство за допомогою війська, озброєного мечами, списами і стрілами. Як і всі інші народи, ізраїльтяни розширювали свою територію, використовуючи зброю. В очах навколишніх народів вони відрізнялися тим, що їхній закон забороняв поклонятися ідолам.

Навіть обіцяні Богом благословення для ізраїльського народу були земними, матеріальними.

«... Якщо дійсно будеш ти слухатися голосу Господа Бога свого... благословенний плід утроби твоєї, і плід твоєї землі, і плід худоби твоєї... Господь накаже Своєму благословенню бути з тобою в коморах твоїх... і Господь дасть тобі добрий приріст у плоді утроби твоєї, і в плоді худоби твоєї, і в плоді поля твого на тій землі... Господь відчинить для тебе Свою добру скарбницю, небеса, щоб дати дощ для Краю твого в часі його... І ти позичатимеш багатьом народам, а сам не позичатимеш ні в кого» (Повт. 28:1-12).

Але матеріальними будуть не лише **благословення**. Якщо ізраїльтяни порушать завіт, **кара** буде теж земною, фізичною.

«Дасть Господь замість дощу Красі твоєму куряву, а порох із неба буде сходити на тебе аж поки не будеш ти вигублений. Віддасть тебе Господь на поразку твоїм ворогам...» (Повт. 28:24-25). «Багато насіння винесеш на поле, та мало збереш, — бо пожере його сарана. Позасаджуєш виноградники і будеш обробляти, та не будеш пити вина і не будеш збирати, — бо пожере його черва» (в. 38-39).

Як бачимо, стародавнє ізраїльське царство було звичайним земним царством. Його устрій був зрозумілий іншим народам,

бо багато в чому нагадував устрій їхніх держав. Різниця між ізраїльтянами та іншими народами була в тому, що інші народи вважали, що у їхніх витоків стояли **їхні** боги. Вони вірили, що **їхні** боги посилають їм матеріальне благополуччя, коли вони їм поклоняються. Вони також вірили, що **їхні** боги карають їх посухою і голодом, якщо вони завинили перед ними. Багато в чому світогляд язичницьких народів узгоджувався зі світоглядом ізраїльтян. Основна різниця полягала в питаннях релігії та моральних засад, а не в державному устрої.

Але стародавнє ізраїльське царство, будучи переважно земним, не було остаточним Божим задумом. Воно мало привести ізраїльтян до чогось набагато величнішого — Царства, яке буде воістину не від світу цього.

3

ІНШЕ ЦАРСТВО

30-й рік від Р.Х. розпочався так, як і будь-який інший рік. Ізраїльські священики здійснювали щоденні жертвоприношення в храмі. Хлібороби працювали на полях, а жінки прали білизну в річках. Рибалки сушили сітки на березі Галілейського моря. Та несподівано в життя цих людей увірвався пророк Іван! Вбраний в одяг із верблюжого волосу і підперезаний шкіряним поясом, він вражав усіх навколо своїм виглядом. До того ж, він проголошував приголомшливу звістку — наблизилося Царство Боже!

Наблизилося Царство Боже? Для євреїв це означало, що незабаром з'явиться Месія і римське ярмо буде скинуто, а вони, як народ, знову отримають незалежність. Не дивно, що Іванова звістка схвилювала євреїв. Люди почали сходитися до нього юрбами, щоб дізнатися, як приготуватися до цього царства.

Та коли Іван показав на Ісуса як на їхнього довгоочікуваного Месію, більшість євреїв почали перепитувати один одного: «Ісус із Назарету? Та Він аж ніяк не схожий на очікуваного нами Месію. Він явно не воїн. І навіть не намагається зібрати військо, щоб звільнити євреїв з-під римського ярма. Він навіть не **проповідує** проти римлян».

Про що ж Він проповідував?

Мені б хотілося поставити це питання тобі, читачу. То про що ж усе-таки проповідував Ісус? Про потребу людини в спасінні? Про Божу любов до людства? Про необхідність народитися згори? Чи про те, що Він заплатить Своїм життям за наше викуплення?

Ісус, звичайно ж, говорив про все це. І це дуже важливі істини. Але жодна з них не була **головною темою** Його проповідей. У Святому Письмі згадується лише один випадок, коли Ісус говорив про народження згори — у Своїй особистій розмові з Никодимом. Лиш один раз Він говорить про Свою смерть заради нашого викуплення. І лише в кількох уривках Він уживає слово «спасіння».

Головною темою проповідей Ісуса було **Царство Боже**. У Євангеліях воно згадується близько ста разів. Царству Божому присвячено і більшість Ісусових притч. І справді, Ісус сказав, що Він посланий на землю проповідувати про Царство Боже: *«... І іншим містам Я повинен звіщати Добру Новину про Боже Царство, бо на те Мене послано»* (Лк. 4:43). Це не те, що ми звикли чути, чи не так? Усіх нас переконували, що головна мета приходу Ісуса на землю — спасти нас від наших гріхів. І це справді одна з цілей Його приходу. Але не єдина.

Де б Ісус не був, Він проповідував про Царство Боже.

*«Із того часу Ісус розпочав проповідувати й промовляти: «Покайтеся, бо наблизилось **Царство Небесне!**» (Мт. 4:17).*

*«І ходив Він по всій Галілеї, по їхніх синагогах навчаючи, та **Євангелію Царства** проповідуючи, і вздоровляючи всяку недугу, і всяку неміч між людьми» (Мт. 4:23).*

*«А як люди довідалися, то пішли вслід за Ним. І Він їх прийняв, і розповідав їм про **Боже Царство**, та тих уздоровляв, хто потребував уздоровлення» (Лк. 9:11).*

«І обходив Ісус всі міста та оселі, навчаючи в їхніх синагогах,

та Євангелію Царства проповідуючи, і вздоровлюючи всяку недугу та неміч усяку» (Мт. 9:35).

Дивовижно: хоча Царство Боже було головною темою Ісусових проповідей, у наш час про нього майже не говорять, коли проповідують Євангелію. Про що ж сьогодні найчастіше проповідують? Про особисте спасіння людини, чи не так? Але — не про Царство Боже.

Що проповідували апостоли

Ви можете подумати: «Гаразд, може, Ісус і проповідував про Царство, але ж Своїм учням Він повелів проповідувати про народження згори і спасіння, а не про Царство, чи не так?». Ні, не так. Коли Ісус посилав Своїх учнів, Він повелів їм проповідувати саме про Царство.

Зверніть увагу на Його настанови щодо проповіді:

*«А ходячи, проповідуйте та говоріть, що наблизилось **Царство Небесне**» (Мт. 10:7).*

*«І послав їх проповідувати **Царство Боже** та вздоровляти недужих» (Лк. 9:2).*

*«Уздоровляйте хворих, що в нім, промовляйте до них: «Наблизилось **Царство Боже** до вас!»» (Лк. 10:9).*

Не подумайте, будь ласка, що це просто кілька висмикнутих із контексту рядків, які я навів на доказ своєї теорії. Майже щоразу, посылаючи Своїх учнів на проповідь, Ісус напучував їх проповідувати про Царство Боже.

Ви, звичайно ж, пам'ятаєте учня, який обіцяв піти за Ісусом, але тільки після того, як поховає свого батька. Що Ісус відповів йому? «... Зостав мертвим ховати мерців своїх. А ти йди та звіщай **Царство Боже**» (Лк. 9:60).

Не зрозумійте мене неправильно: я аж ніяк не применшую

необхідності народження згори і спасіння. Це дуже важливі сторони Євангелії, але вони — засіб для того, щоб увійти в Царство Боже. Ісус ніколи не хотів, щоб Його послідовники проповідували про спасіння і народження згори окремо від Царства — невід'ємної частини Євангелії. Якщо ми говоримо людям про спасіння і замовчуємо про Царство, то, значить, не проповідуємо Євангелії Ісуса Христа.

І ще, що це за Євангелія, про яку Ісус говорив, що вона буде проповідана по всьому світу наприкінці часів? Він сказав: *«І проповідана буде ця Євангелія Царства по цілому світові, на свідцтво народам усім. І тоді прийде кінець!»* (Мт. 24:14). Сьогодні по всьому світу проповідують Євангелію, але чи є вона Євангелією Царства?

Що таке Царство Боже?

Кожне Царство складається з чотирьох основних складових: 1) правителя або правителів; 2) підданих; 3) території або області правління і 4) законів. Усе перераховане є і в Царстві Божому. В ньому є правитель, піддані, територія і закони. Однак, оскільки Царство Боже відрізняється від земного, то ті чотири складові — вельми унікальні.

Передусім, Боже Царство не має земного правителя. Ним керує з неба Ісус Христос. Земні царства періодично змінюють правителів і політику правління, але Ісус і Його засади — вічні й незмінні: *«Ісус Христос учора, і сьогодні, і навіки Той Самий!»* (Євр. 13:8).

А хто такі піддані Царства Божого? Євреї? Ні, Ісус досить чітко сказав євреям: *«Тому кажу вам, що від вас Царство Боже відійметься, і дасться народові, що плоди його буде приносити»* (Мт. 21:43). Що ж це за народ, якому Ісус віддає Царство? Римляни? Британці? Американці? Ні, жоден з них, оскільки у

Святому Письмі сказано: *«Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі! А коли ви Христові, то ви Авраамове насіння й за обітницею спадкоємці»* (Гал. 3:28-29).

Тож усі ми, хто належить Христу і справді народжені згори, піддані цього Царства. Ми стали спадкоємцями Божої обітниці, громадянами Його нового народу. Апостол Петро про навернених із язичників християн свого часу сказав: *«Але ви — вибраний рід, священство царське, народ святий, люд власности Божої, щоб звіщати чесноти Того, Хто покликав вас із темряви до дивного світла Свого, колись «ненарод», а тепер народ Божий, колись «непомилувані», а тепер ви помилувані!»* (1 Пет. 2:9-10).

Тож піддані Царства Божого, як і ізраїльтяни, покликані бути святим народом, царством священників (Вих. 19:5-6). Однак царство було забрано в ізраїльтян і подароване народу, який зростить плоди праведності, — народженим згори віруючим.

Піддані Царства Божого, на відміну від підданих усіх інших царств, не мають певної території на землі, а розсіяні поміж народів цього світу. Ця особливість завжди спричиняла конфлікти для Царства Божого, бо його громадяни живуть під владою двох різних царств — царства цього світу і Царства Божого.

Ісус сказав самарянці: *«... Повір, жінко, Мені, що надходить година, коли ні на горі цій, ані в Єрусалимі вклоняться Отцеві не будете ви»* (Ів. 4:21). Царство Боже не має земної столиці чи священного місця для поклоніння.

Євреям і язичникам за часів Ісуса все це було незрозумілим. Ізраїльське царство свого часу, як і всі земні царства, мало певну географічну територію. В ізраїльтян завжди було визначене місце, де стояла їхня скинія або храм. Протягом тисячі років

це був Єрусалим. Кожне земне царство має земну столицю, але тільки — не Царство Боже.

«Божее Царство всередині вас!»

Вчення Ісуса, яке ми вже розглянули, було дивовижним, але якось Він сказав фарисеям ще більш вражаючі слова: *«А як фарисеї спитали Його, коли Царство Божее прийде, то Він їм відповів і сказав: «Царство Боже не прийде помітно, і не скажуть: «Ось тут», або: «Там». Бо Божее Царство всередині вас!»»* (Лк. 17:20-21).

Що ж це за Царство, яке **всередині** нас?! Воістину Ісус проповідував щось зовсім нове, ніколи доти не існуюче. Це було не просто нове царство, а Царство нового **зразка**, яке докорінно відрізнялося від усього, що євреї або язичники коли-небудь чули: Царство, яке **«всередині вас»**.

«Ага, розумію, — скажете ви, — Ісус говорив про **духовне** царство, а не про **справжнє**». Ні, Ісус говорив про дійсно існуюче царство. Стародавнє ізраїльське царство було справжнім царством, чи не так? Воно мало реальні закони, реальних царів і підданих. Царство Боже так само реальне, воно також має реального Царя, реальних підданих і реальні закони. Його володіння охоплюють усю землю, хоч більшість землян і не є громадянами цього Царства.

Що мав на увазі Ісус, коли сказав, що Боже Царство всередині вас? Тертуліан, один із християнських авторів часів Ранньої Церкви, сказав про це так: «Хіба є такі, хто не розуміє, що фраза «всередині вас» означає «у вашій руці» або «у вашій владі»? Тобто, якщо ви слухаєте і виконуєте Божі заповіді?»⁵ Кожен може стати підданим Царства Божого, якщо готовий присвятити себе Царю цього Царства. Людині не потрібно кудись переїздити або платити стільки-то грошей, щоб стати Його підданим.

Сьогодні багато знавців грецької мови вважають, що Лк. 17:21 необхідно перекладати, як «Царство Боже — серед вас», а не «всередині вас», тобто Цар і дехто з Його підданих під час тої розмови перебували серед єврейських старійшин, які запитували в Ісуса, коли настане це Царство. А воно вже було серед них, хоч вони цього не розуміли.

Якого б значення Ісус не надавав цій фразі, «всередині вас» чи «серед вас», принцип залишається тим самим. Його Царство не має національних кордонів, земного царя і збройних сил. Його піддані живуть серед народів цього світу, але світ не може бачити цього Царства. Стати підданим Царства Божого може кожен. Те, завдяки чому народ Божий є підданим цього Царства, знаходиться всередині людини: перебування у ній Духа Святого.

«Боже Царство наблизилось»

Багато християн вважає, що Царство Боже настане лише в майбутньому. Але ж ні, Царство Боже є вже тут, просто зараз. Апостол Павло писав колосянам: *«... визволив нас із влади темряви й переставив нас до Царства Свого Улюбленого Сина»* (Кол. 1:13). Павло говорить у минулому часі, бо Бог уже ввів нас у Своє Царство. Він вводить нас у Своє Царство не після нашої смерті, а тоді, коли ми народжуємося згори.

Дивно, що багато християн не усвідомлюють, що Царство Боже нині реально існує на землі. Вони навіть не знають, що таке Царство Боже. Як і фарисеї, вони його не бачать, і тому не поспішають присвятити себе йому.

4

А ВИ ПРИСВЯТИЛИ СЕБЕ ЦАРСТВУ БОЖОМУ?

Коли іноземці заявляють про своє бажання отримати громадянство Сполучених Штатів Америки, вони зобов'язані дати таку присягу:

«Цією присягою запевняю, що абсолютно й повністю зрікаюся вірності і відданості будь-якому іноземному монарху, правителю, державі або суверенній владі, підданам або громадянином якої я був досі; що підтримуватиму й захищатиму Конституцію і закони Сполучених Штатів Америки від усіх ворогів, зовнішніх і внутрішніх; що буду вірний і щиро відданий Сполученим Штатам; що зі зброєю в руках захищатиму Сполучені Штати, коли того вимагатиме закон; що служитиму в нестройових частинах збройних сил США, коли того вимагатиме закон; що виконуватиму роботу державного значення під керівництвом цивільних осіб, коли того вимагатиме закон; я добровільно беру на себе ці обов'язки без усяких застережень чи наміру ухилитися від їх виконання. Хай допоможе мені Бог⁶.

Сполучені Штати, як і майже всі інші держави, не дозволять своїм майбутнім громадянам зайняти нейтральну позицію.

Особи, які стали громадянами США, не зможуть стверджувати, що вони вірні і віддані Сполученим Штатам, якщо зберуть вірність якійсь іншій іноземній державі. Жоден уряд не дозволить цього. Він вимагатиме від кожного, хто хоче стати громадянином його країни, повної відданості.

Тож не дивно, що Цар Ісус вимагає подібної вірності від бажаючих стати громадянами Його Царства. Насправді Він вимагає навіть більшої відданості:

«Хто не зо Мною, той супроти Мене, і хто не збирає зо Мною, той розкидає» (Мт. 12:30).

«Хто більш, як Мене, любить батька чи матір, той Мене недостойний. І хто більш, як Мене, любить сина чи дочку, той Мене недостойний. Хто не візьме свого хреста, і не піде за Мною слідом, той Мене недостойний. Хто душу свою зберігає, той погубить її, хто ж за Мене погубить душу свою, той знайде її» (Мт. 10:37-39).

«Так ото й кожен із вас, який не зречеться усього, що має, не може бути учнем Моїм» (Лк. 14:33).

Сполучені Штати не вимагають від людини зректися всього, що вона має, щоб отримати їхнє підданство. Але цього вимагає Ісус. У Його Царстві не може бути напіввідданості. Він не згоден на другорядну роль. Йому потрібно все. Саме тому Ісус радить нам усе зважити, перш ніж приєднатися до Його Царства:

«Хто-бо з вас, коли багату поставити хоче, перше не сяде й видатків не вирахує, — чи має потрібне на виконання, щоб, коли покладе він основу, але докінчити не зможе, усі, хто побачить, не стали б сміятися з нього, говорячи: «Чоловік цей почав будувати, але докінчити не міг» ... » (Лк. 14:28-30).

Ісус не хоче, щоб ми починали те, чого не закінчимо:

«... Ніхто з тих, хто кладе свою руку на плуга та назад

озирається, не надається до Божого Царства!» (Лк. 9:62).

Якщо ми справді усвідомлюємо значення і сутність цього Царства, то воно буде для нас найдорожчим:

«Царство Небесне подібне ще до захованого в полі скарбу, що людина, знайшовши, ховає його, і з радости з того йде, та й усе, що має, продає та купує те поле. Подібне ще Царство Небесне до того купця, що пошукує перел добрих, а як знайде одну дорожцінну перлину, то йде, і все продає, що має, і купує її» (Мт. 13:44-46).

Фактично, земний уряд під час війни також вимагає, щоб його громадяни ставили вірність своїй країні понад усе — навіть вище вірності своїй сім'ї. Під час війни буває, що батьки воюють проти своїх синів, а рідні брати убивають один одного. Під час війни уряди земних царств навіть закликають своїх громадян, якщо необхідно, віддати власне життя заради добробуту своєї країни. Будь-який **справжній** уряд чекає від своїх громадян такої відданості.

Ісус чекає не меншого. Чому? Бо Його Царство — **реальне**. І, на відміну від земних, Боже Царство **завжди** перебуває в стані війни (Еф. 6:12). Ісус бо сказав:

«Не думайте, що Я прийшов, щоб мир на землю принести, — Я не мир принести прийшов, а меча. Я ж прийшов «порізнити чоловіка з батьком його, дочку з її матір'ю, і невістку з свекрухою її». І: «вороги чоловікові — домашні його!»» (Мт. 10:34-36).

Ісус вимагає такої ж, якщо не більшої, вірності, любові й відданості, яку виявляють справжні патріоти своєї країни під час війни. Бути підданим Царства Божого — це не ігри й веселощі, а велика відповідальність: *«Хто кохає душу свою, той погубить її; хто ж ненавидить душу свою на цім світі, — збереже її в вічне життя» (Ів. 12:25).*

Послух

Під час Другої світової війни уряд Сполучених Штатів увів обмеження на придбання багатьох товарів і продуктів харчування. Спочатку — на гуму, а потім і паливо. Незабаром почали нормувати й цукор, каву, м'ясо, масло, консерви, сушений горох і боби та багато інших продуктів. Зрештою обмеження ввели навіть на взуття та одяг⁷.

Але що сказали б люди про того, хто називає себе палким патріотом, а сам під час війни краде бензин на нафтопереробному заводі, бо йому не хочеться переносити незручності через нестачу палива? Що якби той самий чоловік порушив багато інших законів воєнного часу? Чи назвав би хто його справжнім патріотом? Аж ніяк! Його б назвали лицеміром, брехуном і навіть зрадником.

У Царстві Христовому — так само. Ісус установив різноманітні закони й заповіді, і всі вони — це закони воєнного часу, адже ми ведемо духовну боротьбу. Порушуючи їх, ми поводи́мося, мов зрадники, демонструючи відсутність справжньої любові до нашої нової вітчизни. Нам хочеться насолоджуватися перевагами життя в Його Царстві, але ми не бажаємо долати якісь труднощі чи терпіти незручності. Ісус одразу ж розпізнає будь-який фальшивий патріотизм щодо Його Царства, будь-яку вдавану любов до Нього.

Царство справді має закони?

Вам можуть сказати, що християни не живуть під владою законів. Багато проповідників так і говорять: «У нас більше немає заповідей — це було під законом Мойсеевим. Ми ж — під благодаттю, а не під законом». Якщо це так, то як тоді пояснити ось ці твердження Ісуса:

«Якщо Ви Мене любите, Мої заповіді зберігайте!» (Ів.

14:15). *«Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю його, і обявлюсь йому Сам»* (в. 21). *«... Як хто любить Мене, той слово Моє бережить, і Отець Мій полюбить його, і Ми прийдемо до нього, і оселя закладемо в нього. Хто не любить Мене, той не береже Моїх слів...»* (в. 23-24).

«Якщо будете ви зберігати Мої заповіді, то в любові Моїй перебуватимете, як і Я зберіг Заповіді Свого Отця, і перебуваю в любові Його» (Ів. 15:10). *«Ви — друзі Мої, якщо чините все, що Я вам заповідую»* (в. 14).

У нас немає заповідей? Лише благодать? Ісус так не стверджував! А що ще має для нас значення, крім учення Ісуса Христа? Де немає законів і заповідей, там немає Царства. А де немає Царства, там немає Ісуса. Будь-яка богословська або герменевтична система, яка усуває зрозумілі слова Ісуса, — не від Христа. Ісус не для того весь вечір перед Своїм розп'яттям повторював Своїм учням, що вони мають дотримуватися Його заповідей, щоб потім виявилось, що у Нього немає жодних заповідей!

Будуючи на Камені

Наприкінці Своєї Нагірної проповіді Ісус попередив нас: *«Багато-хто скажуть Мені того дня: «Господи, Господи, хіба ми не Ім'ям Твоїм пророкували, хіба не Ім'ям Твоїм демонів ми виганяли, або не Ім'ям Твоїм чуда великі творили?» І їм оголошу Я тоді: «Я ніколи не знав вас... Відійдіть від Мене, хто чинить беззаконня!»»* (Мт. 7:22-23). Тобто Він не прийме того, хто називає себе віруючим, але чинить **беззаконня**. У моєму словнику слово «беззаконний» визначається як «не керований владою закону»⁸. Ті, хто чинить беззаконня — це так звані християни, які відмовляються визнавати Ісусові закони й заповіді і жити згідно з ними.

Ісус завершив Свою проповідь словами:

«Отож, кожен, хто слухає цих Моїх слів і виконує їх, подібний до чоловіка розумного, що свій дім збудував на камені. І линула злива. І буря знялася, і на дім отой кинулась, — та не впав, бо на камені був він заснований. А кожен, хто слухає цих Моїх слів, та їх не виконує, — подібний до чоловіка того необачного, що свій дім збудував на піску. І линула злива, і розлилися річки, і буря знялася й на дім отой кинулась, — і він упав. І велика була та руїна його!» (Мт. 7:24-27).

Тож стає очевидним, що єдиний спосіб побудувати дім на камені — **виконувати** те, що заповів Ісус, інакше це буде дім на піску. Все дуже просто і зрозуміло.

Засади Царства

Я виріс і виховувався в Америці в п'ятдесятих роках і часто чув, як люди протиставляли американські засади життя комуністичним. Під американськими засадами малось на увазі: свобода віросповідання, свобода слова, друку, належне судочинство, обрання представників влади, підзвітних народу.

Царство Ісуса так само має свої засади. У наступних розділах розглянемо закони Його Царства та принципи, на яких вони засновані. Вони здадуться абсурдними для багатьох людей, бо прямо протилежні загальноприйнятим людським цінностям. Та найголовніше — корінь засад Царства — **вічність**. І коли все розглядати з погляду вічності, воно постає зовсім у іншому світі.

Це схоже на зміну фізико-хімічних властивостей речовини H₂O при різних температурах. Коли вона нагрівається від 0 до 100 градусів за Цельсієм, ми називаємо її водою. Ця рідина тектиме по трубах, тамуватиме спрагу або буде річкою, у якій можна купатися. Нижче 0 градусів H₂O набуває зовсім інших

властивостей. Те, що можна було пити, тепер можна буде їсти. А там, де могли плавати, тепер зможете ходити.

Те ж саме — і з вічністю. Майно, таланти, заходи, цінності й засади — все це набуває нових властивостей і значення, якщо розглядати їх крізь призму вічності. Те, що є благословінням з погляду земного, під новим кутом зору часто стає прокляттям. Для громадян Царства вічність — не тільки головна, але і **єдино значима цінність**. Усе інше зрештою стає просто несуттєвим.

З цієї причини закони й засади цього Царства інші, навіть революційні*, бо вони — закони й засади вічності. Звичайно ж, вони відрізняються від земних законів!

Зміна життєвого світогляду

Щоб жити в Царстві Божому і чинити згідно з його засадами, треба докорінно змінити свій світогляд, осмислити своє життя по-новому. Світогляд змінюється тоді, коли ми починаємо сприймати дійсність інакше.

Наприклад, один з найреволюційніших переворотів у науковому мисленні стався тоді, коли Коперник довів, що Земля та інші планети Сонячної системи обертаються навколо Сонця, а не навпаки. Коли вчені сприйняли геліоцентричну систему Коперника, їм довелося переглянути багато з своїх попередніх уявлень щодо обертання Землі. Революційні відкриття Луї Пастера та інших учених про те, що хвороби викликають мікроби, докорінно змінило медичну практику.

Письменник Френк Кох у журналі Військово-морського інституту США наводить яскравий приклад зміни способу мислення:

* У цій книзі це слово вживається в значенні «той, який характеризується докорінними змінами, перетвореннями в якій-небудь галузі.» (Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977. — Стор. 474.).

«Протягом кількох днів у складних погодних умовах два лінкори, приписані до тренувальної ескадри, проводили в морі військове навчання. Я служив на ведучому лінкорі і ввечері заступив на вахту на містку. Крізь туман було погано видно, тож капітан залишився на містку, спостерігаючи за маневрами.

Коли стало темно, вахтовий на крилі містка доповів:

— По правому борту наближається світло.

— Воно йде на нас чи повз нас? — голосно перепитав капітан.

Вахтовий відповів:

— Іде на нас, пане капітане.

Це означало, що ми ризикуємо зіткнутися з цим кораблем. Капітан скомандував зв'язківцю:

— Передай кораблю, що ми перебуваємо на зустрічному курсі. Раджу змінити курс на 20 градусів.

Надійшла відповідь:

— Раджу **вам** змінити курс на 20 градусів.

Капітан знову наказав:

— Повідом: я — капітан. Прошу змінити курс на 20 градусів.

— Я — матрос другого класу, — надійшла відповідь, — і буде краще, якщо **ви** зміните курс на 20 градусів.

Капітан розлючено прошипів:

— Повідом: я — **лінкор**, вимагаю змінити курс на 20 градусів!

У відповідь повідомлення:

— А я — маяк.

... Ми змінили курс»⁹.

Щоб увійти й залишитися в Царстві, ми так само маємо почати мислити зовсім по-новому! Ставши новими підданими Царства, ми виявляємо, що наші, такі нам звичні, «кораблі» насправді є «маяками». Якщо ми справді піддані Царства, то наш світогляд докорінно зміниться.

Це не просто афоризми

Перш ніж розглянути деякі з радикальних законів і засад цього Царства, зовсім протилежних світським, зосередимо увагу ось на чому. Чимало з нас вже стільки разів чули про революційне вчення Ісуса, що воно стало звичним для нас. Його скоротили до банальних виразів і афоризмів. Ми говоримо про «заповіді блаженства», «золоте правило» і «іти другу милу». Про них нам приємно думати, але ми не сприймаємо їх надто серйозно або буквально.

У моїй Біблії перші сім віршів Нагірної проповіді (тобто «Заповіді блаженства») надруковані у віршованій формі, ніби це всього лиш гарні слова. Поезія? Ісус не говорив віршами народу, що прийшов Його послухати того дня. Він не хотів, щоб люди, ідучи додому, просто обговорювали Його красномовство. Ні, Йому хотілося пробудити в них бажання якомога серйозніше переглянути, на чому ґрунтується їхнє життя, щоб дати їм нові засади, нові закони і, разом із цим, — нове життя.

Нижче розглянемо деякі з нових засад і радикальних законів Царства, але не будемо їх розбавляти або тлумачити так, щоб втратити їхній зміст. Прийматимемо їх такими, якими вони є. Чи нас торкнуться закони Ісуса? Безумовно!

5

ЗМІНЮЮЧИ СВІЙ ПОГЛЯД НА МАМОНУ

Передусім розглянемо один з найрадикальніших Ісусових законів. Він стосується саме того, чого шукає більшість людей — багатства й процвітання. Земна влада рідко забороняє своїм громадянам збирати земні скарби. Але Ісусові закони — забороняють. Наш Цар повелів нам: *«Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть»* (Мт. 6:19-20).

Що? Я не можу збирати скарби на землі? Чому? Ісус пояснює: *«Бо де скарб твій, — там буде й серце твоє»* (Мт. 6:21). У попередньому розділі ми говорили про те, що Ісус не погодиться бути у Своїх підданих на другому місці. Він говорить: *«Ніхто двом панам служити не може, — бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові служити й мамоні»* (Мт. 6:24).

Тож Ісус має бути нашим єдиним Володарем. Більшість земних правителів не заперечують проти нашого служіння мамоні (матеріальним цінностям), аби ми виконували свої обов'язки

перед ними. Однак під час війни і земні держави вимагають, щоб для нас їхні інтереси були пріоритетними. Вони призивають чоловіків в армію незалежно від того, як це вплине на їхні прибутки чи бізнес. У такий час на першому місці — національна безпека, а все інше — на другому.

Вимоги Божого Царства і в цьому випадку майже нічим не відрізняються, хіба що воно вимагає більше, ніж земні царства. І, як я вже говорив, Боже Царство постійно перебуває у стані війни. Матеріальні інтереси завжди конфліктуватимуть з нашими обов'язками перед Божим Царством.

Чи означає це, що ми маємо облишити свою роботу? Не обов'язково. Ісус пояснює:

«Через те вам кажу: Не журіться про життя своє — що будете їсти та що будете пити, ні про тіло своє, — у що зодягнетесь. Чи ж не більше від їжі життя, а від одягу тіло? Погляньте на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у клуні, та проте ваш Небесний Отець їх годує. Чи ж ви не багато вартніші за них? Хто ж із вас, коли журиться, зможе додати до зросту свого бодай ліктя одного?»

І про одяг чого ви клопочетесь? Погляньте на польові лілеї, як зростають вони, — не працюють, ані не прядуть. А Я вам кажу, що й сам Соломон у всій славі своїй не вдягався отак, як одна з них. І коли польову ту траву, що сьогодні ось є, а ввечері до печі викидається, Бог отак зодягає, — скільки ж краще зодягне Він вас, маловірні!

Отож, не журіться, кажучи: Що ми будемо їсти, чи: Що будемо пити, або: У що ми зодягнемось? Бо ж усього того погани шукають; але знає Отець ваш Небесний, що всього того вам потрібно. Шукайте ж найперш Царства Божого й правди Його, — а все це вам додасться» (Мт. 6:25-33).

Ісус не говорив, що нам не варто забезпечувати себе і свою родину чимось матеріальним, але Він підкреслив, що ми маємо

шукати **передусім** Царства Божого. Наша робота і все інше мають бути на другому місці, якщо ми хочемо залишатися в Його Царстві.

Що обіцяє нам Ісус у такому випадку? Матеріальний добробут? Ні. Він просто говорить, що Бог задовольнить наші **насущні** потреби в їжі, одязі й даху над головою.

Зовсім нове ставлення до цінностей

Що ж до матеріального, то Царство Боже має не лише інші **закони**, але й зовсім інші **цінності**. «... Блаженні убогі, — Царство Боже-бо ваше» (Лк. 6:20). Багато хто з нас так звик до «Заповідей блаженства», що навіть не розуміє, якими радикальними і революційними є ці твердження Ісуса.

Благословення бути вбогим? Хто в це вірить? Хочу уточнити: **справді** в це вірить? Проїжджаючи повз дім убогого християнина, чи думаємо ми щиро: «Яке благословіння! Як чудово Бог благословив цю сім'ю!»? Будьмо чесними. Мало хто з нас так скаже, бо насправді ми не віримо, що бідність є благословенням.

Навпаки, чимало християн, показуючи мені свої гарні будинки і майно, говорили: «Гляньте, що дав нам Господь». Коли хтось так говорить, мені хочеться запитати: «Справді? З якого б дива Він так вчинив? А чи не турбує вас питання, чому Бог проклинає вас?» Коли ж ми прокинемось і повіримо Ісусу, Який говорить: «Горе ж вам, багатіям, бо втіху свою ви вже маєте» (Лк. 6:24)? Багатство — це сіть, а не благословення. Бідність із благочестям — це благословення, а не прокляття.

Щоб зрозуміти, що «корабель» насправді є «маяком», треба докорінно змінити наше мислення, як і наше ставлення до багатства, якщо хочемо залишатися в Царстві.

«Великий же зиск — то благочестя із задоволенням. Бо ми не принесли в світ нічого, то нічого не можемо і винести. А як маєм

поживу та одяг, то ми задоволені будьмо з того. А ті, хто хоче багатіти, упадають у спокуси та в сітку, та в численні нерозумні й шкідливі пожадливісті, що втручають людей на загибель. Бо корінь усього лихого — то грошоловство, якому віддавшись, дехто відбилися від віри й поклали на себе великі страждання» (1 Тим. 6:6-10).

Убогий у Царстві й убогий у світі

Тож якщо я бідний, чи означає це, що моє життя саме через це угодне Христу? Ні. Бо недостатньо бути просто бідним. Якщо ми бідні, це ще не означає, що ми шукаємо передусім Царства Божого. У Своїй Нагірній проповіді Ісус ужив вираз, який дещо відрізняється від того, який Він використав у записаній в Євангелії від Луки проповіді, виголошеній на рівнині: «*Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне*» (Мт. 5:3).

Цей вираз «убогі духом» у Святому Письмі ніде більше не згадується. Чимало сучасних коментаторів вважають, що це означає «скромні» або «смирненні». Можливо.

Проте християнський пресвітер II-го століття Климент Олександрійський тлумачив це інакше. Він розумів Ісусові слова як «*блаженні вбогі у своїх душах*»¹⁰. Тобто незалежно від того, скільки вони мають, їхні душі не прив'язані до матеріальних благ. Адже людина може бути вбогою, але корисливою. І справді, більшість світських бідняків не є вбогі духом; їхні душі зосереджені не на Царстві, а на мамоні.

Земну вбогість не вибирають. Багато світських бідняків усіляко прагнуть надбати якомога більше матеріальних цінностей. Вони заздять багатіям і людям середнього достатку. Вони так бажають мамони, що часто залазять у борги, щоб купити те, що їм не по кишені. Деякі світські бідняки, як, втім, і багатії, чинять нечесно й навіть крадуть. Часто вони не виплачують кредити,

переїзжать в інше місто й залишають несплачені рахунки. Іноді світські бідняки не менш, ніж багатії, хочуть носити модний одяг або їздити на дорогій машині. Правда в тому, що вони люблять гроші так само, як і багатії.

До ще одної категорії світських бідняків належать ледачі або безвідповідальні люди. Вони, можливо, й не поглинені прагненням до мамони, однак згодом стають тягарем для церкви, батьків, друзів або держави. (Я не маю на увазі старих, хворих та калік). Іноді вони потребують допомоги тому, що нерозважливо розтринькують гроші на азартні ігри, спиртні напої, цигарки, наркотики тощо. Світські бідняки цієї категорії, які називають себе християнами, дуже мало працюють для Царства. Хоч вони й не поклоняються мамоні, але й не трудяться для Христа.

На відміну від світської, убогість заради Царства — це **усвідомлений вибір**. Дехто з убогих Царства колись був багатим, але роздав усе своє майно нужденним. Інші були вбогими з самого початку і залишилися такими за власним бажанням. Убогі піддані Царства — убогі не лише зовні, але і внутрішньо. Їхні серця спрямовані до Царства, а не до накопичення багатства. Убогі заради Царства не заздрять багатшим людям, бо щиро вірять, що бути вбогим — благословення. Який сенс їм заздрити багатим, які фактично втратили благословення?

Убогі заради Царства — працюючі. Залежно від обставин їм доводиться тяжко й наполегливо працювати, щоб забезпечити необхідним свої родини. Вони чудово знають, що Святе Письмо навчає: «... *хто працювати не хоче, нехай і не їсть!*» (2 Сол. 3:10). Та скільки сил не довелося б їм витратити для забезпечення своїх родин, вони також старанно працюють і для Царства.

Убогі заради Царства — не корисливі. Вони не купують

того, що їм не по кишені, і не беруть споживчі товари у борг. Вони виконують узяті на себе зобов'язання, бо їхнє «так» означає «так», а їхнє «ні» — «ні». Убогі заради Царства можуть жити від благовісткування (1 Кор. 9:14), і це вгодно Богу, якщо вони старанно й сумлінно служать Царю. Убогі заради Царства живуть не за кошт своїх батьків, друзів або соціального забезпечення (я не маю на увазі старих, тяжкохворих та калік). Вони не обтяжують інших.

Чи може багатій бути «убогим духом»?

Теоретично людина може мати удосталь світських благ та все ж бути «убогою духом», тобто мамона є її слугою, а не володарем. Апостол Павло — яскравий приклад «убогого духом». Він писав филип'янам: *«... навчився я бути задоволеним із того, що маю. Умію я й бути в упокоренні, умію бути й у достатку. Я привчився до всього й у всім: насичатися й голод терпіти, мати достаток і бути в недостатчі»* (Фил. 4:11-12). І в достатку, і в бідності Павло не був прив'язаний до матеріального добробуту. Якщо було необхідно, він, не вагаючись, відмовлявся від усього цього.

Щоправда, я сумніваюся, що Павлів достаток можна було назвати багатством. Ми всі маємо розуміти, що багатієві вельми важко залишатися «вбогим духом». Ісус говорив: *«Бо де скарб твій, там буде і серце твоє!»* (Мт. 6:21). Якщо ми володіємо скарбами на землі, то наше серце **буде** прив'язане до них, і ми **будемо** турбуватися про їхнє збереження. Саме тому Ісус іншим разом заявив: *«... верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти!»* (Мт. 19:24).

Як згадувалося в попередньому розділі, Ісус ясно сказав: *«... кожен із вас, який не зречеться усього, що має, не може бути учнем Моїм»* (Лк. 14:33). Цілком зрозуміло: чим більше

нам доведеться залишити, тим важче це зробити. Ми можемо дурити себе, вважаючи, що все ще є «вбогими духом», але не зможемо обдурити Ісуса. Він знає, де наш справжній скарб, навіть якщо ми самі цього не знаємо.

Отже, в якому становищі перебуває багатій щодо Царства Божого? Ісус сказав, що *«...верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти!»* (Мт. 19:24). Усупереч тому, що думає більшість християн, багатство не є Божим благословенням. Вважати, що багатство є проявом Божого благословення — це ознака старої системи цінностей, яка свідчить про незмінність нашого способу мислення. У Царстві Божому благословенні вбогі, а багаті порівнюються з верблюдом, який через силу намагається пролізти крізь голчине вушко.

У багатих християн нема ніякої надії? Є. Ісус дав їм тоненьку нитку надії. Учні, почувши Його слова про те, як важко багатому увійти в Царство, здивовано запитали: *«... Хто ж тоді може спастися?»* Дивлячись на них, Ісус відповів: *«... Неможливе це людям, та можливе все Богові»* (Мт. 19:25-26).

Тож завдяки Божому втручання, багаті мають надію. Але людина лише обманює себе, якщо думає, що всі багаті можуть належати до числа цього невеликого винятку. Будь-який багатій, який справді хоче цього, має перебувати в перших рядах серед тих, хто виконує все, що, за словами Ісуса, є основним серед Його цінностей:

«Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: «Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу. Бо Я голодував був — і ви нагодували Мене, прагнув — і ви напоїли Мене, мандрівником був — і Мене прийняли ви. Був нагий — і Мене одягли ви, слабував і Мене ви відвідали, у в'язниці Я був — і прийшли ви до Мене» (Мт. 25:34-36). *«Цар відповість і промовить*

до них: «Поправді кажу вам: що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, — те Мені ви вчинили»» (в. 40).

Тож є одне добре капіталовкладення, яке має вічну цінність: годувати, одягати, укривати й відвідувати хворих, убогих і в'язнів у тюрмах. Якщо багаті християни хочуть залишитися в Царстві Божому, то це служіння має бути головним для них так само, як воно головне для Ісуса.

Мене дуже дивує, що протестантські християни зазвичай розцінюють служіння бідним як другорядне, вважаючи, що служіння, яке не рятує душі, — марне. Однак надамо Ісусу право визначати, що цінне, а що ні. А Він говорить, що допомога нужденним є головним служінням, точніше, головною ознакою того, хто успадкує Царство, а хто — ні. Ділитися з убогими так само важливо, як і проповідувати Ісусову Євангелію.

Самоаналіз

Більшість християн стверджує, що Царство Боже у них на першому місці. «Звичайно, я маю скарби на землі, але вони для мене нічого не варті. Моє серце належить Ісусу, а не цим земним скарбам». Так говорить багато хто з нас, чи не правда?

Можливо, це стверджуєте і ви. І це насправді може бути так. Але серце людське лукаве. Саме тому ми маємо час од часу проводити прискіпливий самоаналіз, щоб визначити, чого насправді прагне наше серце. Ось деякі прості запитання, які можуть допомогти в цьому.

Якщо ви годувальник сім'ї, запишіть на аркуші паперу:

1. Скільки годин на тиждень, разом із часом на дорогу, ви витрачаєте на те, щоб заробляти гроші?
2. Скільки годин на тиждень ви витрачаєте на придбання матеріальних речей, їх обслуговування і догляд за домашнім господарством?

3. Скільки годин на тиждень ви присвячуєте Царству? Я маю на увазі свідчення, відвідини хворих, допомогу бідним їжею та одягом, вивчення Біблії, молитву, спілкування та іншу діяльність, спрямовану на духовні потреби вашої родини або поширення Царства Божого.

Тепер порівняйте кількість годин, витрачених на потреби Царства, з кількістю годин, які ви щотижня витрачаєте на роботу і турботу про матеріальний добробут. На що йде більшість вашого часу? Природно, що для забезпечення життєвих потреб потрібно працювати. Залежно від обставин вашого життя вам, можливо, доводиться щодня багато працювати, щоб забезпечити свою сім'ю. Але кожен християнин має щиро себе запитати: чи скаже Ісус, що я заробляю лише на **необхідне** чи на забезпечення комфортного способу життя?

Що ми ставимо на перше місце, коли доводиться вибирати між роботою і посвятою Царству? Чи часто ми заради роботи пропускаємо богослужіння? Чи залишаються у нас сили, щоб після роботи зробити щось значне для Царства Божого? Чи, може, ми вважаємо, що виконали свій обов'язок, поспілкувавшись 10 хвилин на день із Царем і Його Отцем?

Якщо ви мати родини, запитайте себе:

1. Чи задоволена я, якщо чоловік приносить додому зарплату, якої вистачає лише на найнеобхідніше, чи він має заробляти набагато більше, щоб я була щасливою?
2. Чи витрачаю я більше, ніж заробляє мій чоловік?
3. Чи скаржусь я чоловіку на брак грошей?

4. До якого майна в нашому домі прив'язане саме **моє** серце, а не чоловікове?

Захоплення дружин матеріальним часто призводить до того, що їхні чоловіки змушені відтак більше працювати або переходити на роботу, яка краще оплачується, але завдає шкоди їхньому духовному життю. Дружина ж починає скаржитися на надмірну зайнятість свого чоловіка, не задумуючись, що він намагається задовольнити її витрати та її забаганки.

Тож якщо ви — дружина-християнка, переконайтесь, що потреби Царства у вас на першому місці. Якщо ви справді посвячені Царству Божому, ваш чоловік має знати, що вас задовольняє лише необхідне. І не обмежуйтеся словами, а **доведіть** йому це насправді своїми помірними витратами і проханнями.

Це лише початок

Саме лише це вчення Ісуса вимагає значної зміни нашого способу мислення, чи не так? Цінність матеріального в Царстві Божому зовсім протилежна його цінності в цьому світі. Але мамона — це лише початок. Ще багато чого маємо змінити у своєму мисленні й житті, щоб бути придатними для Царства Божого.

Але не впадайте у відчай! Ісус ніколи не вимагає від нас того, чого ми не змогли б здійснити з Його допомогою.

6

НОВИЙ ЗРАЗОК ЧЕСНОСТІ

«Ще ви чули, що було стародавнім наказане: «Не клянись неправдиво», але «виконуй клятви свої перед Господом». А Я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо підніжок для ніг Його це; ані Єрусалимом, бо він місто Царя Великого; не клянись головою своєю, — бо навіть однієї волосинки ти не можеш учинити білою чи чорною. Ваше ж слово хай буде: «так-так», «ні-ні». А що більше над це, то те від лукавого» (Мт. 5:33-37).*

Отже, Ісус сказав Своїм підданам цілком ясно: не клястися. Бо в клятвах люди часто марно вимовляють Боже ім'я. А це серйозний гріх.

Та Ісус повелів не клястися не лише тому, щоб не вимовляти Боже ім'я даремно. Цими словами Він установаував докорінно новий, вищий зразок чесності. Клятви широко використовували стародавні народи — як юдеї, так і язичники. Люди часто клялися, займаючись торгівлею, релігійними й державними справами.

Чому вони так часто клялися? Бо не довіряли одне одному.

* Це ж учення про клятви повторюється в Посланні Якова 5:12: «А найперше, браття мої, не клянись ні небом, ані землею, і ніякою іншою клятвою! Слово ж ваше хай буде: «Так, так» та «Ні, ні», щоб не впасти вам в осуд».

Ось, наприклад, Левій Бен-Йозеф із Юдеї у першому столітті йде на базар. Він бачить гарний золотий перстень і хоче купити його, але він дорогий. Якщо перстень справді зі щирого золота, тоді він вартий тієї ціни, яку за нього просить торговець. Тож Левій питає:

— Це щире золото?

— Так, — відповідає торговець.

— Гм... — Левій пробує перстень на зуб. — Ви впевнені?

— Звичайно.

— Ви **абсолютно** впевнені? — перепитує Левій.

— Авжеж. Я особисто знаю майстра, що виготовив цей перстень, і він запевнив мене, що це щире золото, — спокійно відповідає торговець.

Левій усе ще сумнівається. Він знає, що не можна просто так вірити навіть своєму брату-єврею. Тож він на око намагається визначити його вагу, потім уважно оглядає перстень, намагаючись знайти подряпини, які допомогли б виявити простий метал. Поступово Левій починає вірити, що це справді щире золото, однак повністю ще не переконався в цьому. Нарешті він говорить торговцю:

— Покляніся храмом, що цей перстень зі щирого золота, а не просто позолочений.

Торговець клянеться так, як вимагає Левій. Лише тепер той спокійно купує перстень, бо жоден єврей, що боїться Бога, не клястиметься храмом, якщо бреше.

Таким було повсякденне життя у старовину. Мало було людей, яким можна було довіряти. Тоді не було генеральних прокурорів і жодних державних установ, які карали б торговців-шахраїв. Тож суспільство користувалося клятвами, оскільки більшість людей боялися клястися неправдиво. Навіть язичники ставилися до цього серйозно, боячись гніву богів за

брехливу клятву. Відтак такий спосіб підтвердження своїх слів став звичним і необхідним у торгівлі та владних структурах, сприяючи життєдіяльності суспільства.

Однак клятва свідчить про існування двох зразків чесності. Один із них люди використовували у звичайній розмові, а інший — коли клялися. Ісус же у Своїм Царстві не допускає подібного. Забороняючи Своїм підданим клястися, Ісус установив цілком новий і єдино допустимий для них зразок чесності. Їхнє «так» має означати «так», а їхнє «ні» — «ні». Слово справжнього християнина таке ж надійне, як і клятва.

Правдолюбби

Але чесність і правда не обмежуються торгівлею, законом і урядом. Ісус сказав Пілату: *«... Я на те народився і на те прийшов у світ, щоб засвідчити правду. І кожен, хто з правди, той чує Мій голос»* (Ів. 18:37). Ісус дозволить увійти у Своє Царство лише тим, хто «з правди». Любов до правди має проникнути в усі куточки нашої душі. Якщо ми дійсно народжені від Духа й живемо по Духу, то любитимемо правду, бо Ісус називає Духа Святого «Духом правди» (Ів. 14:17).

Проте скільки знайомих вам християн* живуть за зразком чесності Царства Божого? Скількох ви знаєте християн, чиє «так» означає «так» і чиє «ні» — «ні»? Коли християнин щось говорить вам, чи завжди ви можете цілком вірити цьому? Тобто, чи впевнені ви, що це не брехня, не перебільшення і не просто чутки? Коли християнин обіцяє щось зробити, чи можете ви розраховувати на його обіцянку (крім крайніх непередбачених ситуацій, наприклад, аварії)? Або ж його «так» означає «можливо»?

* Говорячи «християнин», я в цій книзі маю на увазі людей, які сповідують християнство. Вони можуть бути або не бути справжніми християнами. Говорячи «християни Царства», я маю на увазі християн, які живуть згідно з Ісусовим ученням про Царство Небесне.

Чесність у нашій праці

Якщо християнин має якийсь бізнес, усі повинні знати, що він виконає замовлення чесно. Так має бути, але якщо ваш досвід збігається з моїм, то це не так. Із сумом переконалися, що чимало людей, які називають себе християнами, насправді не живуть згідно з засадами Царства Божого. Їхня чесність мало чим відрізняється від світської.

Такі християни регулярно приховують свої прибутки, щоб не платити податки, дезінформують своїх роботодавців або клієнтів і ухиляються від сплати рахунків. Я за фахом юрист і раніше мав адвокатську контору на центральній вулиці нашого містечка*. Я намагався сумлінно працювати зі своїми клієнтами, і майже всі вони платили мені своєчасно. Пам'ятаю лише чотирьох клієнтів, які вчинили нечесно з виплатою мені гонорару. І всі четверо були християнами! І я не маю на увазі християн з суто формальною вірою. Ці дуже голосно заявляли про свою віру.

Спотворення правди в християнській літературі

Нечесність багатьох «християн» виявляється не лише в їхній роботі, але й у написаних ними духовних творах. Якщо читач бере в руки книгу, яку написав християнин, то не повинно бути підстав сумніватися в її змісті. Насправді ж буває інакше.

Майк Варнке був (а, можливо, і досі є!) популярним християнським автором комедій. Він написав книгу «Торговець сатани» («The Satan Seller»), яка побачила світ 1972 року. Книга розійшлася мільйонним тиражем, а автор став християнською знаменитістю, виступаючи на різноманітних телевізійних шоу,

* Автор отримав юридичну освіту і став адвокатом ще до того, як усвідомив засади Царства Божого, яких дотримується зараз. Тепер він займається лише заповітами, актами на право власності й іншою подібною діяльністю, яка не суперечить засадам Царства Божого.

таких як «У фокусі сім'я» («Focus on the Family») та «Клуб 700» («The 700 Club»). У своїй книзі Варнке розповідає про те, як став наркоманом, а потім його завербували в сатанинську культову секту, де він швидко став «первосвящеником» і керував жахливими ритуалами та оргіями. Далі він стверджує, що мав у трьох містах півтори тисячі послідовників у мережі таємних сатанистів. Книга захопила багатьох читачів.

1992 року християнський журнал «Наріжний Камінь» («Cornerstone») надрукував статтю «Торговець сатани. Сумна історія Майка Варнке». У статті, підтвердженій документально, викривалися твердження Майка Варнке як брехливі й вигадані та водночас підкреслювалося, що він винен у різноманітних тяжких гріхах. Наприклад, він збирав гроші на проекти, які ніколи не здійснювалися. Він допускав аморальну поведінку під час служіння¹¹. На жаль, деякі діячі сучасної християнської музики, знаючи про це, не вжили біблійних заходів для виправлення цієї ситуації.

Здавалося, що християни мали б високо оцінити працю видавців журналу «Наріжний Камінь» за викриття цього нахабного шахрая. І справді, багато християн у своїх листах дякували їм за зусилля, яких вони доклали для виявлення правди. Однак поряд з подяками журнал і його редактори були засипані листами від «християн», які осуджували їх за викриття Варнке. «Зрештою, — писали вони, — свідчення Майка, яким би воно не було брехливим, навернуло тисячі людей до Христа».

Ось деякі з листів (у скороченому вигляді), які видавці «Наріжного Каміня» отримали у відповідь на опубліковану статтю:

«На мене не справила враження ваша стаття про Майка Варнке. Ви вчинили так, як постійно чинить світська преса.

Те, що сталося в житті Майка Варнке, справді погане, але ви зайшли занадто далеко! Хіба в Біблії не сказано, що не важливо, з якої причини проповідується Христос, поганой чи хорошої, адже все одно Він проповідується?

Ви осуджуєте цю людину і стверджуєте, що він — шахрай, а дуже мало говорите про те, що всі ми повинні підтримати його й помолитися за нього. Навіть Христос не засуджував жінку, яку спіймали в перелюбі. Хіба [Бог дивиться на] гріх інакше, якщо людина перебуває на п'єдесталі? А може, вам варто звернути свій погляд на власне життя? Так, я розгніваний. Я служитель і знаю, що таке критика. Ви натякнули на прощення, чому б вам цілком не зосередитися на підтримці брата замість того, щоб осуджувати його? Подумайте про це! Хіба Бог вас осуджує, коли ви оступаєтесь?»¹²

Інший читач написав:

«Чому ви намагаєтесь очорнити Майка Варнке? Через нього спаслися більше людей, ніж ви собі уявляєте. Можливо, не все його життя було таким, як вам здається. Ми були в [помісній церкві] на трьох його концертах і, завдяки цьому, я і двоє моїх друзів повернулися до Господа. Адже ви знаєте, що сатана обмовлятиме Майка, щоб очорнити його, бо він боїться Майка. Будь ласка, поясніть ваші дії»¹³.

Реакція читачів, які називають себе «християнами», шокує мене дужче, ніж нахабне шахрайство Майка Варнке. Де ж любов до чесності й ненависть до брехні? Звичайно, якщо б Майк щиро покався, ми повинні його простити, але це не означає, що його неправду треба змести під килимок. Адже тут ідеться аж ніяк не про те, що чоловік трохи оступився. Це — цілеспрямована брехня, за допомогою якої Варнке заробив сотні тисяч доларів. І випадок із ним — лише один із багатьох подібних.

У середині 1980-х ми з дружиною кілька років керували

християнською книгарнею. Пам'ятаю одну досить популярну книгу «Вітер, що плаче» («Crying Wind») — про дивовижну історію корінної американки, яка повернулася до Христа. Єдиною проблемою було те, що видавець дійшов висновку, що її свідчення було неправдивим, і книгу перестали видавати. Згодом я також дізнався, що більша частина дивовижних свідчень та історій про чудеса, які містилися на полицях нашої книгарні, були або зовсім вигадані, або перебільшені.

Наприклад, у своїй книзі «Підпілля сатани» («Satan's Underground») Лорен Стратфорд описує, як вона покинула сатанинську секту і стала християнкою. Вона згадує різні випадки, які нібито сталися з нею у цій секті. Наприклад, вона стверджує, що її неодноразово гвалтували і що вона народила кількох немовлят, яких принесли в жертву під час ритуалу. Однак люди, які вирішили перевірити ці заяви, знайшли її матір (яка нібито померла), сестру (якої у неї нібито не було), колишнього чоловіка, двоюрідних братів та сестер, а також учителів, кожен з яких переконливо довів, що книга — брехлива¹⁴. Відтак християнське видавництво, яке видавало «Підпілля сатани», відкликала книгу... і передало видавничі права іншому видавництву.

Ці приклади — лише верхівка айсберга. Правда в тому, що сучасне християнство навмисно чи ненавмисно сприяє брехні, яка панує в середовищі номінальних церков — від найвідоміших керівників до рядових членів. А що вже казати про телеєвангелістів, брехня й пороки яких відомі багатьом. Навіть деякі євангелісти, що проповідують з кафедри, здається, теж вирішили, що для поширення Доброї Звістки можна використувати брехню.

Наприклад, деякі добре відомі й, здавалось би, поважні євангелісти приводять своїх людей і розсаджують серед слухачів.

Потім, коли лунає заклик до покаяння, ці «липові» навернені виходять наперед, удаючи, що каються вперше. Вони нібито показують боязким людям приклад сміливості, щоб вийти й перед усіма покаятися. Мовляв, мета виправдовує засоби.

Але ж це світська система цінностей. У Царстві Божому **засоби**, які ведуть нас до мети, так само важливі, як і **мета**, до якої ми йдемо. Ми ніколи не використовуємо світських засобів для досягнення мети Царства Божого. Хіба Ісус мав підставних людей серед тих, хто слухав Його?

Неправда виявляє себе всюди серед християн. Чимало євангелістів використовують усілякі хитрощі, щоб доповісти своїм спонсорам про велику кількість «покаянь». А рядові християни часто прикрашають свої свідчення, щоб відповідати якомусь «стандарту».

Фальшиве зцілення

Вірогідно, найбільше випадків обману й брехні в церквах трапляється при «чудесному» зціленні. Справді, Ісус і Його апостоли зцілювали хворих. Зцілення було тісно пов'язане зі звісткою про Царство Боже. І я вірю, що Ісус і сьогодні зцілює людей. Але служіння зцілення також приваблює й багатьох одвертих шахраїв.

Уявіть собі таку картину: на підвищенні перед багатьма людьми стоїть євангеліст-цілитель. Він підходить до літньої жінки в інвалідному візку й гучно наказує їй: «Устань і йди!» Спираючись на візок, жінка повільно підводиться на слабких тремтячих ногах. Нарешті вона відпускає його й випростовується. Люди завмирають, лунають вигуки хвали. А потім відбувається й зовсім неймовірне: жінка невпевнено ступає крок, другий, третій... Усі присутні встають, махають руками і славлять Господа — сталося чудо!

А чи насправді це чудо? Більшість людей не знають, що чимало з тих, хто сидить в інвалідних візках, насправді можуть ходити. Моїй матері вже далеко за вісімдесят, але вона добре ходить, хоч і повільно. Але коли ми йдемо в лікарню або у великий магазин, де їй доведеться довго ходити, то часто беремо для неї інвалідний візок, щоб вона могла в ньому відпочити. Якби хтось побачив, як моя мати встає з інвалідного візка і йде, то теж міг би подумати, що сталося диво, хоч насправді це не так.

Тож якщо так званий євангеліст-цілитель велить сидячій в інвалідному візку людині встати й іти, то це фарс, бо цілитель, скоріш за все, точно знає, що людина у візку може ходити самостійно.

Деякі відомі євангелісти-цілители «удосконалили» обман з інвалідним візком. У 1980-х р.р. У. В. Грант і Пітер Попофф пропонували інвалідні візки літнім людям, які самостійно входили в приміщення. Інвалідні візки були однаковісінькі — одного кольору й моделі. Потім помічники підкочували цих літніх людей до перших рядів у залі. Тож цілители знали, що люди в цих інвалідних кріслах можуть ходити, бо прийшли туди без сторонньої допомоги. Потім цілители наказували цим людям устати й іти, виставляючи це як диво. Грант під оплески присутніх навіть просив «зцілених» людей провезти його в інвалідному візку по проходах¹⁵.

Не задовольняючись цим ошуканством, Пітер Попофф попросив свою дружину перед початком зцілення підсідати до присутніх і розмовляти з ними. Вона записувала все, що ті говорили їй, а потім ішла до свого житлового причепа, обладнаного системою відеоспостереження і радіопередавачем. Її чоловік вставляв у вухо крихітний радіоприймач, невидимий для глядачів. Спостерігаючи за присутніми по відеозв'язку, Елізабет Попофф підказувала чоловіку, до кого підійти, як їх звати, де

вони живуть і чим хворіють. Повільно йдучи проходом і називаючи імена та місце проживання людей, яких Бог зцілить цього вечора, він говорив, що отримав одкровення від Бога. Зрештою «чудотворця» викрили на національному телебаченні, але це не зупинило його¹⁶.

Найсумніше в історії про Гранта і Попоффа те, що цих двох примітних шарлатанів викрили агностики, а не християни. Як я вже говорив, сучасне християнство сприяє примноженню обману. Християни **не** хочуть викривати фальшиві чудеса. Їм дуже хочеться вірити, що вони справжні. Бо зазвичай ці сучасні євангелісти-цілителі проповідують євангелію процвітання й легкої віри. А їхні «дива» нібито підтверджують достовірність їхньої євангелії.

Поза всяким сумнівом, ці постановники «чудес» і ті, хто їх підтримує, Судного дня говоритимуть Ісусу:

« « ... Господи, Господи, хіба ми не Ім'ям Твоїм пророкували, хіба не Ім'ям Твоїм демонів ми виганяли, або не Ім'ям Твоїм чуда великі творили?» І їм оголошу Я тоді: «Я ніколи не знав вас ... Відійдіть від Мене, хто чинить беззаконня!» » (Мт. 7:22-23).

Відтак, ані наявність чудес, ані їх відсутність аж ніяк не свідчать про справжній духовний стан людини. Справжні чудеса здійснювалися не лише через справжніх християн, але й через фальшивих. Але фальшиве чудо ніколи не було здійснене через справжнього християнина. Справжнє чудо — ще не гарантія того, що людина чиста перед Богом, але підроблені, безумовно, свідчать про те, що за служінням цієї людини Христос не стоїть, бо Він ніколи не чинить Свою справу через лицемірство й обман.

7

ЗАКОНИ ЦАРСТВА ПРО ШЛЮБ І РОЗЛУЧЕННЯ

«І блаженний, хто через Мене спокуси не матиме!» (Мт. 11:6). Ісус сказав це, знаючи, що чимало людей, які почують Його вчення, **матимуть** спокусу. Коли люди спотикаються об учення Ісуса, то зазвичай можна спостерігати дві реакції. Одні просто не хочуть більше нічого мати з Ісусом і розчиняються у світі, а інші, спокусившись ученням Ісуса, приєднуються до світської церкви. Вони приглядаються до церков, поки не знайдуть ту, яка вчить, що Ісус насправді мав на увазі не те, що сказав. Сьогодні не так уже й важко знайти таку церкву. А ось церкву, яка **не** зводить нанівець Ісусове вчення, знайти досить нелегко.

Сьогодні дуже багато спокус викликають два Ісусових вчення — про багатство та про розлучення. Ми вже обговорили Ісусове вчення про багатство, а тепер погляньмо, що Він говорить про розлучення:

«Також сказано: «Хто дружину свою відпускає, нехай дасть їй листа розводного». А Я вам кажу, що кожен, хто пускає дружину свою, крім провини розпусти, той доводить її до перелюбу [грецьк. порнія]. І хто з відпущеною побереться, той чинить перелюб»» (Мт. 5:31-32).

Цілком зрозуміло, чи не так? Хто розлучається зі своєю дружиною, крім випадку розпусти (грецьк. порнія), той відповідає тиме за те, що дав їй привід для перелюбу, якщо вона повторно одружиться. Бо відтак вона і її новий чоловік будуть здійснювати перелюб.

Розлучення за Мойсеєвим законом

Щоб зрозуміти значення закону Царства Божого про розлучення, розглянемо спочатку постанови про розлучення Мойсеевого закону. Перед Своєю заповіддю про розлучення Ісус говорить: «Також сказано: «Хто дружину свою відпускає, нехай дасть їй листа розводного»» (в. 31). Він посилається на Повторення Закону, де сказано:

«Як хто візьме жінку, і стане їй чоловіком, і коли вона не знайде ласки в очах його, бо знайшов у ній яку ганебну річ, то напише їй листа розводного, і дасть в її руку, та й відпустить її з свого дому. І вийде вона з його дому, і піде, і вийде за іншого чоловіка, і коли зненавдить її той останній чоловік, то напише їй листа розводного, і дасть в її руку, та й відпустить її з свого дому. Або коли помре той останній чоловік, що взяв був її собі за жінку, не може перший її муж, що відпустив її, вернути й узяти її, щоб стала йому за жінку по тому, як була занецижена, бо це огида перед Господнім лицем, і ти не зробиш грішного тієї землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі на спадок» (Повт. 24:1-4).

Тож за Мойсеевим законом чоловік міг розлучитися з дружиною, якщо виявляв у ній «ганебну річ». Але що малося на увазі під цими словами? Деякі єврейські вчителі закону вважали — майже все, що завгодно. Однак Ісус заповідав, що чоловік може розлучитися зі своєю дружиною лише з причини розпусти (порнія)*.

* Протягом століть серед християн на Заході велися палкі суперечки про значення слова «порнія». Римо-католицька церква здавна тлумачила це слово як «шлюби між особами, кровно спорідненими або спорідненими

А чи могла дружина розлучитися з чоловіком? Насправді Бог ніколи не дозволяв дружині розлучатися зі своїм чоловіком. Якщо для вас це новина, загляньте у словник-симфонію Стронга (або в якусь іншу повну симфонію) і знайдіть слово «розлучення». Ви дізнаєтеся, що в усіх випадках, де згадується розлучення у Старому Завіті, йдеться про розлучення чоловіка зі своєю дружиною за його ініціативою. Жодних винятків нема.

Професор Ізраель Абрагамс із Кембриджського університету сказав про старозавітне розлучення серед євреїв таке: «У єврейському законі розлучення завжди було, від початку до кінця, дією чоловіка. Найчастіше вживаний у Біблії термін, що означає розлучення, звучить як «шілуах ішшах», що означає «відправити дружину». Ми ніде не читаємо вираз «відправити чоловіка». Дієприкметник жіночого роду «герушах» («вигнана жінка») вживається щодо розлученої жінки. Аналогічне слово чоловічого роду не трапляється»¹⁷.

Чи розширив Ісус рамки закону про розлучення, дозволене Богом?

Дозвольте тепер спитати вас: словами, адресованими фарисеям, Ісус **розширював** рамки закону про розлучення, яке Бог допускав, чи ще більше **звужував** їх?

Гадаю, всі зі мною згодяться, що Він ще більше звужував їх. Замість того, щоб дозволити чоловіку розлучатися зі своєю дружиною через будь-яку «ганебну річ» у ній, Ісус дозволив чоловіку розлучатися з дружиною лише внаслідок розпусти. Крім того, якщо за Мойсеевим законом розлучена жінка могла знову одружуватися, то Ісус заборонив це, сказавши: «... *хто*

за шлюбом, що було порушенням старозавітних законів про шлюб». Ранні християни, наскільки відомо, розуміли його як тривалий перелюб на відміну від окремого випадку (див. Герма. Книга II, комм. 4, роз. 1).

з відпущеною побереться, той чинить перелюб» (Мт. 5:32). Він також категорично заборонив чоловікам повторно одружуватися після розлучення: *«І Він їм відказав: «Хто дружину відпустить свою, та й одружиться з іншою, той чинить перелюб із нею»»* (Мк. 10:11).

Отже, Ісус аж ніяк не доповнював Мойсеїв закон у випадках, коли розлучення дозволяється. Навпаки, Він значно обмежив його. Тож мені вельми дивно чути, що сучасна церква навчає, ніби Ісус **розширив** рамки закону про розлучення, дозволене Богом. «Справді? А яким чином церква це робить?» — запитаєте ви. Проте більшість відомих мені церков навчає, що чоловік може розлучитися зі своєю дружиною внаслідок розпусти і дружина може розлучитися зі своїм чоловіком з цієї ж причини. Але хіба Ісус це говорив? Хіба Він розширив рамки закону, дозволивши і дружинам розлучатися зі своїми чоловіками? Зовсім ні. Він не відчинив ширше двері для розлучення. Навпаки, Він майже повністю зачинив їх, залишивши лише невеликий виняток для чоловіка.

Дружини і розлучення

«Але, — подумаєте ви, — можливо, Ісус дозволив би дружині розлучитися з чоловіком, якби жив серед іншого народу, культурні норми якого дозволяли дружинам розлучатися з чоловіками». Що ж, нам не варто «ламати списи» об цю тему, бо за грецьким і римським законами дружина **могла** розлучатися з чоловіком. А в Юдеї й Галілеї проживало чимало римлян і греків, серед яких були й прозеліти*.

Саме тому Ісус в іншому місці знову звертається до питання про розлучення. Цього разу Він дає вказівки як дружині, так і чоловіку: *«... Хто дружину відпустить свою та й одружиться*

* Ті, що прийняли юдаїзм.

з іншою, той чинить перелюб із нею. І коли дружина покине свого чоловіка і вийде заміж за іншого, то чинить перелюб вона» (Мк. 10:11-12). Жодного винятку не дано.

Чому це так важливо? Бо більшість сьогоднішніх розлучень ініціюють дружини, а не чоловіки. У Сполучених Штатах (залежно від штату) приблизно в 67%-75% випадків на розлучення подають жінки¹⁸. В Англії — 70%¹⁹.

Ця статистика стосується **всіх** розлучень, незалежно від того, чи є в сім'ї маленькі діти, чи нема. Якщо ж розглядати лише ті розлучення, де в родині є маленькі діти, то відсоток розлучень з ініціативи жінок значно вищий.

Останні двадцять два роки я працював адвокатом з питань оформлення права власності на нерухоме майно. Вивчаючи права на володіння землею, я переглянув кілька тисяч документів про розлучення. І помітив: щонайменше дев'ять із десяти цих розлучень ініціювали дружини. Чому, порівняно із середньо-національним, відсоток ініціації розлучень дружинами такий високий? Причина в тому, що я розглядав випадки розлучень тих людей, які мали право власності на землю. Зазвичай таким людям було близько тридцяти і більше років, **і більшість із них мали неповнолітніх дітей**.

У статті «У цих черевиках потрібно ходити або чому ініціюють розлучення здебільшого жінки» Маргарет Брінинг пише: «Оскільки найважливіший актив у шлюбі — діти, то найвірогідніше, що на розлучення подає той, хто розраховує отримати одноосібне опікунство»²⁰. Тож на розлучення швидше подають жінки, бо майже не бояться втратити опіку над своїми дітьми.

Однак номінальна церква заплющує очі на це зло. Кілька років тому я отримав листа від служителя з Техасу, в якому він висловлювався проти техаських законів про розлучення за взаємною згодою сторін без з'ясування причин у суді. Мені було

приємно усвідомлювати, що є служителі, які хоч трохи виступають проти розлучень, бо більшість протестантських церков це замовчує. Але далі в листі йшлося, що наші закони про розлучення за взаємною згодою сторін дискримінують жінок і дітей.

Жінок і дітей? Цей сучасний Дон Кіхот думав, що всі ті тисячі розлучених жінок у церквах стали такими лише тому, що з ними розлучилися їхні чоловіки. Не з'ясовуючи справжнього стану речей, він ставився до цього так, ніби чоловіки тисячами покидали своїх дружин, безтурботно йдучи далі своєю дорогою.

Здається, чимало церков саме так і розуміють розлучення. Вони ігнорують реальний стан сучасних розлучень. Я чув, як пастори докоряють чоловікам, які «покидають своїх дружин і дітей», ніби найчастіше саме чоловіки ініціюють розлучення. Вони ставляться до «матерів-одиначок», як до мучениць, героїчних жертв і духовних вдів, хоч найчастіше саме вони ініціювали розлучення зі своїми чоловіками.

Розлучення — це гріх, від якого потерпають жертви. І коли чоловіки через суд віднімають дітей у своїх дружин — теж гріх. Сьогодні мільйони батьків і матерів глибоко сумують, згадуючи своїх дітей, які живуть у розлуці з ними. При цьому дуже мало церков наважується осуджувати гріх розлучення і його руйнівні наслідки.

Чи суперечив Христу апостол Павло?

Деякі сучасні богослови стверджують, що, на відміну від Ісуса, апостол Павло дозволяв розлучатися. І що він дозволяв більше, ніж Мойсеїв закон, дозволяючи дружинам розлучатися зі своїми чоловіками, і посилаються при цьому на 1 Кор. 7:10-13:

«А тим, що побрались, наказую не я, а Господь: Нехай не розлучається дружина з своїм чоловіком! А коли ж і розлучиться, хай зостається незаміжня, або з чоловіком своїм хай помириться, — і

не відпускати чоловікові дружини! Іншим же я говорю, не Господь: коли який брат має дружину невіруючу, і згідна вона жити з ним, — нехай він не лишає її. І жінка, як має чоловіка невіруючого, а той згоден жити з нею, — нехай не лишає його».

Чи говорить тут Павло щось таке, що суперечить Ісусовим словам? Чи схвалює він якимось чином розлучення? Ні. Справді, при читанні деяких перекладів Біблії складається враження, що Павло говорить у цих віршах про розлучення*. Однак із багатьох інших перекладів зрозуміло, що Павло говорить про **залишення** чоловіка або дружини, а не про їхнє розлучення. Це підтверджується вивченням значень грецьких слів, які вживає Павло. У будь-якому випадку він радить християнам взагалі не покидати своїх чоловіків або дружин. Якщо ж доведеться залишити, то повторно одружуватися однозначно заборонено.

Говорячи про дружину, Павло використовує грецьке слово «хорідзо», а щодо чоловіка він уживає слово «афііми». Ці два слова означають «залишати», «класти відстань поміж двома особами». Вони зовсім відрізняються від слова «аполуо» («розрив стосунків, зв'язків»), яке вживає Ісус у Матвія 5:32 у контексті розриву зв'язків і подальшого повторного шлюбу. Нема ні біблійних, ні історичних підстав для того, щоб цей уривок із 1 Послання до коринтян зрозуміти як підставу для розриву шлюбних зв'язків, який дозволив би шлюб з іншою людиною.

У заключному вірші цього уривку апостол Павло говорить: «А як хоче невіруючий, розлучитися [афііми], хай розлучається [афііми], не неволиться брат чи сестра в такому разі, бо покликав нас Бог до миру» (1 Кор. 7:15)²². Чи дозволяє Павло християнам у цьому вірші розривати шлюбний зв'язок зі своєю невіруючою половинкою? Ні, протягом усього цього уривку

* Зокрема й українського перекладу Огієнка.

апостол говорить не про розрив зв'язків, а про залишення дружини (чоловіка) без права повторно одружуватися в будь-якому випадку. Він радить віруючим не покидати свою половинку. Наприкінці він пояснює: якщо невіруючий хоче покинути сім'ю, то хай покидає. А віруюча сторона не зобов'язана слідувати за невіруючим чоловіком або дружиною, хоч і права повторно одружуватися теж не має.

У Царстві Божому Царем і Законодавцем є Ісус. Його апостоли **ніколи** не суперечили наказам свого Царя. Ісус дозволяє один невеликий виняток для чоловіків, і Його апостоли навчали того ж.

«І стануть обоє вони одним тілом»

Ісус не зобов'язаний пояснювати людям, **чому** Він дає ту чи іншу заповідь. Але в одній зі Своїх бесід про розлучення Ісус усе-таки розкриває сутність Свого суворого вчення з цього питання:

«А Він відповів і сказав: «Чи ви не читали, що Той, Хто створив споконвіку людей, «створив їх чоловіком і жінкою?» І сказав: «Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, — і стануть обоє вони одним тілом, тому-то немає вже двох, але одне тіло. Тож, що Бог спарував, — людина нехай не розлучує!»» (Мт. 19:4-6).

Сьогодні з'являється багато християнських книг про шлюб, у яких говориться про «шлюбне партнерство». Але Ісус ніколи не говорив про шлюб як про партнерство. Він говорив про нього як про «одне тіло», а це зовсім інше. За законом, коли дві людини стають партнерами, вони залишаються незалежними одна від одної особами. Якщо когось з недбалості хазяїв було травмовано на земельній ділянці партнерів, потерпіла сторона може пред'явити позов будь-якому з партнерів **окремо**. Закон

розглядає партнерів як дві окремі особи, які разом працюють.

Але якщо дві особи створюють корпорацію, це вже зовсім інше. За законом вони вже — не окремі особи. Якщо комусь буде завдано шкоди на земельній ділянці корпорації, то така людина не може позиватися до двох суб'єктів, які заснували корпорацію, але — до самої корпорації. За законом корпорація є новим окремим органом.

Шлюб потрібно розглядати як корпорацію, а не партнерство. Коли чоловік і жінка одружуються, утворюється новий організм. Вони не партнери, бо складають «одне тіло». Світ може ставитися до чоловіка і дружини як до партнерів, але Ісус — ні. Хто, за Ісусовими словами, поєднує в шлюбі чоловіка і дружину? Бог. Тож, одружуючись, чоловік і жінка вступають у сферу вічності. Я не маю на увазі, що шлюб вічний, але, що шлюб — це не людське установа, а Боже. Бог поєднує, а людина намагається розлучити.

Розлучення через століття

Я не сказав чогось нового. Саме так розуміли це Ісусове вчення перші християни, а також — практично всі християни до Реформації. На жаль, деякі реформатори достатньо попрацювали, щоб вивести шлюб і розлучення за межі відповідальності церкви й передати їх у руки світських суддів. Але навіть після Реформації розлучення серед протестантських християн було рідкісним явищем до 1950-1960 рр. Однак потім усе змінилося.

Що ж сталося в п'ятдесяті й шістдесяті роки? Світ змінив своє ставлення до розлучення. Різні штати переписували свої закони, щоб легше було отримати розлучення, яке вже не було суспільним тавром. А коли змінився світ, змінилась і номінальна церква, бо в її очах якщо кесар говорить, що розлучення — зло,

і забороняє його, тоді розлучення — це зло. Але якщо Ісус говорить, що розлучення — це зло, і забороняє його — що ж, можливо, зрештою, не все так погано. Номінальні церкви досить чітко показали, хто є їхнім керівником. І це — не Ісус.

Розлучення в сьогоднішній протестантській церкві

1999-го року Джордж Барна, президент і засновник відомої організації «Дослідницька група Барна» («Barna Research Group»), підрахував кількість розлучень серед різних релігійних течій. Він виявив, що відсоток розлучень серед американських християн, які стверджували, що вони народжені згори, перевищив відсоток розлучень серед американського населення загалом²¹. Звичайно ж, чимало невіруючих пар просто живуть разом, не оформляючи шлюбні стосунки. І тому припинення подібних стосунків у статистику розлучень не включали. Проте, коли світські пари дають обітницю бути вірними одне одному, «поки смерть не розлучить нас», вони виконують її з такою ж вірогідністю (або навіть більшою), як і протестантські християни.

І хоч «Дослідницька група Барна» є християнською організацією, її дослідження викликали заперечення і критику серед християн. Однак містер Барна продовжував захищати дані своєї групи. У відповідь на критику він заявив: «Хоч і тривожно виявити, що відроджені християни* розлучаються частіше, ніж інші, подібне спостерігається уже тривалий час»²². Керівник проекту Мег Фламанг зауважила: «Нам би дуже хотілося повідомити вам, що християни живуть не так, як усі, і суттєво впливають на суспільство, але ... у царині розлучень вони й далі залишаються такими ж, [як і всі]»²³.

Дані, отримані «Дослідницькою групою Барна», підтвер-

* Дослідження стосувалися тих, хто претендував на народження згори.

джує статистика державних організацій. Наприклад, відсоток розлучень у біблійному поясі* вищий, ніж у будь-якій частині Америки, крім штату Невада²⁴. До того ж, відсоток розлучень у цьому ж таки поясі значно вищий, ніж у Новій Англії, де проживає набагато менше фундаментальних християн²⁵.

Що справді має змусити американських протестантських християн почервоніти, то це те, що відсоток розлучень серед т.зв. відроджених християн значно вищий, ніж серед американців, які вважають себе атеїстами²⁶. Іронія в тому, що якщо відсоток розлучень серед протестантських християн такий же або вищий, ніж в американському суспільстві в цілому, то відсоток розлучень серед азіатських американців (як християн, так і невіруючих) значно нижчий, ніж середній показник в американському суспільстві загалом²⁷. Більше того, американські азіатські пари рідко живуть разом без реєстрації шлюбу. То що ж — азіатська культура якимось чином робить те, чого не може зробити перебування Духа Святого у віруючих? А можливо, проблема все-таки в тому, що Святий Дух зовсім не перебуває в більшості людей, які стверджують, що вони — відроджені християни.

Ще ганебніше те, що відсоток розлучень серед протестантських християн у Сполучених Штатах у понад два рази перевищує загальний відсоток розлучень у Канаді (яка не є опорою біблійного християнства так, як США)²⁸. І що найгірше: відсоток розлучень серед американських протестантів у понад 6 разів перевищує відсоток розлучень у Китаї, у 18,5 разів — в Італії і в 33 рази — у Шрі-Ланці!²⁹

На півдні Америки, де я живу, розлучення — таке звичне явище серед протестантських християн, що адвокати, які займаються шлюботорозлучними процесами, іноді навпроти

* Територія на півдні й середньому заході США, де великий відсоток населення складають т.зв. фундаментальні християни.

своєї реклами на «жовтих сторінках» довідників розміщують символ християнства — рибу. Це — все одно, що єврею, який торгує свининою, помістити на своїй крамниці зірку Давида!

Коли починається розмова про розлучення, християни часто запитують мене: «А якщо обставини такі, що..?» Так, існує багато складних обставин, за яких шлюб стає тяжким хрестом. Але обставини були такі ж і в першому столітті, і в десятому, і в дев'ятнадцятому. Чому у двадцять першому столітті так багато християн вважають, що мають право на виняток, тоді як протягом усіх інших століть християни жили згідно з Ісусовим вченням про шлюб і розлучення?

Ви ображені?

Я розумію, що все, сказане мною в цьому розділі, суспільство не сприймає. І, мабуть, багатьох із вас я так зачепив, що ви ладні викинути цю книгу. Але перш ніж ви так вчините, будь ласка, самі чесно дослідіть усе, що я тут написав. Це не означає, що ви маєте знайти книгу, яка схвалює розлучення. Це буде зовсім неважко.

Ні, я маю на увазі справді **чесне** дослідження. Перевірте справжність сказаного мною про розлучення у Старому Заповіті. Потім прочитайте всі уривки, де про розлучення говорить Ісус. Чи розширив Він рамки Мойсеевого закону, збільшивши в новозавітні часи можливості для розлучення, або ж, навпаки, значно обмежив?

Якщо те, що я сказав, правда, тоді ви насправді ображаєтесь не на мене, а на **Ісуса Христа**. Можливо, Ісус, Якого ви, як вам здається, любите, насправді не є справжнім Ісусом. Але якщо ми служимо **несправжньому** Ісусу, то навряд чи успадкуємо **справжнє** вічне життя. Воістину, як сказав Христос: «*І блаженний, хто через Мене спокуси не матиме!*» (Мт. 11:6).

Частина II

ВЕЛИКИЙ КАМІНЬ СПОТИКАННЯ

8

ЛЮБИТИ СВОЇХ ВОРОГІВ?

Як я вже говорив, Ісусові вчення про багатство, клятви й розлучення дуже важко сприймаються й зачіпають багатьох людей, але навіть не вони є основною причиною масштабного неприйняття церквами дороги Царства.

Найбільший камінь спотикання — Його вчення про необхідність «підставити другу щоку» і любити своїх ворогів. Саме тому я й виділив для цього цілий розділ своєї книги. Почнімо з того, що Ісус сказав про необхідність «підставити другу щоку»:

«Ви чули, що сказано: «Око за око, і зуб за зуб». А Я вам кажу не противитись злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, — підстав йому й другу. А хто хоче тебе позивати й забрати сорочку твою, — віддай і плаща йому. А хто силувати тебе буде відбутися подорожнє на милу одну, — іди з ним навіть дві. Хто просить у тебе — то дай, а хто хоче позичити в тебе — не відвертайся від нього» (Мт. 5:38-42).

Це було справді революційне вчення! Так не жили не лише язичники, але і євреї. На жаль, так сьогодні не живуть і чимало християн.

Непротивлення й миротворство

Вищезгадані заповіді закликають до **пасивної** поведінки, а саме: не протився злому, підстав другу щоку. Якщо хтось захоче

судитися з тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому й верхній одяг. Якщо хтось змушує тебе йти з ним одну милю, іди з ним навіть дві. Тому, хто просить, дай. Втілення цих заповідей у життя називають **непротивленням**.

Але є також і **активна** сторона Ісусового вчення:

*«Ви чули, що сказано: «Люби свого ближнього, і ненавидь свого ворога». А Я вам кажу: **Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творить добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує, щоб вам бути синами Отця вашого, що на небі, що наказує сходити сонцю Своєму над злими й над добрими, і дощ посилає на праведних і на неправедних. Коли-бо ви любите тих, хто вас любить, то яку нагороду ви маєте? Хіба не те саме й митники роблять? І коли ви вітаєте тільки братів своїх, то що ж особливого робите? Чи й погани не чинять отак? **Отже, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!**» (Мт. 5:43-48).***

Тож недостатньо самого непротивлення, тобто утримання від помсти. Ми, християни, покликані ще й діяти: любити всіх, кого раніше вважали своїми ворогами. Якщо ми знаємо, що хтось ненавидить нас, то маємо з'ясувати — чому? Можливо, ми зможемо примиритися — і колишній ворог стане нашим другом. Ісус сказав:

«Тому, коли принесеш ти до жертівника свого дара, та тут ізгадаєш, що брат твій щось має на тебе, — залиши отут дара свого перед жертівником, і піди, примирись перше з братом своїм, — і тоді повертайся, і принось свого дара» (Мт. 5:23-24).

Отже, ми, як громадяни Царства, зобов'язані робити все можливе, щоб мати мир з людьми, які оточують нас. Ісус сказав: *«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Мт. 5:9).* У наших повсякденних взаєминах на роботі, із сусі-

дами й друзями часто виникають образи, суперечки і незгоди. Якщо ми причетні до таких ситуацій, то маємо першими подати руку для примирення. Навіть якщо впевнені у своїй правоті.

Ісусове вчення й повсякденне життя

На жаль, непротивлення нам не властиве, воно цілком суперечить нашому гріховному єству! Це те, чого ми маємо постійно навчатися.

Я усвідомив це, спостерігаючи, як граються маленькі діти. Якщо в якогось малюка є іграшка, то інший обов'язково захоче її отримати. Чи запропонує малюк першим: «Хочеш погратися моєю іграшкою? Візьми, будь ласка»? Дуже рідко. Один малюк просто хапає іграшку, а другий щосили намагається її утримати. Зазвичай усе це супроводжується гучним криком, а іноді бійкою й укусами.

Коли особисто мені доводиться підставляти другу щоку, не противлячись злому, моє гріхове єство вельми опирається цьому. Загалом від природи я не схильний не противитися. Чотирнадцять років тому ми з родиною переїхали в сільський дім, у якому живемо й досі. Незабаром після переїзду ми помітили, що в навколишніх лісах і полях водяться койоти* і бродячі собаки. Ми мали кількох кіз, і, щоб захистити їх від собак і койотів, вирішили збудувати для них невеличку кошару з надійною огорожею.

Найняті робітники поставили нам міцний півтораметровий паркан по периметру кошари. Та, попри це, якось удосвіта ми прокинулися від собачого гавкоту й мекання кіз. Вибігши на подвір'я, побачили, що собаки якимось чином пробралися в кошару і напали на кіз. Ми чимдуж помчали їм на порятунок. Помітивши нас, собаки якось вислизнули надвір і зникли на

* Хижі ссавці родини собачих, які помітно поступаються вовку.

сусідньому полі. Одна з наших кіз загинула, а друга кілька днів не могла отямитися від шоку і майже нічого не їла.

Усе сталося рано-вранці, тож ми не могли добре роздивитися нападників, але вирішили, що це були бродячі собаки. Ми звернулися в окружну адміністрацію по допомогу. Нам видали кілька «беззубих» капканів, які могли зацепнутися на собачій лапі, не пошкодивши її. Працівники адміністрації пообіцяли забрати всіх спійманих нами собак.

Увечері ми розставили капкани, а наступного ранку нас знову розбудив шум зовні. Стрімголов вискочивши з дому, ми побачили собачу зграю перед кошарою. І одразу ж зрозуміли, що це собаки нашого сусіда. Помітивши нас, вони швидко втекли. Крім одної, яка потрапила в капкан. Коли я підійшов до неї, вона вся тремтіла від страху, мов осиковий листок.

І тут я помітив, що до нас мчить пікап, залишаючи за собою хмару куряви. Водій вистрибнув з машини і підбіг до половнянки, яка, як виявилось, належала йому.

— Це ваш собака? — намагаючись бути спокійним, запитав я.

— Так, мій, — похмуро відповів він, допомагаючи мені розщібнути капкан і звільнити тварині лапу. — Тож ти хочеш зіпсувати наші стосунки, — додав він. — Я навмисне переїхав у сільську місцевість, щоб мої собаки могли вільно бігати.

Я спочатку хотів йому відповісти: «Що ж, я теж переїхав сюди, щоб мої кози могли вільно пастися» або «Давайте домовимося: Ви не пускаєте собак на мою територію, а я не пускаю своїх кіз на вашу».

Але тут я згадав Ісусові слова про те, щоб ми підставляли другу щоку. Я не сумнівався в тому, як вчинив би Він зараз, тож бадьоро відповів:

— Що ж, я готовий вислухати будь-які Ваші пропозиції.

Сусід, якого я досі ніколи не зустрічав, трохи сторопів, почувши мої слова. Потім його обличчя просвітліло, і він спокійно відповів:

— Ви могли б протягнути дріт під струмом вниз і вгору вашого паркану. Це відлякуватиме собак.

— Я так і зроблю, — погодився я, трохи дивуючись сам із себе, — і поверну капкани.

Мені не здавалося справедливим, що доведеться витратитися, щоб його собаки не завдавали шкоди моїм козам. Але я знав, що впорався з цією маленькою кризою в сусідських стосунках так, як цього хотів від мене Ісус.

Біблійні приклади

Непротивлення і любов до ворога — можливо, найважчі і, звичайно, найбільш революційні з Ісусових учень. Це повна протилежність тому, чого навчає світ. Не противитись злій людині? Наші батьки, школи, уряд, а часто — і церкви насаджують нам зовсім протилежне: борись за свої права, дай здачі забіяці, нікому не дозволяй маніпулювати собою! Герої, яких нас закликають наслідувати, аж ніяк не лагідні люди. Вони рішуче захищають свої права і дають своїм ворогам активну відсіч.

Непротивлення — не просто богословська доктрина, це — спосіб життя. Воно має щодня виявлятися у всіляких стосунках між окремими людьми і в суспільстві загалом. Але не противитися злу не означає бути «ганчіркою». Ісус і Павло були непротивленцями, але жоден із них не був «ганчіркою» й боягузом. Вони були вельми наполегливими й відвертими. Але обидва були ладні скорше самі зазнати шкоди, ніж зашкодити комусь, тобто виступали проти зла, хоч фізично й не опиралися йому.

Згадайте, як Павла неодноразово били й каменували. Він міг би озброїтись і подорожувати з десятком надійних охоронців.

Але він навіть і не думав про це. Павло був одним із найхоробріших людей на землі, але він фізично не протривів злу. Якось апостол сказав: *«Бо ходячи в тілі, не за тілом воюємо ми, зброя бо нашого воювання не тілесна, але міцна Богом на зруйнування твердинь...»* (2 Кор. 10:3-4). Павло був інакшим вояком — вояком Царства з іншими засадами.

Судові процеси

Часто розлючений натовп бив Павла або каменював його. Як римський громадянин, він міг би висунути обвинувачення проти тих, хто чинив такі протиправні дії. Але він не вдавався до цього, а просто підставляв другу щоку. Ісус сказав: якщо хтось захоче судитися з нами й забрати в нас сорочку, то маємо віддати йому й верхній одяг. Тож якщо хтось **забирає** нашу річ, ми не повинні звертатися до суду, щоб повернути її. Також Ісус сказав: *«Хто просить у тебе, то дай...»* (Мт. 5:42).

Водночас Павло зміг якось уникнути покарання, коли спитав римського сотника про правомірність його дії: *«... Хіба вам бичувати дозволено громадянина римського та ще й незасудженого?»* (Дії 22:25). Таким чином апостол показує, що християнам доречно користатися захистом уряду при переслідуваннях.

У своєму посланні до коринтян Павло підтвердив Ісусове вчення:

«Чи посміє хто з вас, маючи справу до іншого, судитися в неправедних, а не в святих?» (1 Кор. 6:1). *«Я на сором це вам говорю. Чи ж між вами немає ні одного мудрого, щоб він міг розсудити між братами своїми? Та брат судиться з братом, і то перед невірними! Тож уже для вас сором зовсім, що суди між собою ви маєте. Чому краще не терпите кривди? Чому краще не маєте шкоди?»* (в. 5-7).

Років двадцять тому я усвідомив невідповідність між Ісусо-

вим ученням і практикою судових позовів. Якщо я як християнин не можу судитися зі своїм братом, як же тоді я як адвокат представлятиму в суді іншого християнина, який судиться зі своїм братом? Правильний шлях був досить очевидним.

З іншого боку, я цим заробляв собі на прожиток. І якщо відмовлюсь від судових процесів у своїй практиці, що тоді залишиться? Хіба що складати заповіді, акти на право власності на нерухомість і землю. А це не найцікавіші і не найприбутковіші сфери адвокатської діяльності. Внаслідок моєї слабкої віри рішення було для мене важким, однак я знав, що маю коритися Ісусу. Тож відмовився від професійної діяльності в судових процесах та інших юридичних сферах, які суперечать Його вченню.

А якщо війна?

Важливо, щоб ми розуміли: Ісусові настанови щодо непротивлення мають сенс лише для тих, хто цілком прийняв Його вчення. Наприклад: *«...кожен із вас, який не зречеться усього, що має, не може бути учнем Моїм»* (Лк. 14:33). Коли ми зрікаємося всього, нам, власне, нема за що боротися, чи не так? А про наше життя Ісус сказав: *«Хто душу свою зберігає, той погубить її, хто ж за Мене погубить душу Свою, той знайде її»* (Мт. 10:39).

Ісус відповів Пилату: *«... Якби із цього світу було Моє Царство, то служба Моя воювала б, щоб не виданий був Я юдеям... »* (Ів. 18:36). Отже, якщо наше царство може захищатися фізично, тоді воно — **від світу цього**, чи не так? Чи говоримо ми про особисте майно, будинок або народ, суть — та сама. Якщо ми зацікавлені чимось у цьому світі, тоді це спонукатиме нас захищати його. Коли ми намагаємося поєднати Ісусове вчення із земною владою, національною гордістю й захистом майна, то розуміємо, що це неможливо. Ми намагаємося поєднати непокідане.

Адин Балу, християнський письменник ХІХ століття, писав у своїй сатиричній статті про те, якою безглуздою є спроба поєднати Христові заповіді про Боже Царство з військовими законами земних держав:

«Ісус Христос забороняє мені противитися тим, хто чинить зло, і позбавляти їх ока за око й зуба за зуб, крові за кров, життя за життя.

Мій уряд вимагає від мене якраз протилежного, бо він захищає себе за допомогою рушниць, шибениці, меча, використовуючи їх проти своїх внутрішніх і зовнішніх ворогів. І саме тому держава переповнена шибеницями, тюрмами, арсеналами, військовими кораблями й солдатами.

За підтримки і з використанням цих вельми дорогих убивчих засобів ми можемо досить ефективно й повноцінно здійснювати чесноти прощення тих, хто кривдить нас, любові до ворогів, благословення тих, хто проклинає нас, і доброчинства тим, хто ненавидить нас. Для цієї мети у нас є постійні християнські священики, щоб молитися за нас і просити Божого благословення на святу працю убивства.

Я все це бачу, але продовжую сповідувати віру і брати участь у державних заходах, і пишаюся тим, що я водночас і побожний християнин, і відданий уряду слуга. Не хочу я згодитися з цим безглуздим поняттям непротиставлення. Не можу я відмовитися від свого впливу і залишити лише аморальних людей на чолі уряду.

Конституція говорить: уряд має право оголошувати війну, і я згоджуюсь, і я підтримую це, я клянусь, що буду підтримувати. Я від цього не перестаю бути християнином. Війна — теж християнський обов'язок. Хіба ж не християнська справа — вбивати сотні тисяч ближніх, гвалтувати жінок, руйнувати і спалювати міста і чинити всіляку жорстокість? Пора викинути всі ці вигадані сентиментальності. Це найбільш дієвий засіб «прощати» кривди і любити ворогів. Якщо

ми лише чинимо це в душі любові, нічого не може бути більш християнським, як таке поголовне убивство»³⁰.

У попередньому розділі ми зазначили, що протестантські християни» розлучаються частіше, ніж люди цього світу. Те ж саме і з непротивленням. Коли справа доходить до противлення злу за допомогою сили, то протестантські християни **більш** войовничі, ніж цей світ. Коли Сполучені Штати вирішують, оголошувати війну чи ні, такі християни першими виступають «за» військові дії.

Коли писалася ця книга, Сполучені Штати почали війну з Іраком, щоб скинути Саддама Хусейна. Помісні церкви на території домів молитви одразу ж почепили американські прапори. На церковних дошках з'явилися заклики: «Боже, благослови Америку!» і «Моліться за наші війська». Але я жодного разу не бачив, щоб хтось написав: «Моліться за народ Іраку». Так, війна мала на меті скинути Хусейна, але задля цього мали померти прості іракські громадяни: чоловіки, жінки, діти. Але, як виявилось, жодна церква не згадала про це й не закликала людей молитися за них.

9

Ну, а якщо...

Якщо ви такі ж, як і більшість християн, то сама думка про непротивлення і любов до ворогів, вірогідно, буде для вас новою. І ви, можливо, скажете: «Так, ну, а якщо...». Тож розгляньмо деякі з цих питань, що починаються з «Ну, а якщо...», а також інші, подібні до них.

Запитання:

А якщо хтось увірветься у ваш дім, щоб заподіяти зло вашій дружині й дітям? Ви ж не будете просто стояти і дивитися на те, що коять нападники?!

Це запитання викликає сильний захисний рефлекс у чоловіків щодо своїх родин. Однак відповідь на нього громадянина Царства має бути такою ж, як і на будь-яке інше запитання щодо порушень Ісусових заповідей.

Дозвольте запитати вас: «А якщо ваш уряд накаже вас зректися Ісуса Христа й принести жертву сатані, інакше гвалтуватимуть вашу дружину і уб'ють ваших дітей? Як ви вчините?» Для громадянина Божого Царства відповідь очевидна. Ісус сказав, що, люблячи свою сім'ю більше, ніж Його, ми не можемо бути Його учнями. І ще: «Хто ж Мене відцурається перед людьми, того й Я відцураюся перед Небесним Отцем Моїм» (Мт. 10:33).

А якщо замість зречення Христа мій уряд накаже мені вбити мого сусіда або зґвалтувати його дружину? І якщо я цього не вчиню, вони уб'ють мою дружину й дітей? Чи будуть ці ситуації чимось відрізнятися від принесення жертви сатані? В одному випадку я зречуся Христа своїми вустами, в іншому — своїми діями.

А якщо уряд іншої країни накаже мені скинути бомбу на якийсь місто в Сполучених Штатах або убити американського президента — інакше вони уб'ють мою дружину й дітей? Як мені діяти в такому випадку? Мені здається, що більшість американців дозволять своїм дружинам і дітям постраждати, або навіть померти, але не зрадять своєї країни.

Тож чому ставлення стає іншим, коли йдеться про вірність Ісусу? Його вчення про непротивлення викладене досить чітко. Це або зречення Його, або — своєї сім'ї. Звичайно, це важкий вибір, але особисто я вже зробив його, коли присвятив своє життя Христу.

Чи означає це, що я не захищатиму свою сім'ю? Звичайно ж, ні. Я вже зробив найважливіше, що міг, щоб гарантувати їм безпеку, а саме: доручив Ісусові дбати про свою сім'ю та захищати її. І це не просто наївна довіра. Десятки тисяч інших християн Царства таким самим чином перекували свої мечі на рала й передали безпеку своїх родин у руки своєму Цареві. І хоч Ісус не обіцяв, що з нашими сім'ями нічого ніколи не станеться, я можу сказати таке: крім переслідувань за віру, сім'ї християн Царства дуже рідко страждають від нападів звичайних злочинців.

Згадую одну історію про зустріч запеклого злочинця Стівена Роя Карра, який ховався від поліції у травні 1988 року в меннонітській сім'ї в Пенсильванії. Раніше Карр утік із Флориди, де його розшукували за велику крадіжку. Він переховувався в Апалачських горах, ладний убити кожного, хто посягатиме на

його свободу. Незабаром він зіткнувся з двома жінками, що йшли туристичною стежкою, і почав стріляти в них. Злочинець убив одну й важко поранив другу.

Утікши з місця злочину, Карр знайшов покинутий баняк для замішування розчину і спустився в ньому по річці до ферми Честера й Естер Уівер. Консервативні менноніти Уівери не мали ні телевізора, ні радіо, тож нічого не чули про втечу злочинця. Карр попросив у них їжі і прихистку, що вони з радістю йому надали. Він жив у домі Уіверів п'ять днів, не заподіявши їм ніякої шкоди і нічого не вкравши. Він залишався б там і далі, але зрештою його виявила поліція³¹.

«Візкова» віра

Ще пригадується історія, яку розповів християнський письменник і лектор Вінкі Претні про француза Шарля Блондена, вельми вправного канатохідця XIX століття. Щоб продемонструвати свої здібності, він напнув над Ніагарським водоспадом канат завдовжки 335 метрів і під поглядами величезного схвильованого натовпу пройшов по ньому, виконуючи різноманітні складні трюки. На півдорозі він навіть зробив на канаті зворотній кульбіт. Блонден не мав жодної страховки, яка врятувала б його при падінні.

Якийсь репортер, глибоко вражений побаченим, сказав Блондену:

— Б'юсь об заклад, що нема нічого такого, чого б ви не могли зробити на цьому канаті.

— Ви вважаєте, що я можу пройти по канату над водоспадом, штовхаючи поперед себе візок? — запитав Блонден у репортера.

— Авжеж, певен, що зможете.

— Ви впевнені, що я зможу пройти по канату над

водоспадом, штовхаючи поперед себе візок з людиною? — допитувався Блонден у репортера.

— Атож!

Дивлячись репортеру просто у вічі, Блонден запитав:

— А ви згодні сісти в цей візок?

— Ну...

Це і є справжня віра — «сісти у візок Христа». Будь-яка інша віра — просто слова. Більшість християн охоче визнає, що Бог — Всемогутній. Вони голосно стверджують, що Бог керує Всесвітом. Вони говорять, що нічого не може статися без Його волі. Вони приклеюють на бамперах своїх машин наклейки зі словами: «Його ангели охороняють мене!» Однак самі вони у «візок» ніколи не сідають, бо насправді не довіряють свою сім'ю Богу.

На жаль, щороку в Америці християнські родини страждають **від своєї власної зброї**, бо не довіряють Богу. Один з найтрагічніших випадків стався кілька років тому, коли подружжя повернулося додому після тривалої відсутності.

Поки батьків не було вдома, їхня дочка жила в друзів. Перед їхнім приїздом вона вирішила влаштувати їм сюрприз. Прийшла додому раніше і сховалась у шафі в їхній спальні. Повернувшись додому, батьки почули шум у шафі. Гадаючи, що це злодій, батько дістав свій заряджений пістолет і почав поводитися до шафи. Коли ж дверцята раптово розчинилися, батько машинально натиснув на спусковий гачок. Він одразу ж зрозумів, що це його дочка, але було вже занадто пізно. Помираючи, вона прошепотіла: «Я люблю тебе, татусю».

Цей випадок не є поодиноким або винятковим. Якщо в домі є зброя, то в 22 рази вірогідніше, що вона уб'є члена сім'ї або друга, ніж незваного гостя³². Злу можна протистояти менш небезпечними засобами, ніж зброя.

Якось мої друзі-християни, Деціо й Олівія, проїздом зупинилися в Атланті, місті, у якому сталося кілька збройних пограбувань і вбивств. У тих випадках злочинці наказували своїм жертвам лягти долілиць на підлогу, а потім стріляли їм у потилицю. Тож, поселившись в одному з готелів, Деціо був насторожі.

Теплого жовтневого вечора подружжя, чекаючи приятеля, на хвилюку залишили вхідні двері відчиненими. Несподівано на порозі з'явилося двоє озброєних підлітків. Вони наказали їм лягти на підлогу. Деціо вагався, але потім став навколішки і почав молитися, намагаючись придумати, як сплутати задуми бандитів.

Його дружина, гадаючи, що це — жарт з нагоди Хеллоуїна, все ще сиділа на ліжку. Один зі злочинців спрямував зброю на неї й наказав їй лягти на підлогу. Замість цього вона почала голосно співати: «Любить мій Ісус мене», а потім підвелась і почала поволі наблизитися до злочинців. Один з них спрямував пістолет просто їй в обличчя і звів курок. Побачивши, що вона не перестає співати й наблизитися до нього, він гукнув своєму напарнику: «Це ж несамовиті віруючі! Тікаймо звідси!» І вони вмить зникли в темряві.

За своє життя я чув і читав чимало історій про те, як молитва, пісня або свідчення роззброювали злочинців. Адже нема сенсу співати «Як славний наш Господь в Сіоні», якщо ми все ще не віримо, що Він справді на троні.

Запитання:

А як щодо Гітлера?

Взагалі це запитання **мені** хотілося б поставити християнам, які не визнають непротивлення. Адже якби всі християни

виконували те, чого навчав Ісус, тоді Гітлер ніколи не зміг би чинити те, що він чинив. Чому? Бо більшість солдат у гітлерівській армії називали себе християнами. Вони були або добровольцями, або їх призывали в німецьку армію, але вони служили своїй країні так само, як британські й американські солдати-християни, які воювали проти них. Якби християни вірно виконували Ісусові заповіді, то Гітлер був би безсилим. Він мав би занадто мало солдатів для здійснення своїх задумів.

Якби всі християни виконували Христові заповіді, то, можливо, війн узагалі не було б. І це не порожні слова. Про це свідчить *Pax Romana* («Пакс Романа» — лат. «Римський мир»). Так світські історики назвали мирний період в історії Римської імперії з 27-го року до Р.Х. до 180 року від Р.Х. *Pax Romana* був одним з небагатьох мирних періодів в історії Римської імперії і найдовшим періодом мирного співіснування в історії середземноморських народів від початку європейської цивілізації і до сьогодні. За цей час на кордони імперії не було здійснено жодного успішного нападу. Було кілька внутрішніх сутичок, на зразок повстання євреїв, але громадянських війн між римлянами не було.

Що сприяло встановленню *Pax Romana*? Могутність римських армій? Ні, ці могутні армії існували також і в четвертому та п'ятому століттях, коли Римська імперія вже не мала миру. До того ж, саме в цих століттях варвари все ж вторглися в імперію.

Чи був *Pax Romana* результатом мудрого правління талановитих правителів? Звичайно, у цей період були дуже здібні імператори, серед яких можна назвати Цезаря Августа й Марка Аврелія. Але були й такі жорстокі деспоти, як Калігула, Нерон і Доміціан. Та навіть за часів їхнього правління в Римській імперії панував мир.

Чим же тоді насправді відрізнявся *Pax Romana* від інших

періодів? Світські історики не можуть однозначно відповісти на це запитання. Та я вірю, що мир у Середземномор'ї послав Бог перед тим, як у ньому народився Його Син — Князь Миру. Я вірю, що Бог дарував цей мир без сприяння якихось людських армій. І вірю, що потім християни підтримували цей мир не зброєю, а своїм непротивленням, миролюбним життям і молитвами.

Це не просто моє особисте переконання. Ранні християни, які жили в той час, також були твердо переконані, що цей мир був результатом Божого втручання. Наприклад, Оріген говорив римлянам: «Чи могло євангельське вчення про мир, яке не дозволяє людям мститися навіть своїм ворогам, так поширитися по всій землі, якби не був упроваджений більш лагідний дух в існуючий порядок з приходом Ісуса?»³³.

Арнобій, ще один ранньохристиянський автор, писав:

«Не важко довести, що (після проголошення імені Христа в цьому світі) війни не примножувалися. Насправді їх стало набагато **менше** завдяки приборканню нападів гніву та люті... В результаті невдячний світ насолоджується не лише сьогодні, але вже тривалий час перевагою, яку приніс Христос, бо завдяки Йому пом'якшало дике шаленство людей, і вони почали стримувати свої ворожі наміри і не проливати крові своїх братів. Власне, якби всі люди без винятку... на якийсь час прислухались до Його благодетельних і мирних правил... весь світ жив би в цілковитому мирі і спокої. Люди почали б використовувати сталь для мирної мети і об'єдналися б у блаженній гармонії, зберігаючи недоторканість та не порушуючи домовленостей та угод»³⁴.

Захищаючи країну непротивленням

Сьогодні чимало так званих **християн** критикують християн Божого Царства за те, що ті не захищають свою країну зі зброєю в руках. Цікаво, що так само **язичники** звинувачували

ранніх християн, які відмовлялися захищати мечем Римську імперію. У відповідь на це Оріген писав:

«Наші молитви перемагають усіх демонів, які збуджують війни. Ці демони також підбурюють людей не дотримуватися своїх клятв і порушувати мир. Отже, ми набагато корисніші царям, ніж ті, хто виходить у поле, щоб воювати за них. І ми беремо участь у суспільному благополуччі, коли приєднуємо до наших праведних молитов і роздумів самозречення, яке навчає нас зневажати задоволення, а не захоплюватися ними. Тож ніхто не захищає царя краще, ніж ми. Щоправда, ми не воюємо під його владою, навіть якщо він нам накаже, але ми воюємо за його інтереси, утворюючи особливу армію — армію благочестя, підносячи наші молитви до Бога.

Якщо ж він захоче, щоб ми «повели війська на захист нашої країни», хай знає, що ми робимо і це. Але ми робимо це не для того, щоб нас помітили люди або заради марнославства. Потаємні молитви в наших серцях, як від священиків, підносяться за наших співгромадян. Тож християни приносять своїй країні більше користі, ніж будь-хто»³⁵.

Повна надія на Бога мала безсумнівні результати! Вона дала найдовший період миру у Середземномор'ї, який будь-коли існував від появи цивілізації. Якщо вона могла протистояти всім войовничим народам Середземномор'я, то могла б зупинити й Гітлера. Більш того, як ми вже говорили, він ніколи не прийшов би до влади.

Але хтось може заперечити: «Хіба ви не чули, що для успіху зла достатньо, щоб добрі люди нічого не робили?» О, в цьому і криється вся суть проблеми! Попри всі наші побожні слова про віру й довіру, більшість християн розглядає молитву як «бездіяльність». Визнають вони це чи ні, однак вважають: якщо ми не візьмемо до рук зброї, щоб зупинити зло, то ніщо інше його не зупинить.

Але що, якби всі люди, які називають себе християнами, сьогодні жили за законом непротивлення і любили своїх ворогів? І якби вся церква щиро надіялась на Бога як Захисника людства і глибоко вірила в силу молитви? Вся церква чинила так протягом перших трьох століть, і внаслідок цього панував мир! Я не сумніваюсь, що у нас і сьогодні були б нові Пакс Європа або Пакс Америка, якби сьогоднішня церква брала приклад з Ранняї Церкви.

Зло неможливо перемогти злом, як і помилку — виправити помилкою. Сатану не можна вигнати сатанинськими методами. Ефективно протидіяти злу можна, лише дотримуючись Христового вчення.

Запитання:

Можливо, Ісусові слова стосуються лише особистої помсти, а не дій, учинених за наказом держави?

Деякі християни вважають: якщо ми відплачуємо злом за зло **одноосібно**, тоді це гріх. Якщо ж робимо це за наказом **держави**, то це не порушує Ісусового вчення. Цей аргумент нагадує мені про брошуру Адина Балу «Скільки людей необхідно, щоб перетворити злочин у чесноту?». У ній він запитує:

«Скільки необхідно людей, щоб відмінити Божі заповіді, зробивши законним те, що Він заборонив? Скільки необхідно людей, щоб безчестя перетворилося в праведність? Одна людина не повинна вбивати. Якщо вбиває — вона вбивця. Двоє, десять, сто чоловік, які діють зі своєї волі, не повинні вбивати. Якщо вони вбивають, то це все ще вбивство.

Але держава або народ можуть убивати скільки завгодно, і це вже не буде вбивством. Це справедливо, необхідно, похвально і праведно. Тільки зберіть необхідну кількість згодних на це, і знищення незліченної кількості людей не буде

злочином. Але скільки ж людей необхідно для цього? Ось у чому запитання.

Так само — із крадіжкою, пограбуванням та іншими злочинами. Викрадення людей — великий злочин для однієї людини або ж кількох. Але якщо це здійснить цілий народ, то ці вчинки стають не лише прийнятними, але й високо шанованими. Отже, весь народ може красти у великих масштабах і грабувати ціле місто із застосуванням військової сили, не вчиняючи при цьому злочину. Все це вони можуть робити безкарно, закликаючи релігійних служителів помолитися за них. Воістину кількість може творити дива! Виявляється, що суверенна юрба може відмінити закони Всемогутнього, принаймні — у своїй марнославній уяві. Але скільки людей необхідно для цього?»³⁶

Якщо держава накаже мені поклонятися ідолам, хіба це виправдає моє поклоніння? Іншими словами, чи правда, що гріховно поклонятися ідолам **за своєю волею**, але якщо я чинитиму це за наказом **держави**, то це цілком прийнятне заняття? Мені не можна займатися ворожінням особисто, але це буде сприйматись нормально за наказом держави? Мені не можна чинити перелюб особисто, але це не буде гріхом за наказом держави? Мені не можна розлучатися особисто, але якщо держава надає мені законне право розлучатися зі своїм чоловіком/дружиною, то це схвалить Бог?

Або, уявімо, християнин живе в країні, де уряд наказує жінкам робити аборти заради добробуту країни. Можливо, країна перенаселена, і уряд вважає, що найкращий спосіб вирішити цю проблему — знизити народжуваність. Тож чи допустимо в такому випадку перед Господом для християнки вбити свою дитину? Якщо ні, то в чому ж тоді різниця, якщо той самий уряд наказує своїм громадянам убивати інших на війні?

Коли Ісус давав Свої заповіді про непротивлення і любов до ворогів, чи проводив Він якусь грань між учинками з особистої ініціативи і здійснюваними за наказом держави? Ні і ще раз ні! Насправді Його вчення замінило старозавітний закон, який стосувався саме справ державного масштабу, а не окремої особи. Як ви пам'ятаєте, Ісус почав Свою проповідь так: *«Ви чули, що сказано: «Око за око і зуба за зуба».* А Я вам кажу не противитись злому...» (Мт. 5:38-39). Де Його слухачі могли чути вираз *«...око за око і зуба за зуба...»*? Звичайно ж, із Мойсеевого закону, в якому ці слова вживаються тричі.

Перший уривок, у якому вживається цей вираз, записаний у Книзі Вихід:

*«А коли будуть битися люди, і вдарять вагітну жінку, і скине вона дитину, а іншого нещастя не станеться, то конче буде покараний, як покладе на нього чоловік тієї жінки, і він дасть **за присудом суддів**. А якщо станеться нещастя, то даси душу за душу, око за око, зуба за зуба, руку за руку, ногу за ногу»* (Вих. 21: 22-24).

Зверніть, будь ласка, увагу на присутність суддів; це не була особиста помста.

У другому уривку описується, як чоловік, син єгиптянина та ізраїльтянки, неславив ім'я Господнє. Коли ізраїльтяни запитали Бога, що їм робити, Він їм відповів:

*«А той, хто богозневажив Господнє Імення, буде конче забитий, конче укаменує його **вся громада**... І кожен, хто заб'є людину, буде конче забитий... І кожен, коли зробить ваду своєму ближньому, як хто зробив, так буде зроблено йому: зламання за зламання, око за око, зуб за зуба, яку ваду зробить хто кому, така буде зроблена йому... І Мойсей промовляв до Ізраїлевих синів. І вони вивели того, хто проклинав, поза табір, та й закидали його камінням...»* (Лев. 24:16-23)

У цьому уривку говориться про вчинки з особистої ініціативи? Ні! Все ізраїльське суспільство мало брати участь у покаранні.

Третій уривок — із Повторення Закону:

*«Коли стане на кого неправдивий свідок, щоб свідчити проти нього підступно, то стануть двоє цих людей, що мають суперечку, перед лицем Господнім, перед **священиками** та **суддями**, що будуть у тих днях. І **судді** добре дослідять, а ось свідок неправдивий той свідок, неправду говорив на брата свого, то зробите йому так, як він замишляв був зробити своєму братові, і вигубиш зло з-посеред себе. А позосталі будуть слухати, і будуть боятися, і більш вже не будуть робити серед себе такого, як та річ зла. І не змилосярдиться око твоє: життя за життя, око за око, зуб за зуба, рука за руку, нога за ногу» (Повт. Зак. 19:16-21).*

Цей уривок теж не стосується одноосібного здійснення справедливості. Тут брали участь судді і священики. Тож контекстом до Ісусового вчення про непротивлення було національне й судове покарання, а не особиста помста. Зрештою саме цього й стосувався принцип «око за око». На зміну цьому принципу прийшло Ісусове вчення.

Запитання:

Чи можемо ми сидіти на двох стільцях? Коли я вдягнений в армійську форму, то це вже не я як особа вчиняю вбивство. Його вчиняє держава, якій я служу. А, згідно з Посланням до римлян 13, меч державі доручив Бог.

Цей аргумент здається слушним лише тому, що більшість християн досі не здатні думати про Боже Царство як про реально існуючий уряд.

Для прикладу уявімо, що американський громадянин у 1930-х роках жив у Німеччині. І що його призвали до лав німецької армії. (Так, в деяких країнах уряд має право призивати на військову службу людей зі статусом постійного місця проживання, хоч вони і не є громадянами країни). Скажімо, цей американець вступив до німецької армії і згодом під час Другої світової війни вбивав своїх братів-американців. Далі уявімо, що зрештою його схопили американські військові й віддали під суд. І там він виправдовується ось так: «Я знаю, що особисто мені як громадянину США не можна брати до рук зброю й воювати проти моїх співгромадян. Однак мене призвав на військову службу німецький уряд, і тому це вже не я, американський підданий, убивав інших американців, а німецький уряд воював зі Сполученими Штатами.

Ви гадаєте, що народ і уряд Сполучених Штатів прислухається до цих аргументів? Звичайно, ні! Чому ж тоді ми вважаємо, що Ісус прислухається до них?

Нещодавно щось подібне сталося в реальному житті. Кілька років тому Сполучені Штати воювали з військовими угрупованнями талібів в Афганістані. Якось у полон до американців потрапив американський громадянин Джон Уокер Лінд, що воював у рядах талібів. Тепер уявімо, що він на суді сказав на свій захист:

«Я, Джон Уокер Лінд, як окремий громадянин Сполучених Штатів, ніколи не заподіяв би шкоди іншому американцю. Так, я вступив до рядів талібів, однак тоді вони ще не воювали зі Сполученими Штатами. Усі мої дії після зарахування в армію вчинив не я, а талібський уряд. Я не воював проти Сполучених Штатів як окрема особа. Я воював як одиниця талібської армії, тож я не винен».

Ви гадаєте, американські присяжні прислухаються до таких аргументів на свій захист? Я гадаю, що ні.

Християни, що не визнають непротивлення, власне, хочуть, щоб Ісус підкорився кесарю, тобто визнав, що Його закони можна порушувати за бажанням кесаря. Та чи згодиться кесар на зворотне? Чи дозволить він порушувати його закон, якщо цього вимагатиме Ісус?

Щоб відповісти на це запитання, уявімо, що містер Лінд на свій захист сказав би такі слова: «Як **громадянин Сполучених Штатів** я не заподіяв би шкоди іншому американцю. Звичайно, це було б неправильно! Воюючи проти Сполучених Штатів в Афганістані, я робив це виключно як **мусульманин**. Моя вірність Аллаху вимагає, щоб я убивав невірних. Тож як послідовник ісламу я вбивав американців. Але чинив так, саме будучи часткою ісламського міжнародного співтовариства, а не як окрема особа або як американець. Тож я не винен».

Як ви гадаєте, чи прислухались би до такої аргументації? Звичайно ж, ні! Сполучені Штати не дозволять своїм громадянам убивати один одного незалежно від їхніх релігійних переконань. Якщо американець убиває іншого американця, його звинуватять у вбивстві. Його не виправдає те, що цього вимагала його віра.

Якщо наш уряд забороняє своїм громадянам знищувати один одного через свої **релігійні** відмінності, чому ж ми вважаємо, що Ісус дозволить Своїм підданим знищувати один одного через **політичні** або **національні** відмінності?

10

АЛЕ ХІБА У СВЯТОМУ ПИСЬМІ НЕ СКАЗАНО...

Протягом багатьох років християни, які мали сумніви щодо обґрунтованості непротивлення, просили мене пояснити сенс різних уривків зі Святого Письма, які, здавалося, суперечили непротивленню.

Тож розгляньмо їх.

Запитання:

Ісус сказав, що прийшов не для того, щоб принести мир на землю, але меч. Говорячи це, хіба Він не узаконив війну?

Ісус справді сказав: «Не думайте, що Я прийшов, щоб мир на землю принести. Я не мир принести прийшов, а меча» (Мт. 10:34). Якщо розглядати лише це твердження, то може здатися, що Він говорив про меч як зброю, з яким треба воювати за Царство. Однак коли ми читаємо весь уривок, цей вірш набуває іншого змісту.

Насправді Ісусові слова були частиною настанов, які Він давав дванадцятьом апостолам, посилаючи їх проповідувати.

Звернімо увагу на контекст цього вірша:

«Оце посилаю Я вас, як овець між вовки. Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки. Стережіться ж людей, бо вони на суди видаватимуть вас, та по синагогах своїх бичувати вас будуть» (Мт. 10:16-17).

«І видасть на смерть брата брат, а батько — дитину. І діти повстануть супроти батьків і їх повбивають. І за ім'я Моє будуть вас усі ненавидіти. А хто витерпить аж до кінця, той буде спасений. А коли будуть вас переслідувати в однім місті, утікайте до іншого...» (в. 21-23).

«І не лякайтеся тих, хто тіло убиває, а душі убити не може, але бійтеся більше того, хто може і душу, і тіло вам занапастити в геєнні» (в. 28).

«Отже, кожного, хто Мене визнає перед людьми, того перед Небесним Отцем Моїм визнаю й Я. Хто ж Мене відцурається перед людьми, того й Я відцураюся перед Небесним Отцем Моїм» (в. 32-33).

«Не думайте, що Я прийшов, щоб мир на землю принести, — Я не мир принести прийшов, а меча. Я ж прийшов порізнити чоловіка з батьком його, дочку з її матір'ю, і невістку з свекрухою її. І: вороги чоловікові — домашні його! Хто більш, як Мене, любить батька чи матір, той Мене недостойний. І хто більш, як Мене, любить сина чи дочку, той Мене недостойний. І хто не візьме свого хреста, і не піде за Мною слідом, той Мене недостойний. Хто душу свою зберігає, той погубить її, хто ж за Мене погубить душу свою, — той знайде її» (в. 34-39).

Читаючи цей уривок, можна легко переконатися, що Ісус не уповноважує Своїх апостолів брати зброю й вести священні війни з супротивниками Царства. Зовсім навпаки! Він говорить Своїм апостолам, що посилає їх як овець серед вовків. Вівці не носять із собою мечів і не позбавляють життя вовків. Навпаки, вовки позбавляють овець життя. Ісус говорить Своїм апостолам, що вони мають бути готові померти за Нього. Якщо вони

не готові до цього, то, значить, вони не достойні Його. Єдине, що Ісус дозволив робити Своїм учням під час небезпеки — рятуватися, якщо можливо, втечею.

У давнину меч, як правило, використовували з подвійною метою. Ми зазвичай думаємо, що з його допомогою воювали і вбивали. Але меч використовували і для різання або розділення. У Святому Письмі сказано, що Слово Боже *«...гостріше від усякого меча обосічного, проходить воно аж до поділу душі й духа...»* (Євр. 4:12).

Хіба в Матвія 10:35-36 Ісус говорить не про розділяючий меч? Бо в наступному вірші Він сказав: *«Я ж прийшов порізнити чоловіка з батьком його, дочку з її матір'ю і невістку з свекрухою її. І: «вороги чоловікові домашні його!»*

Хіба Ісус мав на увазі, що матері і дочки піднімуть мечі одна на одну? Чи уповноважував Він християн убивати своїх батьків і дітей? Або ж Ісус говорив, що Євангелія Царства викликатиме розділення в сім'ї?

Думаю, чимало з вас погодяться, що Він говорив про останнє. Наша власна родина може позбавити нас спадщини й переслідувати. Та якщо вона для нас буде більш пріоритетною, ніж Господь, значить, ми не достойні Його.

Тепер погляньмо, що у Матвія 10 Ісус говорить про пріоритети. Він стверджує: *«Хто більш, як Мене, любить сина чи дочку, той Мене недостойний...»* (в. 37). Якщо Він не дозволяє нам любити навіть власних дітей більше, ніж Його, чому ж ми вирішили, що можемо любити свою країну дужче, ніж Його?

Запитання:

Чому Іван Хреститель не велів воякам, що прийшли до нього, скласти мечі або припинити військову службу?

Прочитаймо цей уривок разом. У ньому говориться:

«І приходили й митники, щоб хреститись від нього, і питали Його: «Учителю, що ми маємо робити?» А він їм казав: «Не стягайте нічого над те, що вам звелено». Питали ж його і вояки і говорили: «А нам що робити?» І він їм відповів: «Нікого не кривдьте, ані не оскаржайте фальшиво, удовольняйтеся платнею своєю» (Лк. 3:12-14).

Грецьке слово «діасеіо», яке тут перекладається як «кривдити» буквально означає «грубо трясти»³⁷. Можливо, Іван усе-таки велів воякам не утискати або не вбивати інших.

Та незалежно від того, як ми розуміємо зміст слова «діасеіо», Іван був усе-таки старозавітним пророком, а не новозавітним. Він не був навіть підданим нового Божого Царства. Ми знаємо про це з Ісусових слів, сказаних учням: *«Поправді кажу вам: між народженими від жінок не було більшого над Івана Хрестителя! Та найменший у Царстві Небеснім той більший від нього!»* (Мт. 11:11) І ще: *«Закон і Пророки були до Івана; відтоді Царство Боже благовіститься...»* (Лк. 16:16).

Іншими словами, Іван був предтечою, що готував дорогу Ісусу. Хоч його проповідь про покаєння передвіщала чимало з того, про що проповідуватиме Ісус, він проте був останнім юдейським, а не першим християнським пророком. Бог посилав Івана не для того, щоб він пояснював Євангелію Царства.

Запитання:

Чому Ісус не велів римському сотнику покинути війська? У Біблії також не сказано, що Корнелій полишив військову службу після свого навернення.

Прочитаймо уривок, у якому говориться про сотника:

«А коли Він до Капернауму ввійшов, то до Нього наблизився

сотник, та й благи́ти за́чав Йо́го, ка́жучи: Госпо́ди, мій слуга ле́жить удо́ма розсла́блений, і тя́жко стра́ждає. Він го́ворить йо́му: Я при́йду й уздо́ровлю йо́го. А со́тник Йо́му відпо́вів: Недосто́йний я, Госпо́ди, що́б за́йшов Ти під стрі́ху мою́... Та про́мов тільки сло́во, і ви́дужає мій слуга!» (Мт. 8:5-8). «І сказа́в Ісус со́тникові: Іди, і як по́вірив ти, нехай так то́бі й ста́неться! І тієї ж го́дини оду́жав слуга йо́го» (Мт. 8:13).

Ісус нічого не говорив про професію цього чоловіка. Він не висловив ні схвалення, ні осуду. Насправді, головне в цьому уривку не те, що цей чоловік був **сотником**, а скорше те, що він був **язичником**. Саме тому Ісус казав: «... *Поправді кажу вам: навіть серед Ізраїля Я не знайшов був такої великої віри!*» (Мт. 8:10). Цей випадок провіщав те, що язичники згодом виявляться більш сприйнятливими до Євангелії, ніж ізраїльтяни.

Зустріч Ісуса з римським сотником схожа на Йо́го зустріч із самарянкою біля криниці. Вона жила з чоловіком, з яким офіційно не була в шлюбі. Та Ісус не велів їй покидати цього чоловіка, чи не так? Але чи означає це, що Він схвалює спосіб її життя?

Що ж до Корнилія, то у Святому Письмі нічого не сказано, чим він займався після свого навернення. Нема жодних доказів того, що Корнилій використовував меч після того, як увірував у Христа.

Насправді у Святому Письмі дуже мало говориться про те, чим займалися новонавернені після свого покаяння. Думаю, більшість читачів погодиться зі мною, що всі вони після навернення змінювали спосіб свого життя, якщо той суперечив Святому Письму. Наприклад, в Ісуса увірувало чимало блудниць. Буде справедливо припустити, що вони полишили своє заняття, однак у Писанні про це нічого не говориться (Мт. 21:31-32).

Запитання:

Так, але хіба Ісус не застосував силу, виганяючи батогом із храму грошових мініяйл?

Прочитаймо про це:

«А зближалася Пасха юдейська, і до Єрусалиму подався Ісус. І знайшов Він, що продавали у храмі волів, і овець, і голубів, та сиділи мініяльники. І, зробивши бича з мотузків, Він вигнав із храму всіх, вівці й воли, а мініяльникам гроші розсилав, і поперевертав їм столи. І сказав продавцям голубів: Заберіть оце звідси, і не робіть із дому Отця Мого дому торгового!» (Ів. 2:13-16).

Отже, кого Ісус шмагав батогом? У віршах про це не сказано, чи не так? Зазвичай вівці ідуть лише за своїм пастухом. Як міг Ісус вигнати овець і волів з подвір'я храму? Окрім дива (яке Він у цьому випадку вирішив не здійснювати), найдоцільніше було вигнати тварин із храму батогом. Нема жодних доказів, що Ісус шмагав ним **людей**.

Втім, цей випадок справді проливає світло на непротивлення. Ісус показав нам, що непротивлення не означає, що людина не може одверто висловитися проти гріха. Звичайно, як Син Божий Він мав набагато більше влади, ніж ми з вами. Апостоли ніколи не виганяли з храму грошових мініяйл.

Запитання:

Можливо, Ісусове вчення про непротивлення було тимчасовим. Хіба Він потім не говорив Своїм учням, щоб вони купили мечі?

Уривок, про який ідеться, записаний у Євангелії від Луки 22:35-36:

«І Він їм сказав: «Як Я вас послав без калитки, і без торби,

і без сандаль, — чи вам бракувало чого?» Вони ж відказали: «Нічого». А тепер — каже їм: «Хто має калитку, нехай візьме, теж і торбу; хто ж не має, нехай продасть одіж свою та й купить меч».

На перший погляд, справді здається, що цей уривок суперечить ученню про непротивлення, яке раніше виклав Ісус. Але якщо ми дочитаємо розділ до кінця, то побачимо, що це не так. Одразу після того, як Ісус звелів Своїм апостолам купити мечі, Він пояснив: *«Говорю-бо Я вам, що виконатися на Мені має й це ось написано: «До злочинців Його зараховано» ... »* (Лк. 22:37), тобто мечі купили на виконання пророцтва в Ісаї 53:12, у якому говориться, що Ісуса буде «зараховано» до злочинців.

Наступний вірш пояснює це ще зрозуміліше: *«І, сказали вони: «Господи, ось тут два мечі» А Він їм відказав: «Досить!»* (Лк. 22:38). Зрозуміло, що Ісус не наказував Своїм апостолам приготуватися до якоїсь збройної сутички. Бо двох мечів явно недостатньо для захисту дванадцятьох чоловік. Але, щоб виконалося пророцтво Старого Завіту, їх цілком вистачало.

Заключна частина уривка з Євангелії від Луки про арешт Ісуса повністю прояснює це питання:

«А ті, що були з Ним, як побачили, що має статись, сказали Йому: «Господи, — чи мечем нам не вдарити?» І один із них [Петро] рубонув раба первосвященникового, — та й відтяв праве вухо йому. Та Ісус відізався й сказав: «Лишіть, — уже досить!» І, доторкнувшись до вуха його, уздоровив його» (Лк. 22:49-51).

Тож, зрештою, Ісус не дозволив Своїм учням захищатися тими двома мечами, які вони мали. Він навіть зцілив вухо, поранене мечем.

Ісус використав випадок з мечами для наочного уроку. Незабаром мав скоїтися найстрашніший злочин за всю історію

людства. Невинного Сина Божого арештують за брехливим звинуваченням, піддадуть тортурам, а потім умирять. Якщо коли-небудь і був час, коли християнам варто було використати меч, то саме зараз! Але Ісус не дозволив Своїм учням захищати ні Його, ні самих себе. Він мав на увазі саме це, коли раніше закликав не противитися злу! Навіть коли здійснювався найбільший з усіх злочин.

Матвій додає в оповідь про цю подію ще одну подробицю щодо Ісусових слів, сказаних Петру: *«...Сховай свого меча в його місце, бо всі, хто візьме меча, від меча і загинуть. Чи ти думаєш, що не можу тепер упросити Свого Отця, і Він дасть Мені зараз більше дванадцяти леґіонів анґолів?»* (Мт. 26:52-53). Якщо Бог схоче нас захистити, то Його ангели впораються з цим завданням. Тертуліан пізніше про це сказав так: *«Обеззброївши Петра, [Господь] обеззброїв кожного вояка»*³⁸.

Що мав на увазі Ісус, коли сказав: *«...бо всі, хто візьме меча, від меча і загинуть»*? Це твердження нагадує Його попередні слова: *«Хто душу свою зберігає, той погубить її, хто ж за Мене погубить душу свою, той знайде її»* (Мт. 10:39). Якщо ми надіятимемося на військову зброю й силу цього світу, то в кінцевому результаті загинемо, бо ця надія виявиться оманною.

Ми ніде більше не бачимо, щоб Ісусові учні носили мечі або ними захищалися. У Діях апостолів переконливо показано непротивлення апостолів та інших християн. На християн накидалися юрби, юдейські можновладці, язичницькі правителі. Але християни ніколи не чинили фізичного опору. Степан не захищався від натовпу, який його схопив. І навіть за хвилину до своєї смерті він виявив любов до ворогів, мовивши: *«... Не залічи їм, о Господи, цього гріха!..»* (Дії 7:60).

У Діях апостолів сказано, що після Степанової смерті *«...утиск великий постав того дня супроти єрусалимської*

Церкви...» (Дії 8:1). А що ж Ісусові учні? Озброїлись і захищалися? Ні, Лука говорить, що «...всі, крім апостолів, розпорошились по краях юдейських та самарійських» (Дії 8:1). Ісус схвалив єдину дію для Своїх послідовників на випадок переслідувань — тікати. Саме так вони і вчинили.

Незмінність Ісусового вчення

Виклавши у Своїй Нагірній проповіді основні закони Царства, Ісус підбиває підсумок: *«Отож, кожен, хто слухає цих Моїх слів і виконує їх, подібний до чоловіка розумного, що свій дім збудував на камені. І линула злива, і розлилися річки, і буря знялася, і на дім отой кинулась, та не впав, бо на камені був він заснований» (Мт. 7:24-25).* Уявляючи собі кам'яну основу, ми ніби відчуваємо її міцність і постійність. Мойсеїв закон існував протягом півтори тисячі років, але зрештою і він виявився тимчасовим, і Бог його замінив. Але Ісусове вчення — незмінне. Воно ніяк не було б подібним до каменю, якби Він або Його апостоли скасували його через кілька років після його проголошення. Та Його вчення — незмінне. Воно сьогодні так само актуальне і обов'язкове для всіх, як було обов'язковим для перших Ісусових слухачів.

Як говорить Святе Письмо, *«Ісус Христос учора і сьогодні, і навіки Той Самий!» (Євр. 13:8).*

11

ЦАРСТВА ЦЬОГО СВІТУ

Досі ми чимало говорили про Царство Боже, але майже нічого — про царства цього світу. Тож порозмірковуємо в цьому розділі про них.

Насправді, Святе Письмо небагато відкриває нам про Боже управління земними царствами. У Старому Завіті бачимо, як Бог втручався у справи царств, які були пов'язані з Ізраїлем, таких як Єгипет, Ассирія і Вавилон. Але в Біблії мало або взагалі не говориться про інші земні царства, які існували тоді в Китаї, Індії, Японії й Америці.

Можна припустити, що Римську імперію Бог підніс задля успішнішого поширення християнства у Середземномор'ї, оскільки римляни прокладали дороги по всій імперії, а також гарантували відносну безпеку пересування Середземномор'ям. Однак чому в Китаї з'явилася династія Хань? Або царство ацтеків у Мексиці? Чому в Індії прийшла до влади династія Шунга і чому там скинули імперію Маур'їв? Цього ми не знаємо. Ми взагалі мало знаємо про Боже управління царствами цього світу. Те, що якийсь народ перемагає у війні, аж ніяк не свідчить про те, що він угодний Богу.

Однак у Писанні є п'ять засад Божого управління царствами цього світу:

- ♦ Найвища влада над усіма царствами цього світу належить Богу.
- ♦ Усі земні правителі зобов'язані своєю владою Богу.
- ♦ Бог контролює земні царства окремо й незалежно від керування Своїм Царством.
- ♦ Усі земні царства тимчасові.
- ♦ Сатана бере активну участь у справах земних царств.

1. Найвища влада над усіма царствами цього світу належить Богу. Це недвозначно було продемонстровано царю Навуходоносору, коли Бог на якийсь час позбавив його розуму й царства. У Святому Письмі пояснюється, навіщо це було зроблено: «...пізнають живі, що над людським царством панує Всевишній, і кому схоче, дає його, і низького з людей ставить над ним» (Дан. 4:14).

Отже, все справді в Божих руках. Саме тому християни Царства не бояться появи «гітлерів» цього світу. Бог будь-коли може вгамувати їх. Вони на якийсь час можуть прийти до влади, але лише настільки, наскільки їм дозволить Бог. Християни, що щиро вірять у Боже всевладдя, розуміють, що найбільш дієвою силою проти зла є молитва.

2. Усі земні правителі зобов'язані своєю владою Богу. Коли Пилат сказав Ісусу, що він має владу розіп'яти Його, Ісус спокійно відповів: «... *Надо Мною ти жодної влади не мав би, коли б тобі зверху не дано було...*» (Ів. 19:11). Апостол Павло підтверджує: «...*немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога*» (Рим. 13:1).

Отже, людським царствам дав владу Бог. Навіщо? Павло пояснює: «*Бо володарі — пострах не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї,*

бо володар — Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зле, то бійся, бо дарма він носить меч, він-бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві!» (Рим. 13:3-4).

Бог дав владу царствам цього світу внаслідок гріховної суті людини. Навіть злий правитель майже завжди краще, ніж анархія. У недавній війні з Іраком сили західної коаліції досить швидко перемогли військо Саддама Хусейна. Однак між скиненням уряду Хусейна і призначенням окупаційними силами тимчасового уряду в Багдаді (столиця Іраку) була кількаденна перерва. У цей час у місті панувала анархія. Мародери грабували магазини, озброєні банди викрадали автомобілі, а люди мстилися за свої давні кривди. Хоч яким антинародним був режим Саддама Хусейна, він усе ж був краще, ніж повна відсутність влади.

Коли апостол Павло писав, що володар — це «слуга Божий», римську імперію очолював Нерон, що зажив слави нечестивого чоловіка. Тож не думайте, що Павло мав на увазі, що правитель співпрацює з Богом або навіть є Його другом. Вжите Павлом слово «слуга» грецькою звучить як «діаконос». Павло не говорить, що правитель усвідомлено виступає Божим намісником або партнером. Він **слуга Божий** тому, що Бог є його **Володарем**.

Як і Нерон, більшість імператорів та інших правителів не визнавали Божої влади над собою. А часто й прямо протидіяли Богу та Його народу — як у часи стародавнього Ізраїлю, так і в усі часи від дня Ісусового народження. Правителі, як правило, прагнуть захопити більше влади, ніж дав їм Бог. Їх не влаштовує «кесарево», їм потрібно ще й «Боже».

3. Бог контролює земні царства окремо і незалежно від керування Своїм Царством. Ісус пояснює це Пилату так:

«...Моє Царство не із світу цього. Якби із цього світу було Моє Царство, то служба Моя воювала б, щоб не виданий був Я юдеям. Та тепер Моє Царство не звідси» (Ів. 18:36).

Усі земні уряди — «від світу цього». Це протиставляє їх і найчастіше робить супротивниками Царства Божого. Жодне земне царство не може бути сподвижником Царства Божого, бо за своєю сутністю вони протилежні. Об'єднати одне з людських царств із Царством Божим — усе одно, що намагатися зліпити якусь фігуру з пластиліну і пластику. Успіху не буде, бо ці матеріали не змішуються. Їхні властивості зовсім різні.

Зазвичай американські християни вважають, що патріотизм сумісний із християнством, а отже впевнені, що Сполучені Штати якимось чином співпрацюють із Царством Божим. Вони говорять про Америку як про «християнську країну», але Сполучені Штати, як і Франція, Німеччина або Китай — царства цього світу. Сполучені Штати можуть штампувати на своїх монетах «На Бога надіємося», але насправді це не так. Вони надіються на свою армію, танки й ракети.

4. Усі земні царства тимчасові. Те, що Царство Боже за своєю сутністю протилежне царствам цього світу, бачимо з пророцтва Даниїла: *«А за днів тих царів Небесний Бог поставить царство, що навіки не зруйнується, і те царство не буде віддане іншому народові. Воно потовче й покінчить усі ті царства, а само буде стояти навіки» (Дан. 2:44).*

Даниїл не говорив, що Царство Боже об'єднається з одним або кількома земними царствами і що деякі з них співпрацюватимуть із Царством Божим. Ні, він сказав, що Царство Боже «потовче й покінчить» усі царства, в число яких входить будь-яка країна, що вважає себе християнською. Царства цього світу тимчасові, і зрештою будуть зруйновані.

5. Сатана бере активну участь у справах земних царств.

Це явно підтверджує політика держав протягом століть. Однак найочевиднішим підтвердженням цього є спокушування Ісуса:

«Знов диявол бере Його на височезную гору, і показує Йому всі царства на світі та їхню славу, та й каже до Нього: «Це все Тобі дам, якщо впадеши і мені Ти поклонишися!» Тоді каже до нього Ісус: «Відійди, сатано! Бо ж написано: Господеві Богові своєму вклоняйся, і служи Одному Йому!»» (Мт. 4:8-10).

Зауважте, Ісус не заперечував, що сатана може дати Йому всі царства цього світу. Зрештою, ця спокуса не була б такою значущою, якби сатана пропонував те, чого не міг дати. До того ж, Ісус згодом говорив про сатану як про «князя світу цього» (Ів. 12:31). За сотні років до народження Христа у пророцтвах Даниїла було відкрито, що земні царства контролюють нечестиві духовні сили (Дан. 10:13, 20).

Звичайно, сатана не мав би жодної влади над царствами цього світу, якби йому не дозволив Бог. Остаточна влада над людськими царствами походить від Бога, а не від сатани. Та зазвичай царства цього світу ідуть сатанинськими шляхами, а не Божими.

12

ЖИТТЯ У ДВОХ ЦАРСТВАХ

Бути громадянином Царства Божого нелегко. Особливо враховуючи те, що, на відміну від усіх інших царств, Боже Царство не характеризується наявністю певної географічної території, яка перебувала б під його абсолютною владою й відділялась від усіх інших царств цього світу. Тож його громадяни завжди житимуть під владою двох царств — Божого і земного. Якому з них християни мають коритися?

Щоб краще зрозуміти цю ситуацію, уявімо, що американцю Джо, громадянину Сполучених Штатів, необхідно приїхати в Німеччину, щоб працювати там. Чи може він як громадянин Сполучених Штатів не підкорятися німецьким законам? Звичайно ж, ні. Якщо він порушить правила дорожнього руху на німецькій території, йому не пробачать лише тому, що він іноземець. Якщо Джо пограбує банк, його судитимуть за німецькими законами. І він сидітиме у в'язниці в Німеччині. Крім того, хоча Джо й американець, він, працюючи в іншій країні, зобов'язаний сплачувати податки саме в ній.

Водночас американець Джо має різноманітні **права** в рамках німецьких законів. Він має таке ж право на захист, як і німецький громадянин. Джо може подавати апеляцію в німецькі суди. Якщо він працює в Німеччині, його захищає те ж саме трудове

законодавство, що й німецького громадянина.

Ми, громадяни Царства Божого, — майже в такому ж становищі. Ми повинні дотримуватися законів тієї держави, у якій живемо. У Святому Письмі про це чітко сказано:

«Отож, коритесь кожному людському творінню ради Господа, чи то цареві, як найвищому, чи то володарям, як від нього посланим для карання злочинців та для похвали добродійців. Бо така Божа воля, щоб добродійці гали нелицтво нерозумних людей» (1 Пет. 2:13-15).

Ми, громадяни Божого Царства, не повинні вважати земні уряди незаконними, ворожими силами, бо царствам цього світу надав владу Бог. Про це ясно написано у Святому Письмі: *«Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе» (Рим. 13:1-2).*

Однією з уявних суперечностей громадянства в Царстві Божому є те, що послух Христу передбачає послух кесарю. До того ж громадяни Божого Царства зазвичай більш добросовісно дотримуються законів земних держав, ніж люди, єдине громадянство яких — тут, на землі.

Суперечності законів двох царств

Тепер повернімося до американця Джо, який живе в Німеччині. Що, якщо німецькі закони суперечать американським? Наприклад, якщо для дотримання німецьких законів Джо доведеться здійснити вчинок, який вважатиметься зрадницьким щодо Америки? У такому випадку Джо має вирішити, де він хоче мати постійне громадянство. Бо коли виникне конфлікт, він не зможе підкорятися **обом** державам. Йому доведеться вибирати.

Наприклад, уявімо, що між Німеччиною і США розпочинається війна. Чи США мають право призвати Джо на військову службу, хоч він і проживає в іншій країні? Безумовно. Чи може Німеччина вирішити призвати Джо на військову службу, хоч він і не її громадянин? Так, може. Чи може Джо піти в німецьку армію і прийняти військову присягу? Якщо він хоче залишитися громадянином Америки — ні! Він не може служити двом панам. Йому доведеться вибирати, законам якої країни він повністю підкорятиметься, а якої — лише частково.

Віддаючи Боже Богу

Читаючи вищезгадані вірші з Римлян 13, дехто вважає, що земний уряд, під владою якого ми перебуваємо, має на нас **безумовні** права. І що ми маємо бути йому вірними і навіть, якщо буде потрібно, віддати за нього своє життя. Однак у Святому Письмі нічого про це не сказано.

Згадайте відповідь Ісуса фарисеям та іродіанам, які спитали Його, чи годиться давати податок кесарю. Він сказав їм: *«... тож віддайте кесареви кесареви, а Богові Боже»* (Мт. 22:21).

Зверніть увагу: фарисеї й іродіани запитували Ісуса не про Бога, а лише про податки. Пославшись на Бога в цій ситуації, Ісус показав, що вони думали односторонньо й лише про земне, не беручи до уваги вічність. Так, вони мали сплачувати податки кесарю. Чому? Бо на їхніх монетах було його зображення. Ті монети карбував не Бог, а кесар. Тож віддайте йому те, що йому належить.

А чиє зображення закарбовано в нас, людях? Кесареви? Ні. Нас за **Своїм** образом і подобою створив Бог. Тож ми належимо Йому, і лише Він має безумовне право на наше життя. А кесар має право лише на створене ним. Він не створював наших тіл і наших душ, тож не має ніякого права на них.

У Рим. 13 апостол Павло закликає нас коритися вищій владі, тобто правлячій силі. Але потім, визначаючи межі нашої покори, він говорить: *«Тож віддайте належне усім: кому податок — податок, кому мито — мито, кому страх — страх, кому честь — честь. Не будьте винні нікому нічого, крім того, щоб любити один одного. Бо хто іншого любить, той виконав Закона»* (Рим. 13:7-8; див. також вірші 1-6).

Зауважте, Павло перераховує лише **земне**: податок, мито, страх і честь. Усе це стосується кесаревої сфери. Але, окреслюючи межі нашої покори уряду, він **не** говорить про військову службу.

Як я вже відзначав, чимало земних царств не задовольняється кесаревим. Вони хочуть і Божого, вважаючи, що мають право на повну й беззаперечну вірність усіх своїх громадян. Вони навіть вважають, що мають право на їхнє життя і навіть їхні душі. Тертуліан з цього приводу запитує: *«Що ж буде Боже, якщо все кесарево?»*³⁹

А й справді, що залишили Богу чимало людей, які називають себе християнами? Вони, як правило, ризикували своїм життям і віддавали свої гроші, молодість і беззаперечну вірність кесарю. А що залишається Царству Божому? Лише крихти: десятина і кілька годин часу на тиждень. Вони думають, що Ісусу цього достатньо.

Коли кесар посягає на Боже

То що нам робити, якщо кесареві закони суперечать Божим? Ми перебуваємо майже в тому ж становищі, що й американець Джо в наведеному вище прикладі. Він має вибрати країну, якій буде беззаперечно вірним: Німеччині або Сполученим Штатам, бо не можна служити двом панам. Так само й громадяни Царства Божого мають визначитися, кому вони віддадуть свою

беззаперечну вірність: Богу чи кесарю.

Саме через це випробування пройшли апостоли. Ісус велів їм проповідувати Добру Новину Царства. Але юдейські старійшини схопили їх і заборонили їм згадувати Ісусове ім'я. Нагадаємо: юдейські старійшини були законними представниками державної влади. Серед них був первосвященик, безпосередньо призначений Богом. Причому римський уряд повністю визнавав їхню владу з питань юдейської віри.

Та це не зупинило апостолів, бо вони діяли згідно з повелінням Ісуса, Якого визнавали своїм Царем і Якому були беззастережно віддані. Тож вони відповіли юдейським можновладцям: *«І відповіли їм Петро та Іван, та й сказали: «Розсудіть, чи це справедливе було б перед Богом, щоб слухатись вас більше, як Бога? Бо не можемо ми не казати про те, що ми бачили й чули!» (Дії 4:19-20).* Після цього вони й далі проповідували в місті.

Але незабаром апостолів знову затримали. Їх запитали: *«Чи ми не заборонили з погрозою вам, щоб про Те Ім'я не навчати? І ото, ви своєю наукою переповнили Єрусалим, і хочете кров Чоловіка Того припровадити на нас...» Відповів же Петро та сказали апостоли: «Бога повинно слухатися більше, як людей!»» (Дії 5:28-29).*

Що маємо взяти з цього прикладу? Якщо ми хочемо стати громадянами Царства Божого й залишатися ними, то повинні передусім бути вірними Його Царству й не вагатися щодо того, кого слухатися, коли повеління земної влади суперечать повелінням нашого Царя Небесного. Відповідь завжди одна і та ж: ми маємо слухатись більше Бога, ніж людей. Якщо ми хочемо бути підданими Царства Божого, то маємо визнавати його вищу владу над нами.

Відносини царств цього світу з Богом вельми схожі на відносини корпорації із державою. Корпорація існує завдяки законодавству держави. Вона не мала б жодних повноважень, якби

держава не наділила її ними. Чи означає це, що держава схвалює всю її діяльність або що всі корпорації є партнерами держави? Аж ніяк. Та оскільки держава наділила корпорацію певними повноваженнями, співробітники мають виконувати її розпорядження, поки в ній працюють.

Але цей послух відносний. Якщо корпорація змушує своїх співробітників вчиняти щось протизаконне, то держава має право розраховувати на їхній непослух. Інакше проти них порушать кримінальні справи, їх не виправдає те, що їхні дії є наслідком наказів корпорації.

Тож коли між Божими та людськими законами виникають суперечності, Царство Боже завжди має перевагу. Людські закони завжди повинні поступатися Божим законам, а не навпаки. Ісус не простить непослуху Його законам лише тому, що якийсь земний правитель мав нахабство наказати своїм підданим чинити те, що Господь називає беззаконням.

Ситуація нагадує відношення законів штатів до Конституції Америки. Кожен штат США має право видавати закони, які охоплюють широкий спектр питань. І люди, що живуть у цих штатах, мають дотримуватися їх. Але що як закон якогось штату суперечитиме одній зі статей Конституції Америки? У такому разі Конституція має перевагу над законом штату. Відтак і Божі закони мають перевагу над людськими законами, які їм суперечать. Якщо кесар наказує робити одне, а Бог — інше, то пріоритет має Божий закон, а не людський. Це один з основних постулатів Царства Божого.

Любов до ворогів

Крім періодів переслідувань за віру, кесареві закони найчастіше суперечать Христовим у сфері непротивлення. Наприклад, земний уряд часто змушує юнаків вступати до армії й зі

зброєю в руках воювати проти ворогів їхньої країни та вбивати їх. Але наш Цар велить нам любити ворогів, а не ненавидіти. Чи це будуть буддисти, мусульмани або атеїсти, ми не можемо вбивати їх, стверджуючи при цьому, що робимо це з любові до них. Отже, ми не можемо водночас коритися кесарю і Богу.

Якщо Христові закони не дозволяють нам убивати **невір-ючих**, то тим паче вони забороняють нам убивати **братів-християн**. Однак майже в кожній війні, до яких була причетна Америка чи європейські країни за останні 1700 років, один з одним воювали «християни». Якщо якийсь іноземний уряд накаже американцю взяти до рук зброю і вбити іншого американця, то більшість американців відмовиться виконати цей наказ. Однак якщо земний уряд накаже християнину взяти до рук зброю і вбивати інших християн, то більшість людей, що називають себе християнами, **виконають** цей наказ.

Ми не можемо бути беззастережно вірними двом царям. Коли християнин убиває брата — громадянина Царства Божого — лише тому, що якийсь земний правитель наказав йому це зробити, він визнає, що в кінцевому результаті більш відданий земному правителю, тобто ставить благополуччя своєї земної країни вище благополуччя Царства Божого і своїх братів у Христі.

Але, знову ж таки, відмова християнина брати до рук зброю стосується не лише воєн, у яких йому доведеться воювати проти інших християн. Ісус заповідав нам любити своїх **ворогів**. Якщо ми відмовляємося використовувати зброю лише проти наших співгромадян по Царству Божому, то ми не дуже відрізняємося від світських людей. Вони теж не хочуть воювати проти своїх співгромадян. Нам, підданим Царства Божого, адресований Божий вищий заклик — любити не тільки наших братів по вірі, але і своїх ворогів.

Поважаючи виконавчі органи влади

У світі Ісусового вчення про непротивлення і любов до своїх ворогів деякі християни помилково вважають, що їм можна зневажливо ставитися до військових та поліції і навіть у чомусь противитись їм. Це — неправильно. Ісус і Його апостоли завжди з повагою ставилися до стражів порядку, з якими зустрічалися. У Святому Письмі сказано, що Бог вручив урядам цього світу меч. Хоч Царство Боже не потребує присутності військових, їх, як правило, потребують світські уряди. Ісусове вчення стосується підданих Його Царства. Він не говорив, що світський уряд може виконувати свої обов'язки без меча. Саме тому я намагаюся завжди виявляти чемність і повагу до військових і поліції.

Звичайно, хотілося б бачити, як усі військові замість світських армій вступають до лав армії Царства Божого. Та я розумію, що до цього рішення вони мають дійти самі. А поки вони служать своєму народу за наказом свого уряду, вони гідні поваги, а не зневаги. Вони заслуговують гідної оплати від своєї влади за свою працю згідно з жертвами, на які покликані йти.

13

ЧИ «ВІД СВІТУ ЦЬОГО» Я?

У восьмому розділі ми розглядали Ісусову відповідь Пилату: *«...Моє Царство не із світу цього. Якби із цього світу було Моє Царство, то служба Моя воювала б, щоб не виданий був Я юдеям. Та тепер Моє Царство не звідси...»* (Ів. 18:36).

Якщо у Пилата й були якісь сумніви щодо революційної сутності Христового Царства, то вони мали розвіятися після цих слів. Це було царство, яке не захищалося мечем; більше того, його **неможливо** було захищати мечем. Пилату не було чого боятися Ісуса, бо Той не збирався нищити імперію, якій служив Пилат, — принаймні, не за його життя і не земними мечами. Ісусове Царство було не від світу цього. Його збереження цілком залежало від небесної сили, а не від земної могутності.

Не від світу цього не лише Царство Христа, але і Його піддані. Незадовго до Своєї страти Ісус молився за Своїх підданих:

*«Я їм дав Твоє слово, але світ їх зненавидів, бо вони не від світу, як і Я не від світу. Не благаю, щоб Ти їх зо світу забрав, але щоб зберіг їх від злого. Не від світу вони, як і Я не від світу. **Освятити Ти їх правдою! Твоє слово то правда.** Як на світ Ти послав Мене, так і Я на світ послав їх»* (Ів. 17:14-18).

Тож якщо ми хочемо бути підданими Ісуса Христа, то маємо бути «не від світу цього». Чи означає це, що ми маємо

усамітнитися в якійсь неприступній гірській печері або піти жити в пустелю? Зовсім ні, Ісус сказав, що Він посилає нас у світ. Не кудись від світу, а у світ.

Якщо ж ми послані у світ, то як нам залишатися «не від світу цього»? Іван пояснює це так:

«Не любить світу, ані того, що в світі. Коли любить хто світ, у тім немає любови Отцівської, бо все, що в світі: пожадливість тілесна, і пожадливість очам, і пиша життєва, — це не від Отця, а від світу. Минається і світ, і його пожадливість, а хто Божу волю виконує, той повік пробуває!» (1Ів. 2:15-17).

Тож вираз «не від світу цього» означає, що ми, перебуваючи у світі, померли для нього й не піддаємося його спокусам. Ми — тільки мандрівники на цій землі, які йдуть до небесної вітчизни. Як говорить апостол Іван, безглуздо голосно заявляти, як сильно ми любимо Ісуса, якщо ми любимо світ. Бо якщо любимо світ, значить, не любимо Ісуса.

Яків говорить про це так: *«Перелюбники та перелюбниці, чи ж ви не знаєте, що дружба зо світом то ворожнеча супроти Бога? Бо хто хоче бути світові приятелем, той ворогом Божиим стається» (Як. 4:4).*

Тому ні Ісус, ні Його учні ніколи не використовують такі вирази як «християнська нація» чи «християнська країна». Ці два слова взаємовиключають одне одного. Слово «християнин» саме по собі означає — люди «не від світу цього». А слова «країна» й «нація» вказують на відношення до того, що «від світу цього».

У Новому Завіті Бог говорить Своему народу про його обов'язки в різних сферах життя. Він дає настанови чоловікам і дружинам, панам і слугам, батькам і дітям, пасторам і членам «отари», яку вони пасуть. Що ж до земних правителів — усе

інакше. У Новому Завіті настанови дано лише християнам-**підданим**, а не християнам-правителям. Якщо з волі Божої мають бути християни-правителі, то чому Він не дав їм настанови?

«Фарби» цього світу

Звичайно, кожна церква стверджує, що любить Ісуса. І жодна не вихваляється своєю дружбою зі світом. Говорити це легко. Але про справжнє становище церкви можна дізнатися з її справ, а не слів. У Судний день Ісус скаже нам: *«...Гаразд, рабе добрий і вірний!...»* за те, що ми чинили, а не за те, що говорили (Мт. 25:21).

Чимало банків використовують пакетики з фарбою, щоб позначити грабіжників. Якщо відбувається пограбування, працівники банку непомітно підкладають тонкі пакетики з фарбою в кожную пачку купюр, яку передають грабіжникам. Хвилин через десять, коли ті вже покидають банк, пакетики вибухають, розпилюючи фарбу на вкрадені гроші і на самих грабіжників.

У 1999-му році в місті Вілмінгтоні (штат Делавер) не вельми кмітливий злочинець пограбував місцевий банк і втік з чималою сумою грошей. Та незабаром пакетики з фарбою лопнули, розпиливши її на пачки купюр і на праву руку грабіжника. Він пробіг лише кілька кварталів, коли помітив, що його переслідує поліцейський. Прихилившись до стіни будинку, він сховав торбу з грошима за спину й засунув руки в кишені.

Чоловік стояв з безтурботним виразом, коли раптом помітив, що поліцейський, який біжить, знайомий йому. Він вихопив праву руку з кишені, щоб помахати йому, але геть забув, що вона у фарбі. Так закінчилася його недовга злочинна «кар'єра»⁴⁰.

Подібно до міток від пакетика з фарбою, світ ставить розпізнавальну позначку на своїх друзів. Коли вони здійснюють руки для поклоніння Ісусу, Він бачить на них фарбу, якою їх позначив

світ. І хоч як гучно церква стверджувала би протилежне, ця розпізнавальна позначка говорить сама за себе.

Як можна визначити, чи заплямована церква, яку ми відвідуємо, фарбою цього світу? Якщо це так, тоді звичаї, позиції й рухи, які виникають у суспільствах цього світу, проявлятимуться і в церкві. Але *«Ісус Христос учора і сьогодні і навіки Той Самий!»* (Євр. 13:8). Його засади, цінності й заповіді ніколи не змінюються. Церква, яка не від світу цього, дотримуватиметься тих самих засад і способу життя, які були в церкві новозавітного часу. Її моральні засади не мінятимуться кожні десять чи двадцять років.

Починаючи з правління імператора Костянтина, номінальна церква крокувала в ногу зі світом. Наприклад, коли римляни спалювали людей на вогнищі, церква чинила те ж саме. У стародавні часи римляни вважали тортури цілком прийнятним засобом домогтися зізнання від звинувачуваного. Тортури стали прийнятними і для церкви. Римляни зневажали всілякі «варварські» народи, так само діяла й церква.

Після смерті Костянтина церква й далі сповідувала любов до Ісуса Христа, але вона була заплямована людською кров'ю — розпізнавальною «фарбою» цього світу. Церква любила світ і тому запозичувала в нього чимало принципів і звичаїв. Найчастіше церква продовжувала практикувати ці гріхи, поки нарешті світ не визнавав їх злом. Наприклад, коли світові вже стало огидно спалювати людей на вогнищах, перестала це робити й церква. Коли переважна частина світу нарешті визнала, що тортури — жахливе зло, церква теж відмовилася від них.

П'ятдесят років тому на півдні Сполучених Штатів Америки люди з білою шкірою, які були «від світу цього», відмовлялися їсти в одній їдальні, ночувати в одному готелі й спілкуватися в одному залі з чорношкірими людьми. Чи була в церкви інша

позиція? Ні, «білі» християни чинили так само, як і світ. Вони навіть відмовлялися відвідувати богослужіння, на яких були присутні «чорні». Але сьогодні «білі» південці не гидують заходити в ту ж їдальню, поселятися в той же готель і сидіти в тому ж залі, що й «чорні». Світ нарешті визнав расизм злом. Цікаво, що сьогодні більшість церков теж визнає расизм злом. У більшості, але не в усіх, південних церквах чорні можуть поклонятися разом з білими. Але щоб християни почали любити людей з іншим кольором шкіри, світу необхідно було змінитися. Чомусь Ісусове вчення ніяк не проникало в серця білих християн, зате в них нарешті достукався світ.

Раніше ми говорили про розлучення. Сімдесят п'ять років тому майже всі церкви забороняли розлучатися. Сьогодні таких церков дуже мало. Що змінилося? Безумовно — не Ісус. Змінився світ, а з ним — і церква, запламована його фарбою.

Одним із наймасштабніших громадських рухів за останні сорок років був фемінізм. Тільки-но він почав впливати практично на всі установи цього світу, як одразу ж його вплив відчужся і в церкві. Несподівано церква почала соромитися вчення Ісуса Христа і Його апостолів щодо двох статей. Відтак було «переглянуто» тлумачення майже всіх уривків у Святому Письмі, де ідеться про чоловіків і жінок.

Хоч фемінізм і проголошує гасла рівності, насправді ж просуває жахливий подвійний стандарт для статей. Якщо будь-хто скаже щось таке, що нібито можна зрозуміти як зневажання жінок, незалежно від того, наскільки справедливо й точно це сказано, його одразу ж осмикують, перестають поважати й називають жінконенависником. Але нікому не забороняють обмовляти чоловіків, незалежно від того, справедливо це чи ні, і це сприймається цілком нормально.

Навіть протестантські християни прийняли подвійний

стандарт цього світу. Сьогодні в проповідях досить часто можна чути докори на адресу чоловіків. Всі настанови Святого Письма, прямо адресовані жінкам, оголошують неактуальними в наші дні або ж тлумачать по-своєму, а уривки з Письма, у яких міститься особливе повеління для чоловіків, підкреслюються або їхнє значення перебільшується.

Наприклад, сьогодні лише подеколи пастори закликають дружин коритися своїм чоловікам у всьому, як про це сказано у Святому Письмі. Або ж, якщо й говорять про це, то тлумачать це так «красиво», що повеління втрачає своє значення. Зате чимало пасторів досить активно закликають чоловіків любити своїх дружин. Вони тлумачать це повеління таким чином, що його важко або взагалі неможливо виконати.

Ще один приклад — біблійна настанова про покриття голови:

«Кожен чоловік, що молиться чи пророкує з головою покритою, осоромлює він свою голову. І кожна жінка, що молиться чи пророкує з головою відкритою, осоромлює тим свою голову, бо це є те саме, як була б вона виголена. Бо коли жінка не покривається, хай стрижеться вона...» (1 Кор. 11:4-6).

З перших днів новозавітної церкви й до середини дев'ятого століття практично кожна церква в цьому питанні корилася Духу Святому. Чоловіки знімали свої головні убори, коли молились або перебували на богослужінні, а жінки відповідно покривали голови. Але пізніше, у 1800-х рр., у суспільстві зародився рух фемінізму — і в церкві також. У багатьох церквах жінки взагалі перестали покривати голову будь-чим. Чимало ще продовжувало це робити, але почали використовувати для цього модні капелюшки. До шістдесятих років минулого століття в багатьох церквах жінки все ще одягали капелюшки на

богослужіння, але з новою хвилею феміністського руху зникли й вони.

Парадокс у тому, що сьогодні практично всі церкви дотримуються першої частини настанов апостола Павла, де він говорить, що чоловіки мають молитися з непокритою головою. Досі чоловікам говорять, що вони повинні знімати головний убір на богослужінні чи під час молитви. Пам'ятаю, як одного разу під час молитовного служіння до церкви зайшло кілька чоловіків. Пастор одразу ж перед усіма попросив їх зняти головні убори. Але я ніколи не бачив, щоб пастор просив жінок покрити голови на богослужінні або перед молитвою. У світі сьогодні нові подвійні стандарти щодо статей, і їх, на жаль, також прийняла й церква, які заплямовані фарбами цього світу.

На перший погляд може здатися, що сучасна церква досить поблажлива до жінок. Однак насправді вона практикує найгіршу форму статевої дискримінації щодо них, яку можна лише уявити.

Раніше я працював юристом у корпорації і був підзвітний безпосередньо голові корпорації та деяким іншим членам правління, які зверталися до мене за інформацією в законодавчих питаннях. Яким би я був юристом, якби сказав, що певна дія є законною, якщо насправді це не так? Якби вони через це потрапили до в'язниці, чи подякували б вони мені за таку «ведмежу» послугу? Не думаю.

Так само і з Ісусовими заповідями. Закони й настанови, які Він дав чоловікам і жінкам чи то особисто, чи через Своїх апостолів, залишаються тими ж *«...учора і сьогодні, і навіки...»* (Євр. 13:8). Коли християнські письменники й пастори говорять жінкам-християнкам, що їм необов'язково коритися Ісусу, останні через це можуть не потрапити в Царство Боже.

Праве крило таке ж світське, як і ліве

Чимало християн сьогодні пишаються тим, що відокремлені від світу, бо не сприймають сучасних ліберальних поглядів на гомосексуалізм, аборти та інші соціальні й політичні проблеми. Вони чомусь вважають, що підтримка правого політичного крила означає відокремлення від світу. Але праве крило і є світ або, принаймні, його частина, найчастіше більш мілітаристська, тобто більше схильна до війни, ніж ліберальні партії. Його політичні погляди відповідають ученню Ісуса не більше, ніж політичні погляди лівих партій. Хоч треба визнати, що праве політичне крило не таке агресивне в запереченні біблійної моралі.

Ісусу байдуже, з якою частиною цього світу ми дружимо, бо в **будь-якому** випадку при такій дружбі ми — Його вороги!

14

ЧИ СТАЄМО МИ ВІД ЦЬОГО БОРЦЯМИ ЗА «МИР І СПРАВЕДЛИВІСТЬ»?

Чи означає все вищесказане мною, що я закликаю всіх стати борцями за «мир і справедливість»* і пікетувати атомні станції і військові заводи? Ні, це зовсім не те, що я маю на увазі.

Боротьба за «мир і справедливість» — лише зворотній бік медалі політичної боротьби правого крила, яке намагається поєднати Бога і державу. І праве, і ліве крило вважають, що царства цього світу є частиною Царства Божого чи, принаймні, царства цього світу можуть керуватися Ісусовим вченням. Але хіба Він намагався «християнізувати» цей світ? Коли Ісус стояв перед Пилатом, чи говорив Він йому про соціальну несправедливість у Римській імперії? Чи боролися там ранні християни проти смертної кари чи тортур?

Непослідовність борців за «мир і справедливість»

Християни, які борються за «мир і справедливість», вважають, що лише вони захищають Ісусове вчення, а не

* Гасло ліберальних політичних діячів.

консервативне праве крило. Але вони такі ж світські, як і консерватори правого крила. Вони лише ототожнилися з другою частиною цього світу — лівими лібералами. Але, як і політичні партії правого крила, ліві також **належать** до цього світу.

Так само як і представники правого крила, християни, які борються за «мир і справедливість», вибірково підходять до Ісусових заповідей. Вони примудряються вибирати лише ті вчення, які політично коректні в колах лівого крила. Вони палко виступають проти жадібності й зла, властивого війні. Але зазвичай замовчують, коли йдеться про такі гріхи, як розлучення, аборт і гомосексуалізм. Вони вважають, що можуть бути активними громадянами Царства Божого, залишаючись політично коректними.

Але Ісус не був політично коректний як у першому столітті, так і в наступні століття. Він прийшов на землю не закликати до реформ у державах і царствах цього світу. Він прагнув змінити **окремих людей**, а не світ. Він прийшов запросити всіх нас у **Своє Царство**.

У Своїх проповідях Він не говорив: «Давайте допоможемо бідним за рахунок податків на багатих». Ні, Він просто закликає: «Девіде Берсо, відмовся від **своїх** благ і допоможи злиденим». Він і Його апостоли не об'єднувалися в якийсь політичний комітет, щоб змусити Закхея віддати все своє майно і таким чином забезпечити нужденних. Ні, Ісус змінив спосіб його мислення так, що той сам **захотів** потурбуватися про злидених.

Християни, які борються за «мир і справедливість», активно виступають проти смертної кари, через яку помирають близько сотні американців щороку⁴¹. Але чимало з них нічого не мають проти абортів, унаслідок яких щороку, лише в Сполучених Штатах, помирає понад **мільйон** дітей⁴². Ці «християни» протестують проти обмежень для жінок, але мовчать,

коли йдеться про чоловічу дискримінацію. Вони виступають проти переслідувань революціонерів лівого крила, але рідко щось скажуть на захист переслідуваних християн у країнах, якими керують диктатори лівого крила. Так само як борці-християни правого політичного крила, вони дозволяють світу диктувати їм свої умови.

На вузькій дорозі Царства не передбачено місця для політичних активістів — правих чи лівих. Християни Царства поважають свій уряд і коряться йому. Але вони не вважають, що їхня країна якимось чином є «Божою країною» або сподвижницею Царства Божого, бо знають, що Боже Царство — не від світу цього.

15

ЧИ СПРАВДІ ХТОСЬ ТАК ЖИВ?

Ісус не просто **навчав** нас, як жити християнину Царства Божого. Він Сам так жив, ставши для нас прикладом. Бог вибрав найбільш слушний час, щоб послати Свого Сина на землю, і обставини цього періоду чітко ілюструють те, чого навчатиме Ісус. Щоб оцінити Божий вибір часу, маємо зрозуміти історичні обставини до народження Ісуса.

Більшість із нас пам'ятає, що євреї потрапили в полон і були переселені у Вавилон. Після того як перси завоювали вавилонське царство, частина юдеїв повернулася до Юдеї і заново відбудувала храм. Однак вони не були незалежною нацією, бо над ними понад двісті років панували перси. Але 335 року до Р.Х. персів розгромили греки і стали новими володарями євреїв.

Нарешті 142 року до Р.Х. під керівництвом Симона Макавея євреї здобули незалежність. Уперше з часів вавилонського полону вони не підкорялися чужинському цареві й дуже раділи з цього.

Піднесення Риму

Поки євреї воювали з греками, Рим поступово ставав панівною силою у світі. Оскільки Греція була спільним ворогом як Риму, так і Юдеї, євреї уклали з римлянами угоду про дружбу, за

якою Рим підтверджував, що Юдея є незалежною державою, і застерігав греків від нової спроби завоювати її⁴³.

Та попри цю угоду, римляни 66 року до Р.Х. самі завоювали Юдею і незабаром обклали юдеїв високими податками. На які потреби витрачали ці податки? На потреби євреїв? Ні, на утримання армії, яка тримала євреїв у покорі.

Євреї вже понад сімдесят п'ять років були вільним народом і аж ніяк не хотіли коритися Риму. Тож коли народився Ісус, вони були охоплені ідеєю національної незалежності. До того часу, як Ісус подорослішав, сталося вже кілька повстань євреїв проти ненависних їм римлян. Але всі їх жорстоко придушив Рим.

Зрадники серед євреїв

Не всі євреї ненавиділи римлян. Деякі з них збагачувалися завдяки правлінню Риму. Самі римляни здебільшого не збирали податків з євреїв, а доручали це іншим євреям, яким, на відміну від римлян, було легше це робити. Єврей міг розгадати хитрощі, до яких вдавалися його співвітчизники, намагаючись уникнути сплати податків. Такий єврей жив серед них і знав, хто процвітає, а хто ледь животів.

Євреї, платники податків, називали таких збирачів зрадниками й запродавцями. Вони їх люто ненавиділи. «Стривайте, коли ми здобудемо незалежність, то повісимо вас на найвищих шибеницях», — так, мабуть, думали чимало з них.

Природньо, більшість євреїв з нетерпінням очікувала приходу обіцяного Месії, твердо вірячи, що Він у переможній війні звільнить їх від ненависної влади Риму. Якщо євреї під керівництвом родини Макавеїв змогли скинути грецьке ярмо, то Месія обов'язково приведе їх до перемоги над римлянами!

Та ось приходять син теслі Ісус і закликає їх **любити** ворогів. Любити римлян?! Це схоже на зраду! А що ще Він говорить?

Якщо римський вояк накаже нести його спорядження одну милю, то треба нести його дві?! Це не лише зрада, це просто безумство! Платити всі високі податки, які вимагає цезар? Ні, це не може бути той довгоочікуваний Месія! І, що ще гірше, цей Ісус по-дружньому ставиться до збирачів податків і навіть їсть разом із ними (Лк. 7:34).

Якщо і був час, коли країна гостро потребувала героя-визволителя, то це була Юдея в першому столітті. Римляни не мали жодного законного права перебувати в Юдеї. Здавалося, звільнитися від римського ярма можна лише мечем. Для Своїх співвітчизників Ісус був боягузом і зрадником. Він не лише не поділяв їхніх патріотичних прагнень, але й ставився до римлян як до друзів.

Чому Ісус не допоміг євреям у боротьбі за їхню незалежність? Тому що на цій землі Він був лише «приходьком». І хоч Ісус жив у Юдеї, Він був громадянином Царства Божого. Національні прагнення євреїв втрачали своє значення в порівнянні з метою Царства Божого. Яка була б користь для Царства Божого, якби євреї здобули незалежність? З погляду вічності боротьба за земну владу і земну незалежність не має сенсу. У Царстві Божому нема місця земному патріотизму.

Що робили учні?

Деякі християни стверджують, що Ісус не брав участі в боротьбі євреїв за незалежність тільки тому, що прийшов Своєю смертю викупити людство. Але якби це було так, то Його учні, які теж були євреями, неодмінно взяли б активну участь у цій боротьбі.

Однак вони так само, як і Ісус, не звертали уваги на боротьбу євреїв за незалежність. Читаючи Дії апостолів і Послання, важко здогадатися, що в той час ішла така боротьба. Про неї не

згадується ні в Діях, ні в посланнях, хоча чимало з тих, що писали Новий Завіт, теж були євреями. Це свідчить про те, наскільки несуттєвою була для Царства Божого боротьба євреїв за незалежність.

І справді, історія свідчить, що євреї-християни не брали участі в боротьбі Юдеї за незалежність. Вони, навпаки, **покинули** Єрусалим після того, як його звільнили (на короткий час) від римлян. Замість того, щоб допомагати своїм співвітчизникам, вони пішли в місто Пеллу, розташоване за межами Юдеї⁴⁴. Як і Ісус, євреї-християни не були патріотами. Їм було все одно, хто керував Юдеєю, римляни чи юдеї, бо вони не прагнули підтримувати **жодне земне царство**, єврейське чи язичницьке.

Звучить не патріотично, чи не так? Справді, але це істина. Основним гаслом Ісусових учнів було не «Бог і країна», а «Бог **або** країна». Людське серце може бути цілком віддане Царству Божому, або — царствам цього світу. Ми не можемо його роздерти навпіл і служити двом панам. Любов до своєї батьківщини, яку колись відчували євреї-християни першого століття, тепер перетворилася на любов до Царства Божого.

Те ж саме можна сказати й щодо християн-римлян. Їм, як і їхнім єврейським братам, було байдуже, хто керує Юдеєю — римляни чи євреї. Вони не брали участі у війні проти євреїв, і між єврейськими та римськими християнами не було чвар з приводу незалежності Юдеї.

Як я вже сказав, отримання громадянства в Царстві Божому схоже на отримання громадянства в земному царстві. Щоб стати громадянином земного царства, людина має заявити про свою вірність новій державі, зрікшись відданості попередній, бо вона не може бути вірною одночасно двом країнам. І так само — коли ми хочемо отримати громадянство у Царстві Божому.

16

ЧИ Є ЦЕ ІСТОРИЧНОЮ ПОЗИЦІЄЮ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ?

Те, про що ми говорили досі, мабуть, виходить за рамки ваших духовних уявлень. Може, те, що ви прочитали, вас обурило? Напевне, чимало з написаного нове й незвичне для більшості християн. Та важливо, щоб ви розуміли: те, чим я з вами ділюся, не є особистим поглядом Девіда Берсо. Ця книга — не з тих, де автори стверджують, що в усі часи Біблію розуміли неправильно, і лише вони змогли розставити все на свої місця. Таких книг чимало, і я до них особливої поваги не маю.

Ні, те, чим я ділюся з вами про війну, непротивлення та уряд, насправді є **історичною** позицією християнської церкви. Це було первісне вчення церкви, і воно було повсюдним (за деякими винятками) переконанням усіх християн до часів правління Костянтина в четвертому столітті.

Та мені не хочеться, щоб ви просто повірили моїм словам. Краще, щоб ви почули це з перших уст. Тому на наступних сторінках я наведу вам свідчення християн, які жили в найближчий до апостольських часів період. Зважте, будь ласка, що

це не окремі підтверджуючі цитати, тобто я не наводжу певні цитати перших християн, залишаючи без уваги інший погляд. Я уважно вивчав історію Ранняї Церкви останні двадцять років і не знаю, щоб хтось до правління Костянтина висловлював погляд, відмінний від представленого нижче.

Жити, як прихоськи та подорожні

У найближчі післяапостольські часи християни жили у світі насправді як прихоськи та подорожні. Вони жили за засадами Царства, що помітно відрізняло їх від довколишнього світу. Оскільки вони орієнтувалися на Ісуса Христа і Його Царство, громадські справи світу фактично не мали для них значення.

Герма з Риму, який писав близько 150 року від Р.Х., а може, і раніше, стверджував таке:

«Ви знаєте, що ви, раби Божі, проживаєте на чужій землі, бо ваше місто далеко від цього. Якщо ж ви знаєте, у якому місті житимете, то навіщо вам тут землі, коштовні покупки, багато майна й непотрібних будівель? Той, хто купує все це в цьому місті, не зможе повернутися у своє... Невже ви не розумієте, що все це належить іншому і перебуває у владі іншого?.. Тож подумайте про це. Як люди, що живуть у чужій країні, не набувайте зайвого для себе, крім найнеобхіднішого. І будьте готові покинути це місто, коли володар цього міста прийде, щоб вигнати вас за непокору його закону»⁴⁵.

Татіан, що жив на Близькому Сході, написав працю на захист християнства приблизно 160 року від Р.Х. У ній він від імені всіх християн заявляв:

«Я не хочу бути царем і не прагну багатства. Я відмовляюся від військових посад. Я ненавиджу блуд. Мною не керує ненаситна жадоба, яка спонукала б мене вирушити в море. Мені не потрібні нагороди за перемогу в змаганні. Я вільний

від безумної жадоби слави. Я зневажаю смерть... Помріть для світу, зрікшись його безумства! Живіть для Бога!»⁴⁶

Климент Александрійський був наставником у церкві в Александрії (Єгипет). У його працях, написаних приблизно 195 року від Р.Х., можна читати про ставлення перших християн до політики, патріотичних почуттів і світських подій. Він відзначав дух перших християн такими словами: «Ми не маємо своєї країни на землі, тож не дбаємо про земне майно»⁴⁷.

Тертуліан, що писав між 195 і 212 роками від Р.Х., був натхненним письменником, що належав до карфагенської церкви (Північна Африка). Як і інші християнські автори того віку, він свідчив, що християни не цікавилися політичними й державними справами:

«Усяке прагнення до почесей і слави мертве в нас. Тож ми не маємо ніякого бажання брати участь у ваших громадських зібраннях. Нам також зовсім чужі державні справи. Ми визнаємо лиш одну всеохоплюючу спільноту — увесь людський світ. Ми відмовляємося від усіх ваших видовищ... Серед нас ніколи не було сказано, побачено чи почуто нічого, що мало б щось спільне з безумством амфітеатру, непристойністю театру, жорстокістю арени чи марними змаганнями з боротьби. Чому ви ображаєтеся на нас лише за те, що ми відрізняємося від вас своїм ставленням до ваших задовольень?»⁴⁸

Звертаючись до своїх братів-християн, Тертуліан писав: «...ви — прихоськи в цьому світі, громадяни Єрусалиму, горішнього міста. Наше життя, як говорить апостол, на небесах»⁴⁹.

Оріген був одним з найвидатніших мужів свого часу. Кілька десятиліть він служив учителем в александрійській церкві. Пізніше переїхав до Кесарії, де його рукопоклали на пресвітера. У

своїй найзначнішій праці «Проти Цельса» (язичницького критика християнства) Оріген писав:

«Цельс також спонукає нас «займати посади в урядових структурах країни, якщо це потрібно для підтримання законів і релігії». Але в кожній державі ми визнаємо існування іншої всенародної організації, яку заснувало Боже Слово. І ми переконуємо тих, хто сильний у слові і чие життя непорочне, керувати церквами... Християни відхиляють громадську діяльність не для того, щоб зневажити обов'язком перед суспільством, а для того, щоб зберегти себе для більш святого й необхідного служіння в церкві Божій — для спасіння людей»⁵⁰.

Кіпріан був єпископом у Карфагені близько 250 року від Р.Х. До нас дійшло чимало уривків із його листування з християнами й церквами, які дають нам цінні уявлення про переконання тогочасних християн. Підтверджуючи сказане його братами-християнами, він писав: «Ми маємо щоденно й постійно відображати наше зречення світу й жити на цій землі як гості і прибульці»⁵¹.

Непротивлення

Перші християни не тільки не брали участі в державних та інших світських справах, вони буквально дотримувалися Ісусового вчення про непротивлення. Ось деякі уривки з праць вищезгаданих авторів, які підсумовують їхні переконання.

Климент Александрійський писав: «Християнам не дозволяється застосовувати насильство для виправлення гріхів і злочинів»⁵².

І Тертуліан пише про це ж: «Бо яка різниця між провокатором і спровокованим? Лише в тому, що один вчинив зло першим, а інший — другим. Кожен із них осуджений в очах Господніх за заподіяння зла людині, оскільки Бог забороняє й осуджує

всяке нечестя. У лихих справах черговість їхнього здійснення не має значення... Повеління безумовне: не платіть злом за зло»⁵³.

В іншому місці Тертуліан говорить: «Того дня Господь визволить їх, а саме — Свій народ, визволить, як овець... Ніхто не назве «вівцями» тих, хто впаде в бою зі зброєю в руках, або тих, кого вбили, коли вони відповідали на застосування сили тим самим. [Вівцями] називають лише тих, хто, виконуючи свої обов'язки, покірно дає себе вбити замість того, щоб воювати, намагаючись захистити себе»⁵⁴.

Лактанцій, високоосвічений християнин, писав на початку четвертого століття: «Коли ми терпимо таке зло, ми не противимось навіть словом, залишаючи помсту Господу»⁵⁵. В іншому місці він стверджує: «Християнин нікому не заподіє шкоди. Він не бажає чужого майна й навіть не захищає своє власне, якщо хтось у нього силою забирає його, бо він уміє терпляче зносити заподіяне йому зло»⁵⁶. І ще: «Ми не чинимо опору тим, хто заподіює нам шкоду, бо маємо бути смиренними»⁵⁷.

Ще один ранній християнський письменник, про якого я ще не згадував, Афінагор, говорить у своїй праці на захист християнства, написаній приблизно 175 року від Р.Х.: «Ми навчилися не відповідати ударом на удар, як і не судитися з тими, хто грабує й обдирає нас. Крім того, ми навчилися підставляти ліву щоку, якщо хтось б'є нас по правій»⁵⁸.

Християни-вояки

Ні в християнських, ні в римських письмових джерелах нема жодних підтверджень, що християни служили в римській армії до 170 р. від Р.Х.. Але після цього року, попри осуд Ранньою Церквою війн і вбивств, історія ясно свідчить, що окремі християни вже служили в римській армії. Деякі письменники, опираючись на цей факт, стверджували, що насправді перші

християни не були проти війни. Але це неправдиве тлумачення історії, бо всі письменники Ранньої Церкви одноставно свідчать, що всі християни відмовлялися вбивати.

Тож як нам розв'язати цю суперечність? Рання християнська праця «Апостольське передання», яку написав Іполіт близько 200 р. від Р.Х., проливає світло на це питання. Описуючи ставлення церкви до тих, хто бажав охреститися, Іполіт говорить: «Вояка, (підлеглого) цивільної влади, потрібно навчити не вбивати людей, а якщо йому наказують убивати, то відмовлятися, і не приймати присягу. Якщо він не згоден на такі умови, то йому потрібно відмовити в хрещенні. Воєначальник або цивільний магістрат, який носить порфіру, має полишити свою роботу, інакше йому треба відмовити в хрещенні. Якщо бажачий охреститися або віруючий хоче стати вояком, його потрібно відлучити, бо він зневажив Бога»⁵⁹.

Тож, очевидно, після 170 р. від Р.Х. загальне правило церкви було таке: якщо вояк навертався до Христа, його хрестили просто в армії. Такий вояк мав обіцяти ніколи не використовувати меча й не давати присяги. Та якщо християнин зі своєї волі піде до армії або ж звільнений у запас вояк добровільно повернеться на військову службу, то його відлучать від церкви. Цього правила дотримувалася більшість церков ще на початку четвертого століття⁶⁰.

Чому церква не вимагала, щоб при хрещенні новонавернені вояки покидали військову службу? Тому що в ті часи чоловіки укладали угоду служити в армії на двадцять п'ять років. Армію вояка міг покинути або внаслідок смерті, або після закінчення строку служби. Залишатися в армії, не використовуючи меча, було не так уже й важко, як нам може здатися сьогодні. Нагадаємо, що в Римській імперії в перші століття християнства панував відносний мир, тож цілком реально, що християнин

усе своє життя міг служити в армії, не проливаючи крові й не застосовуючи силу відносно когось. Справді, в часи раннього християнства вояки здебільшого були цивільними миротворцями та інженерами, тобто вони прокладали дороги, зводили мури міст та акведуки тощо.

Фактично, у найдавнішому письмовому джерелі про християн, які служили в армії (170 р. від Р.Х.), конкретно стверджується, що ці християни відмовлялися використовувати меч і тільки молилися. Бог відповідав на їхні молитви, посилаючи сильні зливи, які змушували загарбників тікати без бою⁶¹.

Зауважте, я не стверджую, що позиція Ранньої Церкви після 170 р. від Р.Х. щодо новонавернених вояків була правильною. Хочу лише сказати, що позиція церкви не означала ні прийняття війни, ані відмови від непротивлення як такого.

Коли закони двох царств суперечать один одному

Оскільки Царство Боже — не від світу цього, то його закони зазвичай суперечать законам цього світу. Як і Петро та інші апостоли, перші християни відмовлялися порушувати будь-які Ісусові заповіді, навіть коли цього вимагав цезар.

Оріген писав: «Що якщо закон природи, тобто закон Божий, велить робити те, що суперечить письмовому закону? Хіба згідно зі здоровим глуздом ми не повинні розпрощатися з письмовим кодексом... і віддати себе Законодавцю, Богу. Це буде правильно навіть тоді, коли за це доведеться зазнати небезпеки, тяжкої праці й навіть смерті та ганьби»⁶².

Лактанцій до сказаного додав: «Коли люди наказують нам поступитися законом Божим і справедливістю, то ми не повинні боятися жодних погроз чи покарань, яких можемо зазнати, бо для нас важливі заповіді Божі, а не людські»⁶³.

Отже, непротивлення й відокремлення від світу були історичною позицією християнства.

Частина III

ЩО ТАКЕ ЄВАНГЕЛІЯ ЦАРСТВА?

17

ДОРОГА ДО СПАСІННЯ В ІСУСОВИХ ВЧЕННЯХ

«І проповідана буде ця Євангелія Царства по цілому світові, на свідоцтво народам усім. І тоді прийде кінець!» — пророкував Ісус (Мт. 24:14). Ми вже говорили про деякі важливі засади й заповіді Царства. Але що таке **Євангелія Царства**?

Євангелія Царства — це, власне, **історична** віра християн. Це те, у що вірили й чим жили християни перших кількох століть. Євангелія Царства вміщує в себе всю повноту сказаного Ісусом та Його апостолами по всіх темах. Вона базується не на окремих підтверджуючих текстах і не покладається на щось поза Святим Письмом.

Ви, мабуть, чули про «Дорогу до спасіння в Посланні до римлян». Що ж, у якомусь сенсі Євангелія Царства — це «Дорога до спасіння в **Ісусових** вченнях». Її основоположні засади є безпосередньо Ісусовим вченням, а не вченням апостола Павла. Звичайно, Павлові послання натхненні Богом, і відтак — безпомилкові й правдиві. Але Павло спирався на основоположне Ісусове вчення. Він не звіщав нової євангелії. Сучасне ж популярне богослов'я, євангелія легкої віри, минаючи Христове вчення, починається з Павлового. І, незважаючи

на контекст, тлумачить його таким чином, що Ісусове вчення видається єретичним.

Хтось може сказати, що ми перебільшуємо. «Сучасне богослов'я вважає Ісусові вчення **єретичними**? Як це може бути?!» — запитаєте ви. Як ви гадаєте, що сталося б, якби я сьогодні в багатьох протестантських церквах проповідував наступне:

- ♦ Гріхи, які ви вчиняєте щодня, не простяться, якщо ви не простите гріхи іншим людям (Мт. 6:15).
- ♦ Щоб спастися, людина має **жити** за Ісусовим вченням (Мт. 7:24-26).
- ♦ Якщо ми не даємо їжі голодним і не одягаємо бідних, то нам не бачити небес (Мт. 25:32-46).

Якби я так проповідував, то в більшості протестантських церков мене назвали б єретиком. Але згідно Євангелії Царства я можу покластися на Ісусові слова, сприймаючи їх буквально. Для християнина це має бути очевидною правдою. Але сьогодні більшість популярних богословських систем вимагає, щоб християнин **не** вірив Ісусу.

Головне місце Царства

На відміну від більшості богословських систем, у Євангелії Царства чільне місце займає Царство Боже, а не особисте спасіння людини. Ми не повинні відокремлювати спасіння від Царства, і без вірності Царству не може бути й мови про вірність Ісусу.

Насправді все Святе Письмо зосереджене на цьому Царстві. З самого початку Бог задумав створити особливе Царство. Він посилав пророцтва про це в часи Старого Завіту. Одне із найзнаменніших старозавітних пророцтв на цю тему знаходимо в другому розділі Книги пророка Ісаї:

«І станеться на кінці днів, міцно поставлена буде гора дому Господнього на шпилі гір, і піднята буде вона понад згір'я, і полинуть до неї всі люди. І підуть численні народи та й скажуть: «Ходіть та зберіємось на гору Господню, до дому Бога Якового, і доріг Своїх Він нас навчить, і ми підемо стежками Його!» Бо вийде з Сіону Закон, і слово Господнє — з Єрусалиму. І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої — на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» (Іс. 2:2-4).

Читаючи цей уривок, більшість християн думає, що йдеться про події після Другого пришестя Ісуса Христа на землю. І хоч він, звичайно, стосується того часу, пророцтво виконується й сьогодні. А почалося все з перших днів служіння Христа. Прийшовши на землю, Ісус установив Своє Царство й запросив Своїх слухачів увійти до нього.

Спочатку в це Царство були запрошені лише євреї, але потім дорогу було відкрито кожному. І люди з усіх народів «полинули» до нього (Іс. 2:2). Ті, що увійшли в це Царство, перекували «мечі свої на лемеші, а списи свої — на серпи». Вони вже не піднімали мечі один на одного й назавжди забули про війну.

Ісус заповідає Царство тим, хто ходить його дорогами: *«Ви ж оті, що перетривали зо Мною в спокусах Моїх, і Я вам заповітую Царство, як Отець Мій Мені заповів»* (Лк. 22:28-29). І знову: *«Переможцеві сісти Я дам на Моєму престолі зо Мною, як і Я переміг був і з Отцем Своїм і сів на престолі Його»* (Об. 3:21).

Хто може увійти в Царство

Бог дав усім людям на землі можливість стати громадянами Його Царства. Він не вибрав довільно якусь певну частину людства, призначивши її для Царства, а інших віддавши на вічне покарання. Який був би в цьому сенс? Якби належність до

Царства залежала від Божого довільного вибору, то Він вибрав би **всіх** людей стати громадянами цього Царства, бо Він не бажає, *«... щоб хто загинув, але щоб усі навернулися до каяття»* (2 Пет. 3:9).

Отже, Бог не вибирає Своїх вічних підданих довільно. Він хоче, щоб у Його Царство ввійшла лише та меншість усього людства, яка щиро любить Його, яка справді хоче ходити Його дорогами і яка вірить у виконання Його обітниць. Він хоче бачити там лише тих, хто вірить, що Божі закони й дороги правдиві, добрі і найкращі для Його підданих.

Як же Бог визначає гідних для Свого Царства людей? Він випробовує їх. Ви звернули увагу на вищенаведені слова Ісуса: *«Ви ж оті, що перетривали зо Мною...»* (Лк. 22:28) і *«Переможцєві сісти Я дам...»* (Об. 3:21)? Для тих, хто входить у Його Царство, приготовані випробування й перевірки. Як сказав апостол Павло, *«... через великі утиски треба нам входити у Боже Царство»* (Дії 14:22).

Власне, Бог **завжди** випробовував людство — навіть до проголошення Свого вічного Царства. Одним із перших Його кроків після створення людей було їхнє випробування. Він випробовував Ноя, коли наказав йому будувати ковчег. Він випробовував Авраама, коли велів йому принести в жертву Ісака. Як сказано у Святому Письмі, *«Господь випробовує праведного...»* (Пс. 10:5). І ще: *«Для срібла – топильна посудина, а горно – для золота, Господь же серця випробовує»* (Пр. 17:3). І: *«... вивідуєш Ти серця і нирки, о праведний Боже!»* (Пс. 7:10).

Три основні випробування

Ось три основні випробування, які використовує Бог, щоб з'ясувати, хто не годиться для Його Царства.

Перше випробування — віра. Царство Боже невидиме

для тих, хто не народився згори. *«... хто не народиться згори, то не може побачити Божого Царства»* (Ів. 3:3). Тож людині потрібна неабияка віра, щоб навіть **захотіти** приєднатися до Царства, якого вона не бачить. До того ж, більшість обіцяних благословень Царства збудеться лише в майбутньому, тому людина має вірити, що Бог справді виконає Свою обіцянку.

Це випробування виключає більшу частину людства, яка не має такої віри, що б дала впевненість у Царстві, яке не є видимим, і надію на благословення після своєї смерті.

Друге випробування — відданість. Як уже говорилося, Ісус вимагає, щоб ми відмовилися від **усього** заради Його Царства. Вірність нашому Царю Ісусу Христу і Його Царству має посідати перше, найголовніше місце в нашому житті. Ми маємо бути так віддані Йому і Його Царству, щоб наша відданість переважала навіть нашу вірність і любов до наших батьків, дітей, подружжя, країни і навіть власного життя.

У Своєму Царстві Ісус хоче бачити лише тих, для кого Царство Небесне подібне

«... до захованого в полі скарбу, що людина, знайшовши, ховає його і з радості з того йде, та й усе, що має, продає та й купує те поле. Подібне ще Царство Небесне до того купця, що пошукує перел добрих, а як знайде одну дорожцінну перлину, то йде і все продає, що має, і купує її» (Мт. 13:44-46).

Більшість людей, що успішно витримали випробування віри, спотикаються на випробуванні відданості. Так, вони згодні вірити в невидиме Царство й вічну нагороду, але лише за умови, що це не вимагатиме від них надто багато. Відмовитися від **усього**, покладаючись лише на обіцянки? Е ні!

Оскільки випробування відданості витримують небагато, можна припустити, що в Царстві залишиться дуже мало людей.

Однак Ісус указує на те, що багато хто намагатиметься ввійти в Його Царство, не відповідаючи вимогам відданості. Він сказав Своїм учням: *«Поправді, поправді кажу вам: хто не входить дверима в кошиару, але перелазить деінде, той злодій і розбійник»* (Ів. 10:1). Отже, чимало людей символічно перелазить через мур і намагаються таким чином отримати громадянство в Царстві.

Ісус знову говорить про це у притчі про весілля:

«І вийшовши раби ті на роздоріжжя, зібрали всіх, кого тільки спіткали, злих і добрих. І весільна кімната гістьми переповнилась. Як прийшов же той цар на гостей подивитись, побачив там чоловіка, в одягу весільну не вбраного, та й каже йому: «Як ти, друже, ввійшов сюди, не мавши одяжі весільної?» Той же мовчав. Тоді цар сказав своїм слугам: Зв'яжіть йому ноги та руки, та й киньте до зовнішньої темряви, буде плач там і скрегіт зубів... Бо багато покликаних, та вибраних мало» (Мт. 22:10-14).

Отже, ті, що успішно витримують випробовування віри, але не витримують випробовування на відданість, відрізняються від тих, хто не вірять і відмовляються від запрошення на весілля. Невіруючі зазвичай одразу відкидають Ісусові заклики й обітниці. Вони не вірять в існування Царства і не прагнуть увійти в нього.

Але ті, хто не витримують випробовування на відданість, часто **вірять** Ісусовим закликам і обіцянкам, але не хочуть приймати Його умов відданості. Вони просто приймають Ісусове запрошення на весілля, але при цьому відкидають усі Його умови. Як саме? Вони знаходять тих, хто роздає запрошення в Царство без жодних умов, а потім, образно кажучи, юрбою лізуть через мури.

За словами Ісуса, ті, що перелізли через мури, наприкінці складатимуть більшість претендентів на місце в Його Царстві. Вони будуть тими «багатьма покликаними», але їх не буде

серед «мало вибраних». Вони ніколи не присвячували себе повністю Христу і Його Царству. Вони, можливо, вірили, що Ісус — їхній Спаситель, але насправді не сприймали Його як Господа й Володаря.

Третє випробування — послух. У попередніх розділах я говорив про деякі закони Царства, які допомагають нам перейти від світських засад і способу мислення цього світу до Божих. Вони також служать для нас випробуванням. Деякі віруючі, що успішно витримали випробування віри й відданості, згодом стають неслухняними. На щастя, чимало цих християн незабаром розкаюються й повертаються до способу життя, гідного Царства Божого.

Інші ж повністю втрачають свою любов до Христа. Вони вже не коряться Йому, бо перестали любити Його. Згодом вони також будуть вигнані з Царства: *«Пошле Людський Син Своїх анголів, і вони позбирають із Царства Його всі спокуси, і тих, хто чинить беззаконня і їх повкидають до печі огненної, буде там плач і скрегіт зубів!»* (Мт. 13:41-42).

Зрештою в Царстві Христа залишаться лише ті, хто справді вірить Його обітницям і приймає Його умови. Це ті, хто любить Його понад усе на світі і ладен з радістю віддати за Нього Своє життя. Саме з ними Ісус хоче провести вічність.

Це, у двох словах, і є Євангелія Царства.

Взаємини з Царем

У наступному розділі розглянемо входження людини до Царства Божого. Але спочатку важливо зрозуміти, що суть Євангелії Царства — це **взаємини** з Царем. Звичайно, є невід'ємні богословські доктрини, але богослов'я — це не суть Євангелії, втім, як і християнства.

Ставши громадянами Царства, ми вступаємо в постійні

взаємини з нашим Царем. Але вони докорінно відрізняються від тих взаємин, про які йдеться в сучасній євангелії легкої віри. Ісус пояснює, якими мають бути ці взаємини:

«Я правдива Виноградина, а Отець Мій Виноградар. Усяку галузку в Мене, що плоду не приносить, Він відтинає, але всяку, що плід родить, обчищає її, щоб рясніше родила. Через Слово, що Я вам говорив, ви вже чисті. Перебувайте в Мені, а Я в вас! Як та вітка не може вродити плоду сама з себе, коли не позостанеться на виноградині, так і ви, як в Мені перебувати не будете» (Ів. 15:1-4).

Що має на увазі Ісус, говорячи про плід? Ось деякі приклади того, як це слово вживається в Новому Завіті:

«А плід духа: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра, лагідність, здержливість: Закону нема на таких! А ті, що Христові Ісусові, розпіяли вони тіло з пожадливостями та з похотями. Коли духом живемо, то й духом ходімо!» (Гал. 5:22-25).

«Отож, учинить гідний плід покаяння... кожне ж дерево, що доброго плоду не родить, буде зрубане та до огню буде кинене» (Лк. 3:8-9).

«А Той, Хто насіння дає сіячеві та хліб на поживу, нехай дасть і примножить ваше насіння, і нехай Він зростить плоди праведності вашої, щоб усім ви збагачувались на всіляку щирість...» (2 Кор. 9:10-11).

«І молюся я про те, щоб ваша любов примножалась ще більше та більше... щоб ви досліджували те, що краще, щоб чисті та цілі були Христового дня, наповнені плодів праведности через Ісуса Христа, на славу та на хвалу Божу» (Флп. 1:9-11).

Ось «плоди праведності», які ми матимемо, перебуваючи на Ісусовій «лозі». Вони цілком відповідають засадам Царства, про які було сказано. Але ці плоди не можуть рости без нашої участі. Для цього ми маємо **перебувати** в Христі й дозволити Отцю очищати нас, постійно ходячи в Дусі. Якщо ми не

приносимо плоду, Отець відсіче нас від Виноградної лози. Саме тому громадянство в Царстві й засноване на певних взаєминах. Воно залежить від нашого перебування у Христі й покорі Йому і Його Отцю.

Але як нам перебувати у Христі? Ісус досить чітко говорить про це в Ів. 15:10: *«Якщо будете ви зберігати Мої заповіді, то в любові Моїй перебуватимете, як і Я зберіг заповіді Свого Отця і перебуваю в любові Його»*. Тому ми перебуваємо в Ісусі Христі, не просто співаючи Йому хвалу, а виявляючи Йому **послух**. Що відбувається, якщо ми не слухаємося Його? Він говорить про це дуже чітко: *«Коли хто перебувати не буде в Мені, той буде відкинений геть, як галузка, і всохне. І громадять їх, і кладуть на огонь, і згорять»* (Ів. 15:6).

Тож справжні взаємини з Христом — не поверхневі чи уявні, а глибокі, засновані на любові й послуху. Взагалі, любити Ісуса й не слухатися Його — неможливо. Ми можемо на людях заявляти про свою велику любов до Нього, але без послуху це — пустослів'я, бо Він сказав: *«Хто заповіді Мої має, та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю його і обявлюсь йому Сам»* (Ів. 14:21). Тож якщо ми не слухаємося Ісуса, то, значить, і не любимо Його. Все просто (це не мої слова, а Христові).

Фальшивий послух

Ісус, звичайно ж, говорить про справжній послух, а не про той фальшивий, який так популярний сьогодні. Його справжні заповіді **записані** в Новому Завіті. Але згідно з сучасною євангелією легкої віри ними можна нехтувати. Більшість християн сприймає Його заповіді як прості побажання. Що насправді важливо, згідно з цією популярною євангелією, то це суб'єктивні спонування, які спадають на думку і з'являються в душі. Кажуть,

що це і є справжні повеління Ісуса, які ми маємо виконувати, а позаяк ці повеління нібито відкриваються кожному християнину окремо, то людина є одноосібним суддею того, що Бог велить їй чинити або не чинити.

Мільйони християн удають, що слухаються Христа, а насправді вони нехтують Його вченням і зневажають Його Самого. Власне, чимало з Його повелінь для них неприйнятні. Вони керуються особистими мотивами, обдурюючи самі себе й гадаючи, що таким чином слухаються Ісуса.

Безумовно, Ісус дає особисті настанови пророкам і тим, хто близький Йому. Але кому Він явить Себе? *«Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю його, і об'явлюсь йому Сам»* (Ів. 14:21). Як було сказано, люблять Його ті, хто дотримується Його заповідей. Ісус ще до цього сказав Своїм учням: *«Хто вірний в найменшому, і в великому вірний; і хто несправедливий в найменшому, і в великому несправедливий»* (Лк. 16:10). Якщо ми не хочемо вірно дотримуватися **основних** настанов, тобто тих, що записані в Новому Завіті для всіх християн, то лише обдурюємо себе, сподіваючись, що Ісус дасть нам якісь **особливі** вказівки.

Якщо ми не перебуваємо на виноградній лозі й не приносимо плоду, то Ісус не явить Себе нам. У такому випадку особливі взаємини з Христом, які ми уявляємо собі, такі ж оманливі, як і уявні взаємини багатьох католиків з Марією.

Це не повторення Мойсеєвого Закону

Коли ми говоримо про Ісусові заповіді, не варто думати, що, дотримуючись Ісусового вчення, ми заробляємо бонуси або своє спасіння. Як уже було сказано, єдині взаємини, прийнятні для Нього — це взаємини, засновані на любові. Це не повторення

Мойсеєвого Закону. Ісус помер не для того, щоб дати нам замість Мойсеєвого Закону довгий перелік подібних настанов.

Ісус пропонує нам такі взаємини з Ним за умови, що ми любимо Його: *«Прийдіть до Мене, усі стурдовжені та обтяжені, і Я вас заспокою! Візьміть на себе ярмо Моє, і навчіться від Мене, бо Я тихий і серцем покірливий, і знайдете спокій душам своїм. Бож ярмо Моє любе, а тягар Мій легкий!»* (Мт. 11:28-30).

Як це розуміти? Адже в іншому місці Святого Письма Ісус говорив, що заради Нього ми маємо відмовитися від усього. Він навіть попереджав, що *«... хто не візьме свого хреста і не піде за Мною слідом, той Мене недостойний. Хто душу свою зберігає, той погубить її. Хто ж за Мене погубить душу свою, той знайде її»* (Мт. 10:38-39). Це зовсім не схоже на легкий тягар.

Саме в цьому й полягає парадокс Царства. Якщо розглядати Ісусові твердження з погляду плоті, то вони здаються суперечливими. Але з погляду Духа вони абсолютно гармонійні. Життя в Царстві ніколи не передбачало життя в силі тіла. Це не новий Талмуд. Воно має бути засноване на особистих взаєминах із Христом і прожите в Дусі. І лише коли ми поховаємо своє життя в Ісусі Христі, його тягар стає легким, а Його ярмо — приемним. Його тягар легкий, коли ми повністю відокремлюємося від марноти світського життя й цілком занурюємося у віддане служіння Господу.

Лише коли наші серця звільняються від турбот земного життя, ми скажемо разом з Іваном: *«... то любов Божя, щоб ми додержували Його заповіді, Його ж заповіді не тяжкі»* (1 Ів. 5:3). Його заповіді легкі, коли нашим єдиним Царством є Царство Боже, а наші душі відмовились від усього іншого. Але Ісусові заповіді будуть обтяжливими, якщо ми залишимося прив'язаними до світу й земного майна, влади й свободи, намагаючись при цьому служити Ісусу.

18

ЯК УВІЙТИ В ЦАРСТВО

Людина не стає американським громадянином, просто, легально або нелегально, перейшовши кордон Сполучених Штатів. Іммігрант отримує американське громадянство лише тоді, коли відповідатиме певним вимогам: мати не менше вісімнадцяти років, законно прожити в Сполучених Штатах не менше п'яти років, мати позитивні моральні характеристики, вміти читати й писати простою англійською і знати основні віхи американської історії та устрою уряду. Нарешті — претендент на громадянство має присягнути на вірність країні.

Щоб потрапити в Царство Боже, людина також має виконати певні умови. Передусім вона має звільнитися, бо все людство перебуває в рабстві гріха, сатани і смерті. Ісус Своєю смертю зв'язав сатану й заплатив за нас викуп, щоб звільнити від цього рабства. Своєю кров'ю Він очистив усіх віруючих. Людина зазнає у своєму житті дії пролитої крові Ісуса, вірою дотримуючись умов, установлених у Святому Письмі.

Ісус навчив Своїх апостолів показувати людям дорогу в Царство. Незабаром після того, як Ісус повернувся на небеса, апостоли отримали можливість втілювати Його вчення в життя. У День П'ятидесятниці до Царства увійшли перші віруючі. У другому розділі Дій апостолів розповідається, як це сталося:

«Як почули ж оце [проповідь Петра], вони серцем розжалобились та й сказали Петрові та іншим апостолам: «Що ж ми маємо робити, мужі-браття?» А Петро до них каже: «Покайтеся, і нехай же охреститься кожен із вас у Ім'я Ісуса Христа на відпущення ваших гріхів, — і дара Духа Святого ви приймете! Бо для вас ця обітниця, і для ваших дітей, і для всіх, що «далеко знаходяться, кого б тільки покликав Господь, Бог наш». І іншими багатьма словами він засвідчував та вмовляв їх, говорячи: «Рятуйтеся від цього лукавого роду!» Отож ті, хто прийняв його слово, охрестилися. І пристало до них того дня душ тисяч зо три!» (Дії 2:37-41).

Тож проаналізуймо кроки, які робили Петрові слухачі, щоб увійти до Царства Божого.

- ♦ Почувши звістку про Ісуса Христа і Його Царство, вони **повірили** їй. Їхня віра була не поверхневою — вони «серцем розжалобились».
- ♦ Крім того, вони **покаялися** за свій попередній, гріховний спосіб життя. Що це означає? У словнику слово «покаяння» визначається як «відчувати жаль або невдоволення попередніми вчинками чи намірами, яке спонукало до зміни ставлення до них»⁶⁴. Тож Петрові слухачі змінили ставлення до свого способу життя. Вони вирішили жити далі як піддані Ісуса Христа.
- ♦ Вони були охрещені водою.
- ♦ Вони прийняли Духа Святого.

Здійснивши ці кроки, вони увійшли в Царство.

Зауважте: ці люди **покаялися** у своїх гріхах, але не **спокували** їх. Ісус здійснив спокуту за нас. Ми не можемо спасти себе самі — це здійснює Ісус. Також зверніть увагу, що Петрові слухачі не повинні були щось робити, щоб заслужити собі спасіння або Царство Боже, бо були не гідні його. Спасіння і

громадянство в Царстві Божому було їм подаровано. Вони були спасенні по благодаті, а не завдяки своїй праведності.

Значення народження згори

Що сталося з усіма, хто увірував і народився згори в День П'ятидесятниці? Багато чого чудового! Всі їхні колишні гріхи — прощені й омиті. Перед Богом вони стали чисті. Більш того, завдяки народженню згори, вони стали новим творінням, тобто дивним чином духовно преобразилися. Вони стали громадянами Царства. І ці нові громадяни Царства стали гілками на виноградній Лозі — Ісусі (Ів. 15:5). Якби вони померли тієї миті, то потрапили б до раю.

Два аспекти спасіння

Згідно з євангелією легкої віри, на цьому все закінчувалося. У цій популярній євангелії стверджується, що кожен гріх, який вчинила коли-небудь людина, **плюс** кожен гріх, який вона коли-небудь вчинить, прощається при її народженні згори, тобто спасіння нібито є одноразовим кроком. Тільки-но людина народжується згори, про її спасіння можна говорити лише в минулому часі.

Та Ісус цього **не** говорив. Євангелія легкої віри — це не Євангелія Царства Божого, яка визнає існування **минулих і майбутніх** аспектів нашого спасіння. Якщо людина не розуміє цього, то ніколи не зможе зрозуміти Євангелії Царства або вчення Нового Завіту про спасіння.

У деяких віршах Нового Завіту говориться про спасіння в **минулому** часі. Наприклад: «**Бо спасенні ви благодаттю через віру, а це не від вас, то дар Божий**» (Еф. 2:8); «**Надією-бо ми спаслися ...**» (Рим. 8:24).

Тож якщо ми народжені згори, то **спасенні**. Ми були взяті зі світу й саме тоді ввійшли в Царство Боже, і наші імена були

записані в Книзі Життя. У своєму Посланні до филип'ян апостол Павло говорить про своїх братів-співробітників як про тих, чий «... імення записані в Книзі Життя» (Флп. 4:3).

Але в Письмі також говориться і про **майбутній** аспект спасіння, на який указував Ісус: «*І за ім'я Моє будуть усі вас ненавидіти. А хто витерпить аж до кінця, той буде спасений*» (Мт. 10:22). Отже, є **майбутній** аспект спасіння. Ми маємо гідно витерпіти до кінця свого життя, щоб наше спасіння було остаточною. Ісус ясно пояснює це на прикладі виноградної лози:

«Я — Виноградина, ви — галуззя! Хто в Мені перебуває, а Я в ньому, той рясно зароджує, бо без Мене нічого чинити не можете ви. Коли хто перебувати не буде в Мені, той буде відкинений геть, як галузка, і всохне. І громадять їх, і кладуть на огонь, — і згорять» (Ів. 15:5-6). «*Усяку галузку в Мене, що плоду не приносить, Він відтинає ...*» (в. 2).

Ці вірші вказують на два аспекти спасіння — минулий і майбутній. Лише народжені згори, тобто спасенні, можуть бути гілками на цій лозі. Це **минулий** аспект спасіння. Однак те, що ми є гілками на Ісусовій лозі, ще не означає, що ми залишатимемося на ній **завжди**. Якщо ми не збережемо взаємин із Христом, заснованих на любові й слухняності, Бог відітне нас від виноградної лози. Саме тому ми маємо думати і про **майбутній** аспект спасіння.

Саме про це Ісус сказав християнам у Сардісі: «*Переможець зодягнеться в білу одягу, а ймення його Я не змию із книги життя, і ймення його визнаю перед Отцем Своїм і перед Його Анголами*» (Об. 3:5). Не будемо тішити себе, що наші імена залишаться в Книзі Життя лише тому, що вони там були записані при народженні згори. Адже звернення Ісуса до церкви в Сардісі звучить так, ніби Він збирається витерти **більшість** імен віруючих тієї церкви: «*Та ти маєш і в Сардах кілька імен, що одяжі своїї*

вони не споганили, і в білій зо Мною ходитимуть, бо гідні вони» (Об. 3:4).

Маючи на увазі саме майбутній аспект спасіння, Ісус сказав християнам Тиятира: *«Тільки те, що ви маєте, тримайте, аж поки прийду. А переможцеві, і тому, хто аж до кінця додержує Мої вчинки, Я дам йому владу над поганями»* (Об. 2:25-26).

І щодо майбутнього аспекту спасіння в Письмі сказано:

- ♦ *«Уважай на самого себе та на науку, тримайся цього. Бо чинячи так, ти **спасеш** і самого себе, і тих, хто тебе слухає!»* (1 Тим. 4:16).
- ♦ *«**А коли терпимо**, то будемо разом також царювати. А коли відцураємось, то й Він відцурається нас!»* (2 Тим. 2:12).
- ♦ *«Бо коли хто втече від нечистости світу через пізнання Господа й Спасителя Ісуса Христа, а потому знов заплутуються ними та перемагаються, то останнє буває для них гірше першого. Бо краще було б не пізнати їм дороги праведности, аніж, пізнавши, вернутись назад від переданої їм святої заповіді!»* (2 Пет. 2:20-21).

Ми можемо бути впевнені, що спасенні, тобто звільнилися від світу, народилися згори і стали гілкою на Лозі. Але це ще не означає, що ми будемо вірно приносити плід до кінця нашого життя. Чи залишимося вірними — знає лише Бог.

Та ми, християни Царства, не відчуваємо постійних переживань і невпевненості, бо радісно очікуємо виконання Ісусових обітниць. І ми знаємо, що з благодаті Христової зможемо залишатися на виноградній лозі, доки любитимемо Христа й слухатимемося Його. І водночас ми не маємо бути самовпевненими й самонадійними, щоб не втратити страху перед Господом. Так, ми радіємо справжній духовній безпеці, але це умовна безпека.

Спасіння через богослов'я?

Щоб бути спасенною, людині не обов'язково вміти висловлювати все те, про що говорилося у двох попередніх розділах. Ісусу цікаві не так наші слова, як наші **вчинки**. Про це Він чітко сказав в одній зі Своїх притч:

«А як вам здається? Один чоловік мав двох синів. Прийшовши до першого, він сказав: «Піди-но, дитино, сьогодні, працюй у винограднику!» А той відповів і сказав: «Готовий, панотче», — і не пішов. І, прийшовши до другого, так само сказав. А той відповів і сказав: «Я не хочу». А потім покався, і пішов. «Котрий же з двох учинив волю батькову?» Вони кажуть: «Останній». Ісус промовляє до них: «Поправді кажу вам, що митники та блудодійки випереджують вас у Боже Царство»» (Мт. 21:28-31).

Справа не в наших словах, а в наших ділах.

Ісусове вчення розуміли прості неосвічені люди. Якщо нам потрібно роками вчитися, щоб засвоїти богослов'я нашої церкви й підготуватися навчати інших, значить тут щось справді не так. Ні Ісус, ні Його апостоли не засновували жодних семінарій, бо вони не потрібні для Євангелії Царства. Християни Царства також рідко засновують семінарії. А якщо вони це роблять, то неминуче втрачають Євангелію Царства.

Євангелія Царства така проста, така далека від складного богослов'я, що для християн перших 300 років після смерті Христа було достатньо такого сповідання віри:

«Вірую в Бога Отця Вседержителя, Творця неба й землі. І в Ісуса Христа, Єдиного Його Сина, Господа нашого, Який був зачатий від Духа Святого, народжений дівою Марією, страждав при Понтії Пилаті, був розп'ятий, помер і був похований, зійшов в ад (гадес), третього дня воскрес із мертвих, вознісся на небо й засів праворуч Бога Отця Вседержителя, звідки прийде судити живих і мертвих. Вірую

в Святого Духа, святу вселенську Церкву, сопричастя святих, прощення гріхів, воскресіння тіла й життя вічне»⁶⁵.

Це просте сповідання віри відомо як Апостольський Символ віри. Безумовно, перші християни мали погляди і вчення, які не обмежувалися цим простим сповіданням віри. Але це було богослов'я у всьому його об'ємі, у яке **мали** вірити християни. Якщо хтось хотів заглиблюватися далі, то це схвалювалося, але за умови відсутності гордоців і незмінності переданого їм вчення.

Якщо богослов'я Апостольського Символу віри було достатньо для християн перших століть, то його було достатньо і для віруючих наступних століть. Цього богослов'я достатньо й сьогодні. Номінальна церква не зросла до більшого пізнання Христа, коли облишила Євангелію Царства. Навпаки, вона дедалі більше віддаляється від справжнього Христа.

19

ФАРИСЕЯМ ТАМ НЕМАЄ МІСЦЯ

Про повну посвяту, якої вимагає Царство Боже, говорилося вже багато. У ньому немає місця байдужим, безвідповідальним і люблячим цей світ людям. Ми відзначили, що більшість людей ніколи не ввійде у це Царство і що чимало тих, хто ввійшов у Царство, згодом будуть виключені з нього.

Тож ті з нас, хто є громадянами Царства, можуть цілком природно (з огляду на гріховне людське єство) відчувати свою перевагу над невіруючими і світськими християнами. Християнин Царства може дивитися зверхньо на тих, хто не в Царстві.

Знаючи про цю схильність нашого гріховного єства, Ісус попереджав:

«Не судить, щоб і вас не судили; бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють вам. І чого в оці брата свого ти заскалку бачиши, колоди ж у власному оці не чуєш? Або як ти скажеш до брата свого: «Давай вийму я заскалку з ока твого», коли он колода у власному оці? Лицеміре, вийми перше колоду із власного ока, а потім побачиши, як вийняти заскалку з ока брата твого» (Мт. 7:1-5).

Так, справді, малодушним і двоєдушним немає місця в Царстві. А також самоправедним і тим, які осуджують інших. Ісусове повеління не осуджувати інших таке ж обов'язкове й революційне, як і Його вчення про непротивлення. На жаль,

чимало людей, ладних виконувати сказане Ісусом про непротилучення чи мамону, відмовляється визнавати Його заборону «Не осуджуйте». Вони переконані, що Ісус мав на увазі щось інше.

Набагато легше жити життям Царства, коли ми, в думках поплескавши себе по плечу, можемо похизуватися своїм послухом і святістю та презирливо і зверхньо дивитися на тих, кому ще далеко до нашого рівня святості. Але якщо так чинимо, значить, не живемо справжнім життям Царства, а обдурюємо самих себе. Ісусу наша поведінка ще більш неприйнятна, ніж поведінка людей, яких ми зневажаємо.

Тісні ворота

Не дивно, що Ісус закликає: *«Увійдьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, і нею багато-хто ходять. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що знаходять її!»* (Мт. 7:13-14). Дорога до вічного життя справді вузька й тяжка. Обабіч зяють глибокі провали.

З одного боку — прірва недбалості й любові до світу. Більшість людей, що називають себе християнами, зриваються і падають у цю прірву, бо дорога в Царство надто обмежує їх. Їм до серця набагато легший шлях. І не бракує проповідників, які скажуть, що необов'язково коритися Ісусовому вченню й відокремлюватися від світу.

З другого боку вузької дороги зяє прірва фарисейства — безодня самоправедності. Якщо ми не падаємо в прірву недбалості й любові до світу, то можемо впасти у прірву фарисейства. Ця дорога непроста.

В 1981 році я як адвокат захищав інтереси невеликої нафтової компанії в східному Техасі*. Одного разу слухалася справа

* Дивіться свідчення автора в розділі «Судові процеси» у 8-ому розділі (с. 75)

в Техаській залізничній комісії у м. Остіні. Для тих, хто не з Техасу, це може здатися дивним, але в Техасі державним органом, що регулює видобуток нафти й газу, є Техаська залізнична комісія. Отже, слухалася справа про зміну умов праці на одному родовищі газу. У нашій компанії був свій вертоліт, і ми вирішили летіти на ньому в Остін. По дорозі нам довелося приземлитися в м. Фіні, щоб забрати інженера та геолога, які теж мали бути на цьому слуханні.

Слухання завершилося на нашу користь. Коли поверталися, мені довелося сидіти поруч із пілотом і бачити, як він керує вертольотом. Я подумав: «Здається, все не так уже й складно, я б теж так зміг». Тож попросив пілота дозволити мені трохи покерувати вертольотом, і він охоче згодився. Я спитав, що треба робити, і він показав мені на невеличку кульку в середині циферблату на панелі керування: «Просто слідкуй за тим, щоб ця кулька завжди залишалася в центрі циферблата». Що ж, сказано ясно й зрозуміло. Тож я оголосив, що готовий, і він передав керування в мої руки.

Та невдовзі я виявив, що утримати цю кульку в центрі циферблата аж ніяк не просто. Штурвал був настільки чутливим, що за найменшого мого втручання вертоліт рвучко смикався то в один, то в інший бік. Відтак ми робили зигзаги в техаському небі, в той час як я щосили намагався утримати маленьку кульку в середині циферблата. Нарешті інженер на задньому сидінні, якого почало нудити, не витримав і вигукнув: «Забери в цього адвоката управління!» Пілот одразу ж перехопив керування у свої руки. Коли ми висадили інженера й геолога у Фіні, вони подивилися на мене з неприхованим невдоволенням.

Через місяць, коли нам потрібно було знову летіти в Остін для повторного слухання, ми зателефонували в Фіну, щоб дізнатися, чи полетять із нами інженер і геолог. Вони чемно

відмовилися, пославшись на те, що поїдуть туди машиною і зустрінуться з нами вже на місці. Гадаю, їх лякала сама думка, що я знову можу опинитися за штурвалом.

Християнське життя можна порівняти з керуванням вертольотом. Щоб не впасти, ми маємо триматися посередині дороги, а це нелегко, бо дорога вузька. Межі цієї дороги не дозволяють нам робити зигзаги. Інакше ми зірвемося в прірву любові до світу або впадемо в безодню самоправедності. Маємо триматися прямого курсу.

Чи можна осуджувати гріх?

Ісус велів нам не судити інших. Але Він не говорив, що ми не повинні осуджувати гріх. Апостоли Павло, Яків, Петро та інші автори Нового Завіту осуджували гріх у церкві. І не самоправедно, а в послусі Христу.

Ця книга покликана розповісти християнам і невіруючим про Євангелію Царства — Євангелію, яка сьогодні майже не проповідується. Тут підкреслюються чимало недоліків сучасної церкви й деякі відхилення церкви протягом минулих століть. Мається на увазі євангелія легкої віри і християни Царства, які протиставляються тим, хто тільки називає себе християнами.

Але хочу запевнити всіх читачів, що не пишу цю книгу в душі самоправедності. Чудово розумію, що я, Девід Берсо, потребую цих слів так само, як і кожен читач. Я лише молюся, щоб зміст цієї книги торкнувся моїх читачів так само глибоко, як і мене, автора цієї книги. Я не осуджую окремих людей і не допускаю думки, що знаю їх остаточне становище перед Христом, але вельми переживаю за сьогоднішній стан християнства. Саме тому й написав цю книгу.

Водночас знаю, що деякі читачі будуть проти вживання слова «християнин» або «християнство» щодо тих, хто любить

світ, хто дотримується серйозних богословських оман або вчинив огидне зло, прикриваючись іменем Христа. Тож хочу знову повторити, що, використовуючи в цій книзі слова «християнин» і «християнство», я маю на увазі всіх тих, хто **називає себе** християнами. Справжність їхнього християнства, звичайно, можна піддати сумніву, але я залишаю це Ісусу.

Також маю пояснити, що, використовуючи вираз «християни Царства», маю на увазі тих християн, які серйозно ставляться до питання громадянства в Царстві Божому й перебувають у Христі в любові й послуху. Вживаючи цей вираз, однак не стверджую, що всі інші піддадуться суду. Ще раз підкреслюю: це вирішуватиме Ісус, а не я.

Нарешті маю уточнити, що, використовуючи слово «церква», я в багатьох випадках* маю на увазі номінальну церкву, тобто всіх, хто називає себе християнами. Ще раз підкреслюю: те, наскільки номінальна церква відповідає Тілу істинних віруючих, вирішуватиме Ісус.

Інші закони Царства

Чотири чи п'ять законів Царства, які ми розглянули, — одні з найскладніших в Ісусовому вченні. Але це — лише невелика частина законів, які дав нам Цар. Решта Його законів і заповідей містяться у всій повноті в Новому Завіті. Хоч ми їх і не розглядали, це аж ніяк не зменшує їхньої важливості.

Найбільше зібрання заповідей Царства міститься в Нагірній проповіді. Якщо ви серйозно ставитеся до громадянства в Царстві Божому, ще раз перечитайте Нагірну проповідь, глибоко вдумуючись у зміст кожної заповіді й зіставляючи її зі своїм життям.

* Якщо йдеться про справжнє тіло Христове, то це видно з контексту.

20

ПРО ЦАРСТВО НЕМОЖЛИВО ЗМОВЧАТИ

Коли ми приєднуємось до того, що викликає ненависть світу, нам притаманно замовчувати це. Навіщо комусь про це розповідати, щоб потім були неприємності? Але наш Цар не дозволяє нам мовчати й нікому нічого не розповідати про Царство: *«Що кажу Я вам потайки, говоріть те при світлі, що ж на вухо ви чуєте, проповідуйте те на дахах»* (Мт. 10:27).

Не забуваймо, що людина не може навіть бачити Царства Божого, якщо не народиться згори. Але як хтось дізнається про це Царство, якщо ми, народжені згори, не розповімо їм про нього? Ісус не має рекламного агентства, яке інформувало б світ про Його Царство. Натомість Він просто зобов'язав усіх його громадян поширювати цю звістку.

Повернувшись із пустелі після Свого хрещення, Ісус почав проповідувати. Про що? Матвій говорить: *«Із того часу Ісус почав проповідувати й промовляти: «Покайтеся, бо наблизилось Царство Небесне»»* (Мт. 4:17). Ісус одразу ж почав проповідувати Євангелію Царства по всій Галілеї й закликати людей приєднатися до Його Царства.

Ісус не лише пояснював Своїм учням засади Царства

Божого, але й конкретно навчав їх, як проповідувати Євангелію Царства іншим. Вибравши дванадцятьох Своїх учнів, Ісус послав їх проповідувати. І про що ж вони мали говорити? *«А ходячи, проповідуйте та говоріть, що наблизилось Царство Небесне»* (Мт. 10:7). Пізніше Ісус навчив сімдесят учнів і послав їх проповідувати по двоє. Він дав їм таке повеління: увійшовши в місто, *«уздоровлюйте хворих, що в нім, промовляйте до них: «Наблизилось Царство Боже до вас!»»* (Лк. 10:9).

Перед Своїм розп'яттям Ісус передвістив: *«І проповідана буде ця Євангелія Царства по цілому світові, на свідоцтво народам усім. І тоді прийде кінець!»* (Мт. 24:14). Він дав Своїм учням Велике Доручення: *«Тож ідіть і навчіть всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів ...»* (Мт. 28:19-20).

Отже, проповідь Царства не мала припинитися після вознесіння Ісуса. Його учні мали проповідувати все, чого Він їх навчив про Царство. Вони мали закликати грішників стати громадянами Царства. Весь світ мав почути добру звістку про це неземне Царство з його божественними засадами! І оскільки Бог був з ними, зупинити їх ніхто не міг!

«Помовчуйте, і ми не чіпатимемо вас»

Не дивно, що саме всезагальне проголошення Царства викликало найбільше проблем. Якби учні віддалилися в якийсь оазис у пустелі й заснували там духовну громаду, ніякого конфлікту з владою, можливо, не було б. Адже ні юдейська, ні римська влада не чіпали кумранську громаду біля Мертвого моря (до юдейської війни за незалежність). Якби Ісусові учні наслідували цей приклад, вони, мабуть, жили б довго й спокійно.

Але це було неприйнятне для Царя. Він теж міг би жити довго й мирно, якби нічого не проповідував. Та Отець послав

Ісуса у світ, а не велів Йому вийти зі світу. Й Ісус так само послав Своїх учнів нести звістку про Царство всьому світу, а не приховувати її!

Тож, коли на учнів зійшов Дух Божий, вони почали проповідувати про Ісуса Христа й ділитися зі своїми співвітчизниками звісткою про Його Царство. До цього юдейська влада не чіпала апостолів, але тут одразу стривожилась. Апостолів заарештували й заборонили їм проповідувати про Ісуса. Але ті безстрашно відповідали: *«... Розсудіть, чи це справедливе було б перед Богом, щоб слухались вас більше як Бога? Бо не можемо ми не казати про те, що ми бачили і чули!»* (Дії 4:19-20). Пізніше вони заявили їм: *«... Бога потрібно слухатися більше, ніж людей!»* (Дії 5:29).

Незабаром після цього старійшини юдейського народу каменували Степана, одного з Ісусових учнів. Вони почали запроторювати до в'язниць усіх християн, яких лише могли виявити, але це не зупинило поширення Царства. Християни, що тікали з Єрусалиму, проповідували Слово скрізь, де тільки могли (Дії 8:4). Християни Царства не можуть мовчати! Коли Євангелія Царства досягла Солуні, юдеї, що жили там, обурено звернулись до влади: *«... Ти, що світ сколотили, і сюди ось вони поприходили!»* (Дії 17:6).

Проповідь Царства

Одна з основних характеристик Царства полягає в тому, що про нього неможливо мовчати! Його потрібно проголошувати й постійно закликати інших стати Його підданими! Тільки-но християни Царства замовкають, тобто перестають свідчити, вони духовно слабшають. Цей стан можна порівняти зі стоячою водою. Дуже швидко в ній починають розростатися водорості. Зрештою вода стає затхлою і починає смердіти. Так само й християни, які не проголошують звістку про Царство, почнуть неприємно тхнути перед Своїм Царем.

Частина IV

Поява «ГІБРИДУ»

21

ЩО СТАЛОСЯ З ЄВАНГЕЛІЄЮ ЦАРСТВА?

Досліджуючи вчення Ісуса і Його апостолів у попередніх розділах, ми побачили, що церква протягом майже трьохсот років досить точно дотримувалася його. Але сьогодні більшість християн цього не практикують. Що ж сталося?

Останні сорок років третього століття (приблизно з 260-300 рр. від Р.Х.) церква раділа з небувалого мирного періоду. І хоч подекуди виникали місцеві переслідування, все ж повсюдних гонінь по імперії вже не було. Для стомленої від переслідувань церкви, яка з часів заснування переживала хвилю за хвилю жорстокі гоніння, це здавалося благословенням.

Та незабаром церква почала втрачати свою першу любов. Так вона забула Ісусові слова про те, що ми блаженні, коли нас переслідують. Церква послабила свою пильність. Забувши про гоніння, християни почали сваритися одне з одним. Для церкви богослов'я (крім найголовнішого) завжди було другорядним питанням, але зараз воно опинилося на першому місці. По всій імперії почалися богословські суперечки.

Християни також забули Ісусові слова про церковне керівництво:

«... Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі їх тиють. Не так буде між вами, але хто великим із вас хоче бути, хай буде слугою він вам. А хто з вас бути першим бажає, нехай буде він вам за раба» (Мт. 20:25-27).

Замість того, щоб прагнути стати слугами для всіх, єпископи головних міст Римської імперії — Риму, Антіохії й Олександрії — почали змагатися один з одним, бажаючи домогтися більшої влади. Римський єпископ почав стверджувати, що він — наступник апостола Петра і має владу над усіма церквами.

Християни також поступово перестали дотримуватися відокремлення від світу, дисципліна ослабла, особливо в Римі. Християни вперше почали займати урядові посади. Втім, церква 300 року від Р.Х. була більш дисциплінованою й відокремленою від світу, ніж більшість сьогоднішніх церков. Але вона значно відступила від тих принципів, яких дотримувалася раніше.

Потім несподівано для багатьох християн закінчився сорокарічний мир. У 303 році імператор Діоклетіан розпочав наймасштабніші переслідування, яких церква доти не зазнавала. Молитовні будинки християн спалювали, а Святе Письмо кидали у вогонь. Вояки запроторювали чоловіків і жінок у в'язниці, піддаючи їх жахливим тортурам, які міг вигадати лише хворий розум. І хоч деякі християни пішли на компроміс, церква загалом стояла твердо. Хоч вона частково втратила ревність щодо Царства, християни, однак, все ще були ладні померти за свого Царя.

Християн жорстоко переслідували довгі вісім років, але так і не змогли знищити церкву. Зрештою Царство Боже перемогло. Це була кривава битва, але християни довели сатані, що він не здолає Царства грубою силою. У 311 році стомлений імператор Діоклетіан видав едикт про терпимість до християн,

яким поклав край переслідуванням. Визнавши свою поразку, імператор попросив християн молитися за нього. Після цього він відмовився від влади, а пізніше наклав на себе руки. Сатана зазнав поразки!⁶⁶

Та чи зазнав він її насправді? Церква не розуміла, що в його арсеналі була ще одна зброя — хитрість. Якщо він і світ не змогли перемогти Царство, то треба було **приєднатися** до церкви. Або, точніше, хитрістю переманити християн на **свій** бік.

Міланський едикт

У 312 році християни почули ще одну приємну новину. Костянтин, один із співправителів, які замінили Діоклетіана, переміг у Римі свого суперника Максенція. А Костянтин був прихильний до християн. У часи гонінь Діоклетіана християн, які жили в регіонах, підвладних Костянтину, майже не переслідували.

313 рік приніс ще приємнішу новину. Костянтин і Ліциній, його співправитель, затвердили закон, що визначав рівноправне становище християн в імперії — Міланський едикт. У ньому було сказано: «... дарувати і християнам, і всім (іншим громадянам) вільно, за своїм бажанням, вибирати віру, щоб, яке б не існувало небесне божество, воно ставилося б прихильно і до нас, і до підданих наших»⁶⁷. Також у пізніших едиктах вони ухвалили постанову повернути християнам усе майно, конфісковане в них за часів переслідувань Діоклетіана. Крім того, всі молитовні будинки, спалені або зруйновані переслідувачами, були відбудовані за рахунок держави.

Міланський едикт не зробив християнство державною релігією. Він лише встановив свободу віросповідання в Римській імперії. Та незабаром Костянтин у керованій ним частині імперії почав вести політику, явно направлену на підтримку

християнства. (Його співправитель Ліціній усе ще керував більшою частиною сходу імперії).

Євсей, християнський історик четвертого століття, захоплений цими подіями, пише про це так:

«Благочестивий імператор, вихваляючи сповідання переможного хреста, з великою сміливістю проголошував римлянам Сина Божого ... Всі воістину одногласно і єдиними вусами проголосили, що Костянтин по благодаті Божій явився благословенням для людства ...

Імператор також особисто спілкувався зі служителями Божими. Він ставився до них з глибокою повагою й віддавав їм великі почесті, виявляв до них благовоління в слові й на ділі як до людей, посвячених служінню його Богу. Їх запрошували до його столу... Він також брав їх із собою в подорожі, вірячи, що Бог, таким чином, допоможе йому, бо вони були Його рабами»⁶⁸.

«Благословляючи» церкву

Тож лише за кілька років християни з переслідуваної меншини стали улюбленцями імператорського двору. На жаль, ця прихильність уряду не була безумовною. Коли уряд вирішує якимось чином допомогти християнству, це, зазвичай, відбувається разом з певною участю уряду в церковних справах.

Наприклад, я згадав, що Костянтин видав указ про те, щоб зруйновані переслідувачами молитовні будинки були відбудовані за рахунок держави. І тому вважав, що держава має право радити, якими мають бути зовні нові молитовні будинки.

Костянтин, щиро бажаючи поширення християнства по всій імперії, залишався невідродженою світською людиною. А відтак вибрав єдиний відомий йому шлях — поширення людськими методами. Він вважав, що існуючих молитовних

будинків недостатньо, щоб вмістити величезну кількість людей, які тепер ходитимуть на служіння, коли він, імператор, почав підтримувати християнство. Тож **наказав** значно збільшити розміри молитовних будинків для християнського поклоніння по всій імперії. І поклав відповідальність за будівництво нових церковних будівель на римських намісників у провінціях⁶⁹.

До того ж Костянтин вирішив, що будівлі мають бути не лише великими, а й пишними. Чому місцем поклоніння християн має бути простий будинок або убога споруда, тоді як язичницькі храми були багато прикрашеними? Хіба не повинно все бути навпаки? Чи не повинна істинна релігія мати найвеличніші будівлі? Так, по-людськи розмірковуючи, Костянтин наказав оздобити нові церковні будівлі вражаючими колонами, склепінчастими стелями, а також — чудовими фонтанами й вишуканою мармуровою підлогою. Йому хотілося, щоб невірний не міг пройти повз храм, не зайшовши помилуватися його красою.

Костянтин невтомно вигадував усілякі способи «благословення» церкви, бо щиро вірив: якщо він благословить церкву, то Бог благословить імперію.

Незабаром Костянтин помітив, що чимало християнських єпископів і пресвітерів живуть бідно. Він вирішив, що так жити служителям Єдиного Істинного Бога не годиться. І почав виплачувати їм зарплатню з державної скарбниці. Він навіть подарував одну зі своїх резиденцій, Латеранський палац, римському єпископу та його наступникам. А також звільнив усіх єпископів, пресвітерів і дияконів від сплати податків. А церковні приміщення — від податку на майно. Оскільки римські податки були досить високими (вони ще більше виросли за правління Костянтина), то звільнення від них стало значним привілеєм.

І найприємнішим в усьому цьому було те, що за платнею й

податковими пільгами не було жодних зобов'язань. Принаймні, так здавалося...

Донатисти

У церквах Північної Африки стався розкол щодо ставлення до служителів, які в часи Діоклетіанових переслідувань пішли на компроміс. Громаду, яка відмовилася визнавати таких служителів, пізніше почали називати донатистською, а ту, яка прийняла їх — кафолічною*. Внаслідок цього розколу в Карфагені (Північна Африка) стало двоє єпископів, дві групи пресвітерів і дві громади віруючих — донатистська й кафолічна. Кожна з них вважала себе законною церквою в цьому місті.

Колись ця розбіжність була б суто внутрішнім питанням церкви, але внаслідок Костянтинових «благословінь» постала цілком нова проблема. Котрий з єпископів мав отримувати щедрю державну зарплатню? Кого з єпископів і пресвітерів звільняти від податків? Котрий єпископ отримає нову величну церковну будівлю, збудовану за державні кошти?

Уряд Костянтина спочатку визнав карфагенським єпископом Цециліана з кафолічної церкви. Його забезпечили державною зарплатнею і разом зі всіма служителями звільнили від податків. Ображені донатисти поскаржилися римському проконсулу в Африці, стверджуючи, що вони є визнаною церквою Карфагена. Проконсул передав цю скаргу Костянтину. Не знаючи, як вирішити це питання, Костянтин доручив це римському кафолічному єпископу. Той, звичайно, підтримав єпископа Цециліана, з яким перебував у дружніх стосунках.

Вважаючи таке рішення несправедливим, донатисти попросили Костянтина призначити на слухання цієї справи когось

* Використовуємо це слово щодо основної, всезагальної церкви до поділу на Західну й Східну.

неупередженого. Костянтин скликав собор єпископів у Галлії (сучасна Франція). Собор відбувся в Арлі в 314 році й підтримав кафолічну церкву. Донатисти востаннє звернулися до Костянтина. Цього разу він особисто слухав цю справу і також вирішив її на користь кафолічної церкви.

Ситуація з донатистами встановила порядок для вирішення майбутніх суперечок: римський імператор скликав церковні собори та деколи особисто виносив рішення з церковних питань. Мур між церквою і державою був майже повністю зруйнований. Християни тепер були готові змішувати справи Царства Божого зі світськими.

Костянтин — новий єпископ

Костянтин призначав християн на високі державні посади, вірячи, що Бог благословить його правління, якщо уряд складатиметься з християн. Цікаво, що лише за кілька років до цього Лактанцій говорив:

«Бог міг би нагороджувати Свій народ [тобто християн] багатством і царствами, як Він нагороджував раніше євреїв, наступниками й нащадками яких ми є. Однак Його воля в тому, щоб християни жили під владою і правлінням інших [а не правили самі], щоб вони не були зіпсовані благоденством, не потопали в розкоші й зрештою не нехтували Божими заповідями. Бо так чинили наші предки»⁷⁰.

Як і передбачав Лактанцій (хоча він цього не очікував), християни, отримавши владу, духовно зіпсувалися, почали розкошувати і зрештою знехтували Божими заповідями.

Тепер Костянтин уже вважав себе «єпископом тих, хто поза церквою», тобто церковні єпископи відповідали за тих, хто був у церкві, а Костянтин — за духовне наставництво для тих, хто був поза нею. Як світський єпископ, Костянтин видав указ, яким

забороняв державним чиновникам приносити жертви ідолам і займатися ворожінням.

А незабаром він став вважати себе правителем, або «все-ленським єпископом», і тих, хто в церкві.

22

ЦАРСТВО БОГОСЛОВ'Я

325 рік застав церкву втягнутою в запеклу полеміку про природу Сина Божого і Його Отця. Основними учасниками цієї суперечки були Олександр, єпископ Александрійський, та Арій, пресвітер з того ж міста. Вважаючи себе таким собі «вселенським єпископом», Костянтин вирішив скликати Вселенський собор єпископів у місті Нікея, щоб розв'язати цю суперечку. Він навіть очолив цей собор.

Але спочатку пояснимо передісторію аріянської єресі, яку обговорювали на соборі.

Розуміння «природи» і «становища»

З першого століття церква дотримувалася певного основного розуміння про Отця й Сина. Ці переконання мали тверду основу й підтвердження у Святому Письмі. Щоб зрозуміти історичне вчення церкви про Отця й Сина, людина має розуміти різницю між «природою» і «становищем». У богослов'ї «природа» стосується сутності, до якої належить людина або створіння. Усі люди мають однакову природу, або сутність. Жоден чоловік або жінка — не менше людина, ніж будь-хто інший. Але люди відрізняються одне від одного за своїм становищем. Президент, наприклад, має владу над віце-президентом.

Обидва мають однакову **природу**, але різне **становище**.

Церква завжди навчала, що Отець і Син мають одну природу, або сутність. Син не є чимось чужим для Отця. Він не з природи ангелів. Він має одну природу з Отцем. І Син, і Отець є однаково Богом. Син має істинну, таку ж саму божественну природу, як і Отець.

Але існує різниця у **становищі**, або у владі, між Отцем і Сином. Одна природа не означає одне становище. Як існує порядок главенства між чоловіком і дружиною, так само існує порядок главенства всередині Трійці. Апостол Павло пояснює це так: *«Хочу ж я, щоб ви знали, що всякому чоловікові голова Христос, а жінці голова чоловік, голова ж Христові Бог»* (1 Кор. 11:3). Отець має владу над Сином. Сина послав Отець. Син виконує волю Отця. І Син сидить по правиці Отця. Це главенство ніяк не може стояти у зворотному порядку. Але ця різниця в становищі ніяк не применшує божественності Сина.

Коли християни не розуміють різниці між природою і становищем, вони починають неправильно розуміти Трійцю. Що й сталося з одним із пресвітерів третього століття — Арієм. Він неправильно розумів природу і становище. Оскільки в Трійці існує різне **становище** і певний порядок главенства, Арій помилково вважав, що в ній також існують більш високі й низькі сутності за своєю **природою**. Він стверджував, що Син за Своєю природою не такий, як Отець, і перебуває десь між ангелами й Отцем.

Костянтинове рішення

Отже, щоб вирішити це питання, Костянтин скликав Вселенський собор у Нікеї. Коли прихильники Арія побачили, що вони програють у суперечці, бо їх було явно менше, то багато в чому поступилися й попросили поблажливості у світі

незбагненної природи обговорюваного питання. Вони навіть погодилися не використовувати виразів, яких немає в Письмі.

Та замість того, щоб з любов'ю простягти руку примирення Арію та його прихильникам заради усунення богословського поділу в церкві, ортодоксальні єпископи презирливо поставились до їхньої поступливості й запропонованого примирення. Насправді ж вони навмисне шукали такого вирішення суперечки, яке б створило нездоланну перепону між обома сторонами.

Водночас жоден ортодоксальний єпископ не був готовий запропонувати Собору зважитися на нечуване: додати щось до Письма. Собор опинився в глухому куті. І тут знову, щоб «допомогти» церкві, втрутився Костянтин. Він запропонував єпископам змінити простий символ віри, який слугував церкві протягом 300 років, додавши в нього слово «homoousian» («омоусіанський», тобто єдиної природи) — щоб вказувати на те, що Отець і Син були однієї й тієї ж природи. Єпископи незабаром погодилися з Костянтиною пропозицією і затвердили новий символ віри.

Як короткий виклад божественної сутності Христа й відношення Отця до Сина, Нікейський символ віри є, на мій погляд, одним із кращих, оскільки достовірно й лаконічно об'єднує в собі те, у що вірили християни відносно Сина Божого з апостольських часів і до Костянтина⁷¹.

Нікея: поворотний пункт для церкви

Втім, Нікея стала головним поворотним пунктом в історії християнства — поворотом до гіршого, оскільки внесла в церкву чотири нові викривлення, які ще більше віддаляли її від Царства Божого й від первинного християнства.

1. Переслідувані стають переслідувачами

Після Нікейського собору церква справедливо відлучила Арія, який своїм хибним вченням сприяв суперечці всередині церкви. У перші три століття після смерті Христа на цьому все й закінчилося б, але Костянтин пішов далі. Він вигнав Арія з його рідного міста Александрії в провінцію Іллірію, яка на протилежному боці Середземного моря, і наказав спалити всі його праці. Та, що найгірше, він оголосив, що кожен, у кого знайдуть праці Арія, буде засуджений до смерті⁷². Замість того, щоб висловити незгоду з таким рішенням, єпископи схвалили його.

Ще чотирнадцять років тому християн **переслідували**, а тепер вони стали **переслідувачами**. Костянтин вирішив, що найважливіший обов'язок правителя — зберігати й підтримувати «кафолічну» віру. Будь-який єретик або розкольник, незгодний з указами Костянтина, ставав для нього упертим злочинцем. Згодом він почав дослівно цитувати вирази з розпоряджень Діоклетіана (ініціатора останніх жорстоких переслідувань християн), застосовуючи їх в указах для знищення єретиків⁷³.

Нові переслідування мали більш руйнівні наслідки для церкви, ніж колишні гоніння від язичницького Риму. Бо спрямовувалися не проти всіх віруючих в Ісуса Христа, як це було в часи язичницьких переслідувань, а лише на тих, кого кафолічна церква таврувала як єретиків. Справді, аріяни були єретиками. Але це не виправдовувало їх переслідувачів. Окрім того, чимало з тих, кого надалі переслідувала церква, були справжніми християнами Царства, а не єретиками.

Нові переслідування не лише падали часто на невинних християн Царства, але й заплямовували кров'ю й оскверняли руки самих переслідувачів-християн, які опустилися до аморальної світської поведінки. Християни почали вважати, що

мають право використовувати сатанинські інструменти, якщо діятимуть з «богоугодною» метою. Нові переслідування ще більше загородили шлях церкві до відновлення її первісної чистоти. Адже кожного, хто говорив про реформи, незабаром починали називати єретиком, а потім змушували взагалі замовкнути.

Розпочавши переслідування, схвалені церквою, Нікейський собор перекреслив усе добре, що він міг би зробити.

2. Вихід за межі Письма

Багато в чому вплив Нікейського собору на богослов'я був значно глибшим, ніж його вплив на переслідування, бо згідно з Нікейським символом віри ортодоксальність почали визначати словом, якого навіть немає в Письмі: *homoousian* (омоусіанський) — «однієї і тієї ж природи», тобто «єдиносутній». Воно насправді, як уже було сказано, точно визначає відношення Сина Божого до Отця. Проти використання цього слова немає заперечень.

Втім, зробивши слово, яке жодного разу не зустрічається в Письмі, критерієм ортодоксальності, Нікея відкрила «ящик Пандори». На Нікейському соборі фактично було оголошено, що Писання недостатньо, що існують ще важливі істини, без яких ми не можемо бути спасенні, які не стверджені в Писанні з необхідною точністю. Замість того, щоб довіритися Богу й повірити, що Його Письмо самодостатнє, єпископи на Першому Нікейському соборі вдалися до людського вирішення аріянської суперечки. Результати цього рішення заподіяли церкві набагато більшої шкоди, ніж сам Арій.

Вийшовши за межі Письма, єпископи майже відразу вирішили за потрібне оголосити, що рішення Нікейського собору богонатхненне і прирівнюється до Писання. Іншими словами,

особливе об'явлення не припинилося зі смертю апостолів. Після понад двохсотлітньої перерви Дух Святий нібито знову почав давати особливі об'явлення, рівноцінні об'явленням Письма. І до сьогодні Римо-католицька і Православна церкви рішуче заявляють, що постанови Нікейського собору та інших т.зв. Вселенських соборів мають ту ж силу, що й Письмо.

Церква протягом століть додавала до християнської догми все нові й нові визначення, відсутні в Письмі. Вона додала навіть те, що суперечить Письму. Наприклад, через чотириста шістьдесят років, у 785 році від Р.Х. на Вселенському соборі, який також відбувся в Нікеї, було прийнято таку постанову:

«Подібне зображенню почесного й животворящего Хреста, також покладати у святих Божих церквах, на священному посуді й одязі ... почесні і святі ікони, написані фарбами або ж зроблені з подрібненого каміння, або якогось іншого відповідного матеріалу...

(Потрібно) їх шанувати цілуванням і віддавати їм шанобливе поклоніння [грецькою: *proskineo*], але не істинне; за вірою нашою богопоклоніння [грецькою: *latria*] належить лише Божественному Єству. Їм належить віддавати честь так само, як і зображенню почесного, животворящего Хреста, святій Євангелії та іншим святинам, фіміамом і свічками згідно з давнім, благочестивим звичаєм. Бо шана, яка віддається образу, переходить до його первообразу, і той, хто поклоняється іконі, поклоняється істоті, зображеній на ній ... Цим ми слідуємо апостолу Павлу, що говорив у Христі, всьому божественному апостольському зібранню і святим отцям, твердо тримаючись прийнятих нами передань ...

Ми шануємо цілуванням почесні ікони. Хто не дотримується цього, хай буде анафема ... Хто не шанує святі й почесні ікони, хай буде анафема. Хто називає святі ікони ідолами, хай буде анафема»⁷⁴.

Як Письмо, так і Рання Церква осуджували поклоніння іконам. А тепер церква осуджувала тих, хто **не** шанував ікони.

3. Богослов'я стає сутністю християнства

Після Нікейського собору церква почала вважати, що сутність християнства — у богослов'ї, що людина може бути християнином, просто погоджуючись із переліком доктрин без докорінних змін у своєму житті.

Більше того, церква вже не задовольнялась основним вченням Євангелії Царства. Вона зосередилась на тонких богословських подробицях, які рядовому християнину, як правило, важко зрозуміти. Таким чином, у Нікеї зародився зовсім новий тип християн — богослови або отці церкви. І відтоді в церкві жоден рік не минав без богословських суперечок.

Єпископ четвертого століття Іларій Піктавійський говорив: «У ці нещасні часи предметом суперечок є часткова або повна схожість Отця й Сина. Кожен рік, ні, кожен місяць ми складаємо нові символи віри для опису невидимих таємниць. Ми розкаюємось у скоєному, захищаємо тих, хто розкався, і піддаємо анафемі тих, кого захищали. Ми осуджуємо або чужу доктрину в собі, або нашу доктрину в інших. І, розриваючи один одного на шматки, ми фактично нищимо один одного»⁷⁵.

Четверте століття стало свідком багатьох церковних соборів і дедалі жорстокіших суперечок між богословами. Вони претендували на правдивість і чисті мотиви, а зло й нечисті наміри приписували своїм опонентам. Ніхто не хотів навіть слухати, що опоненти могли дотримуватись якихось хибних поглядів із зовсім невинних мотивів, що їхня віра могла бути щирою.

Ніхто не підходив до свого брата з любов'ю, намагаючись допомогти йому пізнати істину. Навпаки, богослови намагалися лише заперечити й осудити своїх опонентів. І не дивно,

що римський світський тогочасний історик Аміан Марцелін зауважив, що ворожі стосунки між християнами перевершили лютість диких звірів щодо людини⁷⁶.

За одне століття після Нікеї церква дійшла переконання, що для розуміння віри простого вивчення Біблії недостатньо. Потрібно вивчати праці нових отців церкви й постанови різних церковних соборів. Якщо людина була побожною і знала Письмо, це ще не означало, що вона підготовлена до проповіді в церкві. Знати те, що говорить **церква**, тепер вважалося важливішим, ніж знати те, що говорить **Письмо**.

Поступово отрута цього «нового християнства» проникла в усю церкву, і незабаром вона оголосила, що хоч яка богобоязна людина, вона не має права проповідувати Євангелію (як у приміщенні церкви, так і за її межами) без офіційного дозволу від церкви. Проповідь без повноважень, наданих церквою, стала злочином, що карався тюремним ув'язненням і навіть смертю.

Цей новий закон було прийнято, ймовірно, не тому, що церква свідомо намагалася утримати людей «у темряві»; її мотиви, на мій погляд, були щирими. Проповідники без повноважень могли неправильно тлумачити Письмо і вводити людей в оману, що привело б до втрати вічного життя. Але церква й цього разу, намагаючись вирішити проблеми, ухилилася від Божих методів і скористалася людськими.

4. Біблія стає небезпечною книгою

Готова прийняти визначення, яких не було в Письмі, і намагаючись з'ясувати різні складні питання богослов'я, церква зрештою перетворила Біблію на небезпечну книгу. Вона почала вважати, що християни, самотійно читаючи Біблію, ніколи не зможуть зрозуміти «істинне» вчення й обов'язково впадуть у

єресь. Таким чином, християнам уже не дозволялося слухати те, що сказав Ісус простою мовою. Замість цього вони мали вірити в те, що говорить церква.

Зрештою церква дійшла переконання, що людина, читаючи Письмо й вірячи Йому, може згубити свою душу. 1229 року Тулузький собор видав канонічний закон, що проголошував: «Мирянам не дозволяється мати книги Старого й Нового Завітів, а лише Псалтир, требник, або Часослов богоматері. І ці книги не повинні бути мовою народу⁷⁷.

Біблія стала небезпечною книгою. Якимось чином слова Ісуса і Його апостолів стали небезпечними для читання неосвіченими людьми.

23

ЧИ ЗМІНЮВАВ БОГ ПРАВИЛА?

За якихось п'ятнадцять років у християнстві сталися величезні зміни. Царство, яке було «не із світу цього», тепер стало дуже тісно пов'язане з царством зі світу цього.

Яким чином за такий короткий проміжок часу так докорінно змінилися засади? Чому служителі церкви не заперечували? Бо переконали себе, що Бог змінює всі правила. Усе те, що в Письмі було сказано про непротивлення, любов до ворогів і відокремлення від цього світу, нібито стосувалося іншого часу, іншої доби.

Адже більшості християн здавалося, що Бог справді благословляє церкву через Костянтина, що саме Він здійснює ці зміни. Християни молилися за припинення переслідувань, і все це здавалося відповіддю на їхні молитви. Але чи було це благословенням Божим, чи це було випробовуванням, яке Бог допустив сатані навести на церкву? Як християнам четвертого століття можна було б правильно оцінити те, що відбувається?

Та досить просто — жити й далі на засадах Царства. Ні на йоту не ухилятися від Христового вчення. «*Ісус Христос учора і сьогодні, і навіки Той Самий!*» (Євр. 13:8). До Його повернення в засадах і порядку Його Царства не буде жодних змін. Ніщо не зміниться також і в Його законах. Якби Костянтина Бог

послав як благословення, то церкві не довелося б іти на жоден компроміс. Їй не довелося б розбавляти свою проповідь. Якби християни залишалися вірними Царству Божому, то незабаром зрозуміли б, чи був імператор благословенням для церкви, чи ні.

Розбавляючи Євангелію

Як уже було сказано, Костянтин призначив своїми радниками деяких єпископів і пресвітерів. Це була чудова можливість випробувати, чи послав Костянтина Бог. Цим радникам треба було лише дати Костянтину безкомпромісну пораду, а потім подивитися на його реакцію. Якби Костянтин відхилив біблійну пораду або розгнівався, почувши її, тоді стало б зрозуміло, що його план — не від Бога. Вірні мужі Божі завжди відверто говорили правителям правду. Самуїл, Нафан, Ілля, Ісаїя і Єремія не боялися звіщати царям істину від Бога.

Або ж згадайте Івана Хрестителя. До нього прийшли юдейські старійшини й запитали, що їм робити. Іван міг би подумати: «Бог справді благословляє моє служіння! Погляньте, навіть юдейські старійшини прийшли послухати мою проповідь. З їхньою допомогою і підтримкою мене може почути весь юдейський народ!» Але Іван сміливо звинуватив їх у гріхах: «... *Роде змійний, — хто вас надумив утікати від гніву майбутнього? Отож, — учиніть гідний плід покаяння!*» (Мт. 3:7-8).

Іван Хреститель був таким же безкомпромісним і з Іродом, який вважав його справжнім пророком Божим. Як цар, Ірод міг би надати величезну допомогу Івану. Але чи догоджав Іван Іроду, чи пом'якшував він свою проповідь заради Ірода? Аж ніяк! У Письмі про це сказано:

«Той бо Ірод, пославши, схопив був Івана, і в'язниці закув його, через Іродіяду, дружину брата свого Пилипа, бо він одружився був із нею. Бо Іван казав Іродові: «Не годиться тобі мати за дружину

жінку брата свого!» А Іродіяда лютилась на нього, і хотіла йому смерть заподіяти, та не могла. Бо Ірод боявся Івана, знаючи, що він муж праведний і святий, і беріг його. І, його слухаючи, він дуже бентежився, але слухав його залюбки» (Мк. 6:17-20).

Матеріальна підтримка царя могла б забезпечити Іванові комфортне життя. Але його мовчанка означала б схвалення і ввела б Ірода та Іродіяду в оману. Викривши цей гріх, Іван дав Іроду змогу покаятися, бо той вважав його праведним і святим чоловіком. Якби він справді хотів служити Богу, то прислухався б до Іванових слів. Та Ірод не побажав нести свого хреста і зрештою став неохочим вбивцею Івана.

Наш Цар залишив нам особистий приклад. Коли до Ісуса прийшов багатий юнак, Він уважно вислухав його свідчення, а потім сказав йому: «... *Одного тобі ще бракує: розпродай усе, що ти маєш, і вбогим роздай, і матимеш скарб свій на небі. Вертайся тоді та й іди вслід за Мною!*» (Лк. 18:22). Юнак не захотів це робити, і відтак не став Ісусовим учнем.

Церковні служителі в часи Костянтина могли б вчинити так само, порадивши Костянтину роздати своє багатство й відмовитися від влади. Вони могли б нагадати йому Ісусові слова, сказані багатому юнаку. Вони могли б сказати йому, що він має любити своїх ворогів і творити добро їм. Але вони так не вчинили.

Перший віруючий імператор

Хоч більшість людей вважає, що Костянтин був першим імператором-християнином, насправді ж у третьому столітті уже був римський імператор, який сповідував християнство. Його звали Філіпп Араб, і правив він зовсім недовго. Філіпп одружився з християнкою і повірив, що християнство є справжньою релігією. Євсевій пише:

«Після шестирічного правління Гордіана влада перейшла до Філіппа. Розповідають, що він був християнином і захотів

в останнє передпасхальне пильнування помолитися в церкві разом з віруючими, але тамтешній єпископ дозволив йому ввійти лише після привселюдного сповідання і приєднання до тих, хто згрішив і каявся на відведеному для них місці. Якби він цього не зробив, єпископ не допустив би його через те, що проти нього висували багато звинувачень. Кажуть, що Філіпп одразу погодився й насправді довів, що він щиро вірить у Бога й боїться Його»⁷⁸.

Єпископи в часи Костянтина могли б теж безкомпромісно закликати його до покаяння. Тоді б вони виявили, наскільки широко була його віра.

Нехтування попереджувальними знаками

Існує кілька попереджувальних знаків, які вказують на те, що в людини почався або незабаром почнеться серцевий напад. Наприклад, неприємний тиск у грудях і лівій руці, задишка. Нехтування цими симптомами часто загрожує життю людини.

Подібним чином християни в часи Костянтина нехтували попереджувальними знаками, які залишив Ісус для підданих Царства:

«Горе вам, як усі люди про вас говоритимуть добре, бо так само чинили фальшивим пророкам батьки їхні!» (Лк. 6:26).

«Блаженні ви, як ганьбити та знати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене. Радійте та веселіться, нагорода бо ваша велика на небесах!..» (Мт. 5:11-12).

Люди зазвичай вважають, що перебувають на правильному шляху, якщо популярні і про них добре відгукуються інші люди. Але в Царстві це не так. Якщо світ добре відгукується про нас і прагне стати нашим другом, значить ми робимо щось не так. На жаль, складається враження, що християни четвертого століття зовсім забули про Ісусове попередження.

24

ЯК ПРОПАЛИ ХРИСТОВІ ВЧЕННЯ

За триста років до описаних у попередньому розділі подій християни мали докорінно змінити свої засади і світогляд, щоб увійти в Царство Боже. Але тепер, знехтувавши попереджувальним знаком Ісуса, християни вирішили, що настав час ще раз змінити основні життєві засади. Вони вирішили, що Бог посилає золотий вік, у якому їх не переслідуватимуть, і вони зможуть насолоджуватися земною владою й розкішшю. Але хіба в Новому Завіті щось сказано про такий золотий вік?

Виявляється, в Новому Завіті немає навіть натяку на подібний період. Тож церкві довелося звернутися до Старого Завіту, щоб знайти біблійний зразок, який міг би їм підійти. Отже, замість того щоб іти вперед, церква повернулася назад до стародавнього Ізраїлю за зразком для наслідування. Це було повернення до духовних засад минулого.

Назвемо цей новий зразок «гібридом Костянтина»⁷⁹. Це була спроба накласти вчення й установлення Нового Завіту на моральні засади і спосіб життя Старого Завіту. А також — об'єднати Царство Боже з царствами цього світу. Однією половиною цього «гібриду» був світський уряд, а другою — церква. Обидві половини склали одне ціле — «гібрид Царства Божого».

Так само як царство старозавітних часів мало спільні фізичні кордони з Ізраїлем, так тепер «гібрид» Царства Божого, власне, став розділяти простір з кордонами Римської імперії. Царство Боже вже не мало бути всередині людини. Воно мало стати матеріальною видимою імперією. Як ізраїльтяни воювали, щоб захистити своє царство й підкорити ворогів Божих, так тепер християн закликали до того ж. Християн, які не хотіли прийняти «гібрид Костянтина», таврували як єретиків.

Роль імператора

Ізраїльські царі, такі як Давид, Соломон і Йосія, безпосередньо брали участь у поклонінні народу ізраїльського й керували його духовним життям. Так само тепер римські імператори брали «належну участь» у поклонінні й духовному житті церкви. Євсей писав: «[Костянтин] виявляв особливу турботу про церкву Божу. В будь-якому місці в різних провінціях, де були ті, погляди яких не збігалися, він, подібно до всезагального єпископа, встановленого Богом, скликав синоди служителів. Він без вагань сидів разом із ними на зібранні. І навіть брав участь в обговореннях, в усьому сприяючи миру Божому»⁸⁰.

Що сталося з Христовими вченнями?

У першій частині книги ми розглянули деякі закони Царства. Що сталося з цими законами при появі «гібрида Костянтина»? В основному, «гібрид» знаходив нібито поважні причини відмінити всі вчення Царства Христа, крім тих, що збігалися з засадами Старого Завіту. При «гібриді» те, що було законним для євреїв, тепер вважалося законним і для християн. Пам'ятаючи про це, розгляньмо коротко, чого тепер навчало «гібридне християнство» про багатство, клятву, непротівлення й розлучення.

Багатство

У Старому Завіті немає заповіді, яка забороняла б комусь збирати скарби на землі. Тож при «гібриді» збирати земні скарби для християн було допустимо. Також прийнятним було залишатися наділеним земною владою і прагнути до такого становища. Церква навіть почала навчати, що класове розшарування між людьми встановив Бог. Знатна людина не повинна жити й одягатися, як селянин, а селянин не повинен прагнути жити й одягатися, як вельможа.

Клятви

Виголошувати клятви було прийнятним у Старому Завіті, тож такими прийнятними вони стали і в «гібриді». Крім того, церква розуміла, що більшість людей, які величезною масою влилися в церкву, не були відродженими, і їм не можна було довіряти. Тож церква вирішила відновити клятви. З часом вони стали головною опорою пізнього римського й середньовічного державного управління й суспільства.

Непротиплення

Старий Завіт не вчив не протипитися й любити ворогів, тож тепер перестала навчати цього й церква. Лише за кілька десятків років християни з лагідних і беззахисних перетворилися в жорстоких і владних. Як уже було сказано, до появи «гібрида Костянтина» християни навіть не піднімали меч, щоб захиститися від язичників. Тепер же вони без вагань вбивали римських співгромадян і братів по вірі.

Розлучення

Щодо розлучення все було трохи інакше, оскільки Старий Завіт дозволяв розлучатися лише чоловікам і тільки тоді, якщо в дружинах була «якась ганебна річ». Деякі юдейські вчителі у

своїх тлумаченнях давали чоловікам велику свободу, але церква дотримувалася суворого тлумачення цього питання й дозволяла чоловікам розлучатися зі своїми дружинами лише за гріх «порнеа».

На Заході церква тлумачила «порнеа» як порушення старозавітних законів, які забороняли шлюб за певного ступеня близькості або спорідненості. Наприклад, чоловік не міг одружитися зі своєю сестрою або овдовілою невісткою (Лев. 18:9, 15). Оскільки Старий Завіт тепер став мірилом для церкви, більшість старозавітних законів про шлюб були повністю перенесені в «гібрид». Якщо чоловік брав шлюб і якимось чином порушував старозавітні закони, то він мав розлучитися зі своєю дружиною. (Сьогодні б це назвали «анулюванням» шлюбу). Саме на цій підставі через багато століть Генріх VIII хотів розлучитися зі своєю першою дружиною Катериною Арагонською, бо вона була вдовою його старшого брата.

Отже, цей вигаданий «новий золотий вік» був дуже схожим на стародавній Ізраїль, але тільки без старозавітних законів щодо обрядів і їжі. Клятви, накопичення багатства й насильство за наказом держави — все це стало прийнятним. Але статева розбещеність, ворожіння й чаклунство були заборонені, бо їх забороняв Старий Завіт. І сьогодні, майже через сімнадцять століть, церквам, які походять від «гібриду Костянтина», властивий той самий зв'язок з моральними засадами Старого Завіту.

Чи був порушений Божий задум?

Чи означає це, що Божий задум був порушений? Чи сталося все не так, як Він задумав? Зовсім ні. Бог знав наперед про появу «гібрида Костянтина». Все це було передбачено в ученні та притчах Ісуса.

У двох Своїх притчах Він передрік, що Його Царство буде досить широким:

«... Царство Небесне подібне до зерна гірничного, що взяв чоловік і посіяв на полі своїм. Воно найдрібніше з усього насіння, але, коли виросте, більше воно за зілля, і стає деревом, так що птаство небесне злітається, і кублиться в віттях його». І далі: «... Царство Небесне подібне до розчини, що її бере жінка, і кладе на три міри муки, аж поки все вкисне» (Мт. 13:31-33).

Водночас Ісус досить чітко пояснив, як увійти в Царство Боже: *«... тісні ті ворота і вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що знаходять її!»* (Мт. 7:14). Він також сказав: *«Не лякайся, черідко мала, бо сподобалося Отцю вашому дати вам Царство»* (Лк. 12:32).

Раніше говорилося про те, що більшість людей у Царстві наприкінці буде виключено з нього. Отже, Ісус від початку знав про появу «гібрида Костянтина» і використовує його для випробування, щоб виключити тих, хто насправді не любить ні Його, ні Його дорогу.

25

ЗОЛОТИЙ ВІК, ЯКИЙ ТАК І НЕ НАСТАВ

Ми чимало говорили про негативні сторони «гібриду Костянтина». Але було б несправедливо стверджувати, що в ньому не було нічого «корисного» для церкви. Церква ніколи не проковтнула б «наживку», якби все було так погано. Тож розгляньмо його позитивні сторони.

Найпершою і найбільш видимою зміною, яку приніс новий «гібрид», було узаконення християнства. Держава була особливо прихильна до християнства і звільнила церкву від сплати податків на церковну нерухомість. Крім того, Костянтин зробив неділю законним вихідним днем, таким чином давши християнам можливість для відвідування недільних служінь. Він також оголосив незаконним окультизм⁸¹.

Раптове піднесення християнства, особливо в суспільстві, супроводжувалося швидким занепадом і поступовим зникненням класичного язичництва. Хоч Костянтин терпляче ставився до язичницького поклоніння і проголосив свободу віросповідання для всіх (крім єретиків), він усе ж заборонив державним службовцям приносити язичницькі жертви від імені держави. Він також перестав фінансувати подальше будівництво язичницьких храмів, перетворивши деякі з них на церкви.

У суспільній сфері Костянтин установив закон, який забезпечував фінансову підтримку бідних родин, щоб вони не наслідували загальноприйнятту практику покидати небажаних немовлят. Він заборонив жорстокі гладіаторські бої в багатьох містах, закрив сороміцькі театри й оголосив проституцію поза законом. Костянтин також заборонив чоловікам мати наложниць. Оголосив покарання за перелюб і ускладнив шлюбнорозлучний процес⁸².

Темний бік «гібриду»

На мою думку, Костянтин справді прагнув оздоровити римське суспільство й оголосити поза законом усе, що було противне Богу. Але він не був відродженим християнином. Він усе ще залишався людиною «зі світу цього». Тож і діяв лише методами цього світу, часто жорстокими й нелюдськими. Наприклад, Костянтин оголосив статеве зґвалтування і зваблення набагато серйознішими злочинами, ніж вони вважалися до цього. Це було добре. Але кара за ці злочини була неймовірно жорстокою: спалення живцем, смерть в амфітеатрі від диких звірів або вливання в горло розплавленого свинцю⁸³.

До того ж Костянтин і його наближені так само піддавали тортурам в'язнів, як і їхні попередники-язичники. Фактично, з часом Костянтин перетворився на жорстокого деспота, який витрачав державні кошти, мов п'яний матрос. Щоб зібрати кошти для свого марнотратства, Костянтин наклав на народ найвищі за всю історію імперії⁸⁴ податки.

Жадоба влади

Як уже обговорювалося раніше, Ісус сказав, що ми маємо розірвати всякі стосунки, які пов'язують нас із землею. Ми маємо відмовитися від усякого майна, а також від усяких скарбів, до яких можуть бути прив'язані наші серця і які можуть

породити в нас журбу та хвилювання. Земну владу можна прирівнювати до золота й срібла. Вона п'янить так само, як і багатство, якщо не більше. Тільки-но люди «ковтнуть» трішечки влади, їм, зазвичай, хочеться більше. Дуже швидко вони будуть готові на все, аби утримати її у своїх руках. І не лише утримати, але й, якщо можливо, посилити її. Через це християни перших трьох століть вимагали, щоб вищі державні посадовці полишали свою службу, якщо хотіли бути християнами.

Костянтин любив земну владу і, намагаючись її утримати, виявляв крайню жорстокість. Наприклад, він створив по всій імперії мережу зі шпигунів і підглядачів, які доносили йому про будь-яку критику, про можливих суперників і найменші пригонування до повстання. Якщо ці шпигуни звинувачували когось у невірності Костянтину, то звинувачених запроторювали до в'язниць у Мілані чи Константинополі, де вони очікували на вирок. Якщо доказів було недостатньо, тюремники піддавали звинувачених тортурам доти, доки ті не «зізнавалися» у своїх злочинах. І те, що звинувачений був християнином, аж ніяк не пом'якшувало вирок.

Як уже згадувалось, у 313 році Костянтин разом зі своїм зятем Ліцинієм видав Міланський едикт. Костянтин управляв Західною частиною Римської імперії, а Ліциній — Східною. Та Костянтину дуже хотілося самому управляти **всією** Римською імперією. Він підозрював, що Ліциній мріє про те ж саме.

Тож у 324 році Костянтин вторгся на територію, якою управляв Ліциній. Він виправдовувався перед церквою тим, що Ліциній знову почав переслідувати християн⁸⁵. На відміну від попередніх римських воєн, у цій війні безпосередню участь у вбивствах брали вояки-християни. Костянтин попросив єпископів супроводжувати його армію і молитися за них під час битви. Військовим штандартом у нього був величезний хрест,

який солдати несли як талісман — запоруку їхньої перемоги⁸⁶.

Справді, Костянтинове військо отримало перемогу. А Ліцинія захопили в полон. Тепер Костянтин став єдиним правителем Римської імперії. Він оголосив, що все це здійснив Бог:

«Звичайно, не можна вважати зарозумілістю, щоб той, хто отримав благодіяння від Бога, визнав їх у найпіднесенішій хвалі, бо я був знаряддям, чие служіння Він вибрав. Я був тим, кого Він вважав гідним виконати Його волю... За сприяння божественної сили я прогнав і повністю знищив усякий прояв переважаючого зла. Це було зроблено в надії, що просвічене за мого сприяння людство повернеться до належного дотримання святих законів Божих. А також — щоб могла процвітати наша найблаженніша віра під проводом Його Всемогутньої руки»⁸⁷.

Перемігши Ліцинія, Костянтин урочисто пообіцяв своїй сестрі Констанції, дружині Ліцинія, що він дозволить їй чоловіку дожити свого віку в мирі і спокої. Він навіть поклявся в цьому. Але не минуло й місяця, як Костянтин наказав стратити Ліцинія⁸⁸. Він не міг дозволити собі лишити живим можливого суперника.

Але можливі супротивники були скрізь. Тож Костянтин через деякий час наказав убити свого сина Кріспа, а пізніше — свого племінника, який, як йому здавалося, хотів зазіхнути на його престол. Вважають, що Костянтин винен навіть у смерті своєї другої дружини Фаусти через підозру, що вона щось задумала проти нього⁸⁹. Але церква завжди дивилася на це крізь пальці, не осуджуючи Костянтина й навіть не докоряючи йому за ці вбивства.

Помираючи, Костянтин заповів Римську імперію трьом своїм синам (Констанцію, Константу і Костянтину II) та двом своїм старшим племінникам. Усі п'ятеро були християнами.

Рим і надалі буде християнською імперією! Але всі ці п'ятеро, як і Костянтин, жадали влади. Тож незабаром після смерті Костянтина його старший син Констанцій наказав убити двох племінників, які мали стати співправителями, а потім з бузувірською жорстокістю знищив усіх їхніх близьких родичів чоловічої статі.

Розправившись з двома племінниками, три сини Костянтина поділили імперію між собою. Тепер, гадалося, мав запанувати мир, адже всі вони були кривними братами і християнами!

Та «нове християнство» аж ніяк не було схоже на справжнє християнство Царства. Усі три брати були невдоволені, що володіють лише третиною імперії. Незабаром Костянтин II вторгся в Італію, щоб захопити частину імперії брата Константа, але загинув при цій спробі. Так із перших п'яти залишилося лише два правителі. Констант керував Західною частиною імперії, а Констанцій — Східною.

Але навіть цей простий поділ влади тривав недовго. Через деякий час генерал Магненцій убив Константа і захопив західну частину імперії. Та йому цього було замало. Прагнучи захопити всю імперію, він зі своїм військом напав на Констанція, єдиного живого сина Костянтина. Цього разу Магненцій зазнав поразки і сховався в Галлії. Констанцій залишився єдиним імператором⁹⁰.

Ну, а де золотий вік, який нібито мав настати в імперії завдяки християнству? За перші п'ятдесят років у новій «християнській» Римській імперії було більше громадянських воєн, ніж за перші двісті років язичницької Римської імперії. З першими язичницькими імператорами настали двісті років стабільності, розквіту й миру — Пакс Романа. З першими християнськими імператорами настав час нескінченних громадянських воєн, непомірних податків і стрімкого розпаду імперії.

Валентиніан

Після смерті Констанція новим імператором став племінник Костянтина Юліан. Він був одним із небагатьох членів сім'ї, які уникли вбивств, улаштованих Констанцієм. Він бачив, яким буває «християнство» насправді, і не хотів мати нічого з ним спільного. Тож, попри лояльність до християн, він спробував відновити в імперії класичне язичництво. Та його зусилля були марні.

Через рік після смерті Юліана християнин на ім'я Валентиніан, який регулярно відвідував церкву, був проголошений новим імператором. Валентиніан як кафолічний християнин жив цнотливим життям і видав чимало похвальних законів. Наприклад, за кожним із чотирнадцяти районів Риму він закріпив лікаря, який обслуговував бідних. Він дозволив свободу віросповідання язичникам, євреям і християнам будь-яких переконань⁹¹. Життя за Валентиніана мало бути золотим віком, якого так чекали християни. Та на жаль...

Як і християнські імператори до нього, Валентиніан не міг прожити жодного дня без думки про те, що хтось готує змову, щоб позбавити його дорогоцінного престолу. Тож, як і Костянтин, він використовував шпигунів, намагаючись вивідати будь-яку зраду, особливо з боку можливих суперників. Валентиніан вимірював ревність своїх чиновників і намісників кількістю здійснених ними страт. Безглузді звинувачення часто висувалися навіть проти вельмиповажних громадян. Визнання під жорстокими тортурами вважали твердим доказом, що підтверджував провину звинуваченого. Багаті родини були розорені, а сотні сенаторів, шляхетних жінок і філософів померли ганебною смертю в темних підземеллях і камерах для тортур⁹².

Невинні громадяни постійно боялися, що хтось може звинуватити їх у зраді. Валентиніан став вважати, що підозра

рівнозначна доказу, якщо під питанням була можлива невірність його правління⁹³. Незначне або ймовірне порушення могло закінчитися тим, що громадянину відрізали язика або спалювали його живцем. Один історик зауважив, що Валентиніан найчастіше використовував слова: «обезголовити», «спалити живцем» і «забити палицями насмерть»⁹⁴. Він міг спокійно спостерігати, як добропорядний громадянин мучився в агонії під час тортур, і не відчувати до нього ніякої жалості. Він аж ніяк не вважав це порушенням принципів християнського життя⁹⁵.

Зрештою нестримне шаленство Валентиніана призвело його до загибелі. Один з його воєначальників запросив короля варварів на бенкет, а потім зрадницьки вбив його просто за столом. У відповідь народ убитого короля сплюндрував кілька римських провінцій.

Замість того, щоб визнати провину свого воєначальника й намагатися примиритись, Валентиніан зі своїм військом виступив проти варварів, щоб жорстоко помститися їм. Коли послі варварів з'явилися в шатро Валентиніана просити про помилування, той розлютився і почав так кричати на них, що страшенно почервонів, внаслідок чого в його мозку луснула кровоносна судина, і він умиць помер⁹⁶.

Падіння Риму

Одна з найживучіших історичних вигадок — нібито Рим упав через те, що в ньому панували язичницькі пороки, часто відбувалися вакханальні оргії та криваві розваги. Чимало християнських авторів указують на Рим як на урок для Сполучених Штатів, якщо в них не відновиться біблійна мораль.

Але Рим не упав, коли ним правили язичники. Коли Рим упав, гладіаторські бої були заборонені, а населенню нав'язувалася

сувора моральність Старого Завіту. Більше того, практично все населення було християнським⁹⁷.

А хто захопив Рим? Згідно з популярною думкою — орди диких напівоголених варварів, які поклонялися язичницькому богу Тору, подолали стіни Риму і ввійшли в місто, вбиваючи всіх на своєму шляху. Але й це вигадка. Германські народи, які завоювали Рим, не були дикими й нецивілізованими. Вони були напівримлянами за рівнем своєї культури, і чимало з них раніше були союзниками або навіть захисниками імперії. Більш того, вони також сповідували християнство⁹⁸.

Золотий вік, який мав настати, так ніколи й не настав. Звичайно, Римська імперія вже занепадала, коли її успадкували християни. Та все одно правителі-християни виявилися не кращими від своїх язичницьких попередників. Замість того, щоб виправити становище, християнські імператори лише погіршували його. Їхні обтяжливі податки й нескінченні внутрішні чвари прискорили падіння, яке почалося за язичницьких імператорів третього століття, поки нарешті не впала вся Західна імперія.

Фактично, християни початку четвертого століття обміняли Царство Боже на царство цього світу. Це стало однією з найневигідніших угод за всю історію — на рівні з Ісавом, який обміняв своє первородство на сочевичну юшку. Але Ісав хоч з'їв свою юшку. А християни втратили не лише Царство Боже, а й Римську імперію.

Події від сходження на престол Костянтина в 312 році до повалення останнього імператора Західної Римської імперії в 476 році мали б спонукати християн глибоко задуматися. Язичницькі римські імператори перемагали практично в кожній війні, а християнські імператори часто зазнавали поразки. Христос — Князь миру. Чому ж тоді язичницькі імператори,

навіть такі нечестиві як Калігула й Нерон, могли зберегти Пакс Романа, а християнським імператорам це було не під силу? Чому за язичницьких імператорів першого і другого століть імперія не лише вижила, але й розквітала, а за християнських правителів четвертого і п'ятого століть вона остаточно занепала?

До 476 року мало б стати очевидним, що «гібрид Костянтина» був не від Бога.

Панування «гібриду»

Падіння Риму не спонукало церкву покаятись і не поклато край «гібриду Костянтина». Більш того, церква стала пануючою установою середньовіччя. Засади «гібриду» панували й далі протягом середньовічного періоду. Розпуста, чаклунство, аборти й сороміцькі розваги осуджувались (щоправда, в аморальності для знаті допускалися подвійні стандарти). Накопичувати багатство, клястися, вбивати на війні вважалося прийнятним. Таким був загальноприйнятий порядок у часи правління Костянтина, у часи середньовіччя, і таким самим він залишився для багатьох «християнських» урядів аж до сьогодні.

26

АВГУСТИН — ПОКРОВИТЕЛЬ «ГІБРИДУ»

Римська імперія розсипалася. Церква, замість того щоб закликати людей до радикально нового життя в Царстві Божому, дедалі глибше занурювалася у світ. Тож Царство Боже вельми потребувало Павла чи Івана Хрестителя, які могли б сміливо викривати «гібрид Костянтина». Та замість цього в церкві в цей час з'явився найвизначніший за всі часи покровитель «гібриду» — Августин.

Августин, як і більшість тогочасних християн, беззастережно приймав «гібрид Костянтина» та всі зміни, внесені ним у церкву, і був дуже запеклим його захисником. На жаль, у той час не знайшлося жодного переконливого представника Царства, ладного виступити на захист справжнього вчення Ісуса. Тож, природно, Августинові аргументи переважили.

Але Августин не просто підтримував «гібрид» — він намагався захистити ортодоксальне християнство від учень таких еретиків як гностики. Як він це робив? Зазвичай він вислуховував докази свого опонента, а потім заперечував їх, займаючи зовсім протилежну позицію.

Для прикладу порівняймо одне з учень апостолів із зеленим

кольором, який отримуємо, змішуючи голубий колір з жовтим. А єретичний погляд на це вчення порівняймо з голубим кольором. Оскільки зелений колір частково складається з голубого, то єретик розуміє істину частково, а не повністю. Єретик змінював апостольське вчення, вилучаючи з нього суттєву частину — жовту.

Отже, метод Августина **не** повертав опонента до повноти апостольського вчення, представленого зеленим кольором. Ні, Августин вдавався до протилежних крайнощів, стверджуючи, що це вчення взагалі не голубого кольору, а — **жовтого**. Відтак він відмовлявся визнавати, що погляд його опонента хоча б частково опирався на істини. І це був досить дієвий спосіб виграти суперечку.

І Августин справді вигравав суперечки, але тим самим повністю змінив позиції історичного біблійного християнства. Жовтий колір так само є лише частиною «зеленої» апостольської віри, як і голубий.

Ось два приклади.

Августин проти гностиків

Гностицизм був однією з перших єресей, з якими зіткнулося християнство. Гностики навчали, що матеріальний світ — це зло, створене іншим божеством, тобто не Богом Нового Завіту. На підтвердження цього гностики вказували на те, що Ісусове вчення відрізняється від Мойсеевого. Наприклад, Бог Старого Завіту велів ізраїльському народу воювати, а Ісус, навпаки, закликав Своїх учнів любити ворогів. Тож чимало гностиків приймали Ісусове вчення про Царство, але вони відкидали весь Старий Завіт, вважаючи його справою іншого бога. Вони також заперечували те, що Син Божий насправді став людиною.

Ранні християнські автори, такі як Іринеї і Тертуліан, ще

до цього переконливо захищали історичні позиції християнства від гностичного вчення. Вони доводили, що Бог Старого й Нового Завітів — Один і Той же. Два Завіти лише означають поступове об'явлення Бога людству. Мойсеїв закон був виховником, який приводив ізраїльтян до Христа, а Ісусове вчення стало його остаточною метою, для якої Мойсеїв Закон готував ізраїльтян.

Але ці докази не вписувалися в «гібрид Костянтина». Як уже було сказано, «гібрид», по суті, поєднував новозавітне богослов'я і старозавітну мораль та спосіб життя. Визнати, що Новий Завіт вводив нові, вищі моральні закони, порівняно зі Старим, означало визнати, що «гібрид» — омана. А цього визнавати їм не хотілося.

Тому Августин заперечував вчення гностиків (яких називали тоді маніхеями), відкидаючи їхнє основне припущення. Він говорив, що Ісусове вчення **не** відрізняється від старозавітних вчень. Убивство в Новому Завіті було так само законним, як і в Старому. Він писав: «Яке зло у війні? Хіба смерть якихось людей, які в будь-якому випадку незабаром помруть, щоб інші жили в мирній покорі, є злом? [Думка про те, що війна — це зло] є всього лиш слабкодушним відверненням, а не релігійним переконанням. Справжнє зло війни — це любов до насильства, мстива жорстокість, люта й непримиренна ворожнеча, дикий опір, жадоба влади тощо, і, як правило, саме тоді, коли потрібна сила для покарання подібного, добрі мужі, слухняні Богу або якійсь іншій законній владі, вступають у війну. Бо вони, [ідучи на це], перебувають у такому відношенні до людських справ, що заради правильної поведінки змушені діяти певним чином або змушувати інших діяти так само»⁹⁹.

Та хіба Ісус не закликав любити своїх ворогів і не противитися злу? В Августина була відповідь і на це: «Можна припустити,

що Бог не міг звеліти вести війну, оскільки пізніше Господь Ісус Христос сказав: «*А Я вам кажу не противитись злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, — підстав йому і другу*». Однак відповідь така: те, що тут вимагається, не є **тілесним** вчинком, а **внутрішнім ставленням**»¹⁰⁰. Іншими словами, можна спокійно вбивати будь-кого, аби тільки ти його любив!

Августин вів далі: «Господь велить терпіти, коли говорить: «*І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, — підстав йому і другу*» (Мт. 5:39). Це може бути внутрішнім ставленням людини, хоч воно й не виявляється у фізичних діях або на словах. Бо коли апостола вдарили ... він благав Бога простити його кривдника у світі майбутньому, але не залишати образу безкарною в цьому житті. Внутрішньо він зберіг добре ставлення, хоч зовнішньо побажав, щоб чоловік був покараний для прикладу»¹⁰¹.

Насправді ж такі твердження — викривлення Христових слів. Згідно з Августином, ми можемо чинити так само жорстоко, як і світ. Наші вчинки можуть бути такими ж насильницькими, як і в ізраїльтян Старого Завіту. Треба лише переконатися, що наші внутрішні почуття є нічим іншим, як добротою, миром і любов'ю.

Наводячи такі докази, Августин міг «біблійно» обґрунтувати будь-який вчинок. Наприклад, він стверджував, що переслідування донатистів були нічим іншим, як виявом християнської любові, оскільки мали мету повернути їх у лоно церкви: «Якщо якась із овець відокремиться від отари, навіть якщо ніхто не прогнав її силоміць, а звабив ніжними словами й улесливими промовами, то хіба пастух не зобов'язаний повернути її в отару свого господаря, тільки-но знайде її. Він може робити це або погрожуючи нагаєм, або навіть застосовуючи його, якщо овечка виявлятиме непослух»¹⁰².

Августин не розумів, що в Христовому Царстві **засоби** завжди так само важливі, як і **мета**. Християни не застосовують жорстоких та насильницьких засобів і способів, щоб домогтися результатів, угодних Богу. Те, **як** ми щось робимо, так само важливе, як і те, **що** ми робимо.

Справедлива війна

Августина прийнято вважати автором вчення про «справедливу війну». Насправді ж це не так. Першими сформулювали це вчення язичницькі грецькі філософи та правителі. Августин лише запозичив у них те, чого вони навчали за сотні років до цього¹⁰³.

Я бачив різноманітні списки, нібито складені Августином, які перелічують критерії справедливої війни, тобто морально прийнятної для християн. Але авторство цих переліків помилкове. Августин ніколи не писав трактату, пояснюючи вчення про «справедливу війну», і не складав для неї переліку критеріїв. Власне, це зробили різні богослови середньовіччя, такі як Тома Аквінський, які стверджували, що ці умови описав Августин.

Втім, Августин насправді **виправдовував** війну, як ми вже бачили. І він усіляко обґрунтовував це у своїх численних працях. Однак сам Августин ніколи не говорив, що необхідно дотримуватися **всіх** цих критеріїв, або аспектів, щоб війна була справедливою. Тим не менше, ґрунтуючись на його працях, середньовічні богослови склали перелік умов, за яких війна нібито ставала справедливою. Вони стверджували, що християнин чинитиме справедливо й догоджатиме Богу, вбиваючи іншу людину, якщо:

- християнин любить людину, яку вбиває;
- християнин убиває лише на війні, яка є єдиним виходом після багатьох невдалих спроб знайти вирішення проблеми;

- ♦ християнин убиває лише на війні, воюючи заради відновлення фактично обмежених прав або захищаючись від несправедливих силових вимог;
- ♦ християнин убиває лише на війні, яка ведеться за наказом правителя;
- ♦ християнин убиває лише на війні, у якій його сторона має реальні шанси перемогти;
- ♦ християнин намагається завжди розрізняти військових і цивільних і ніколи навмисне не вбиває других;
- ♦ християнин убиває лише на війні, у якій насильство «пропорційне» поставленій меті;
- ♦ християнин убиває лише на війні, у якій благо, яке досягається через кровопролиття, переважає зло, яке спричиняє це кровопролиття;
- ♦ християнин убиває лише на війні, у якій переможець ніколи не вимагає повного приниження переможеного¹⁰⁴.

Якщо ви християнин, тоді ці умови для вас мають здатися повністю абсурдними. Хоч, можливо, це й не так, оскільки чимало з нас опинилися під неабияким впливом «гібриду Костянтина» і його покровителя Августина. Тож дозвольте мені відкрити вам усе безглуздя цих пунктів.

За старовинним військовим кодексом вважалося абсолютно законним і достойним убивати всіх чоловіків ворожого народу і гвалтувати їхніх жінок. Ми бачили, що Августин виправдовував убивства за певних умов. Тепер погляньмо, який вигляд матимуть ці умови стосовно насильств над жінками. Скажемо, що християнин чинитиме справедливо й догоджатиме Богу, гвалтуючи жінок, якщо:

- ♦ християнин любить гвалтованих ним жінок;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, яка є єдиним

виходом після багатьох невдалих спроб знайти вирішення проблеми;

- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, воюючи заради відновлення фактично обмежених прав або захищаючись від несправедливих силових вимог;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, яка ведеться за наказом правителя;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, у якій його сторона має реальні шанси перемогти;
- ♦ християнин намагається завжди відрізнати дружин вояків від дружин цивільних і ніколи навмисне не гвалтує дружин других;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, у якій насильство «пропорційне» поставленій меті;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, у якій благо, яке досягається через насильство, переважає зло, спричинене цим насильством;
- ♦ християнин гвалтує жінок лише на війні, у якій переможець ніколи не вимагає повного приниження переможеного.

Звичайно, ви одразу бачите все безглуздя цих умов, коли йдеться про гвалтування жінок. Чому ж це так важко помітити, коли ми говоримо про вбивство чоловіків? Та тому, що майже кожен з нас перебуває під впливом «гібриду». Ми виростили в суспільстві, яке приймає засади «гібриду» і передає їх кожному новому поколінню. Згадайте: при «гібриді» гріхи фізичного насильства — такі як убивство й тортури — не осуджувались, якщо так наказували правителі. Але «гібрид» майже завжди осуджував будь-які гріхи, пов'язані з аморальністю.

Критерії «справедливої війни» є прямим порушенням Ісусового вчення. Наприклад, в одному з критеріїв «справедливої

війни» сказано, що справедлива війна має вестися заради відновлення фактично обмежених прав або для захисту від несправедливих силових вимог. Ісус конкретно говорив про такі ситуації і велів не противитися злу. Якщо хтось захоче взяти у вас сорочку, то віддайте йому й верхній одяг. Якщо хтось змушує вас нести його ношу одну милю, несіть її дві милі. Християни не беруть участі у воєнних діях, щоб відновити обмежені права; вони ладні краще терпіти збитки, тобто підставляють другу щоку. Вони не мстяться й не протидіють, щоб потім сказати, що вчинили це з любов'ю.

Хто визначає справедливість війни?

Тим не менше, припустимо: якщо війна відповідає всім переліченим вище критеріям, то вона справді справедлива перед Богом. Якщо це так, тоді постає таке питання: «Хто визначає, чи відповідає війна цим критеріям?» Церква? Окремий християнин? Держава? Августин відповідає: держава. Яким же чином окремі християни дізнаються, чи справедлива насправді війна, у якій вони беруть участь? Відповідь: вони не знають!

Августин визнавав це: «Немає влади, як не від Бога, Який або наказує, або дозволяє. Тож може статися, що праведний муж служитиме в нечестивого царя. Але він все ж таки може виконувати свій обов'язок, якого вимагає його становище в державі, і воювати за наказом свого правителя. Бо в деяких випадках Божя воля очевидна в тому, щоб він воював. Але в інших випадках вона може бути не такою очевидною, бо цар може віддати нечестивий наказ. Однак воєк не винен, бо за своїм становищем повинен виконувати наказ»¹⁰⁵.

Тож бачимо, що врешті-решт усі ці теревені про «справедливу війну» — чистісінький фарс. Виходить, що християнин повинен виконувати навіть нечестиві накази свого царя,

залишаючись при цьому невинним. Августин розумів, що людина не може беззастережно служити двом царям — земному й небесному. Тож вирішив, що поки ми перебуваємо на землі, земний цар може розраховувати на нашу беззастережну вірність. Єдиним винятком, на його думку, є повеління поклонятися лжебогам і вірити лжевченням, яких не схвалювала державна церква.

Однак Августинове рішення абсолютно неприйнятне для Христа. Він не дозволить нам бути більш вірними будь-якій людині або владі. Якщо земний цар наказує нам виконати те, що суперечить Ісусовому вченню, ми маємо відмовитися коритися земному, а не нашому небесному Царю.

«Гібрид Костянтина» передбачає звільнення християн від будь-якої особистої відповідальності перед Христом, оскільки церква вирішує, у що нам вірити і як нам діяти. І поки ми підкоряємось церкві, то нібито звільняємося від усякої провини в духовній сфері. Також «гібрид» стверджує, що світський правитель вирішує, коли прийнятно вбивати, мучити або грабувати інших. І поки ми коримся нашому уряду, ми нібито ні в чому не винні у світській сфері перед Христом. Відтоді сотні тисяч християн убивали інших людей і навіть своїх братів у Христі, не відчуючи при цьому ніякої моральної відповідальності. Вони лише виконували накази.

Більшість «християнських» урядів вимагає від своїх солдатів повної покори у виконання наказів офіцерів, навіть якщо солдат сумнівається в їхній відповідності моральним засадам. Наприклад, у «християнській» царській Росії від солдат вимагали виконувати ось такий військовий статут:

«Стаття 87. Точно й безвідмовно виконувати накази начальства означає: отриманий від начальства наказ точно

виконати, не розмірковуючи про те, хороший він чи ні і чи можна його виконати. Сам начальник відповідає за наслідки відданого ним наказу.

Стаття 88. Підлеглий не повинен виконувати наказ начальника лише в тому випадку, якщо він ясно бачить, що, виконуючи наказ начальника, він ... »¹⁰⁶

Оскільки ці статті видала християнська держава, можна б очікувати, що стаття 88 закінчиться словами: «... коли він ясно бачить, що, виконуючи наказ начальника, він порушує закон Христа». Але вона закінчується інакше: «... коли він ясно бачить, що, виконуючи наказ начальника, він порушує присягу, вірність і службу государеві»¹⁰⁷.

Військовий кодекс Сполучених Штатів по суті вимагає такої ж покори від своїх солдатів, тобто виконання всіх наказів командування, якщо тільки вони «не суперечать Конституції, законам Сполучених Штатів або законним наказам керівної особи»¹⁰⁸.

Та чи прийнятна перед Христом така поведінка громадян Його Царства? В жодному випадку! Він ясно дав зрозуміти, що наша беззастережна вірність належить лише Йому. Ми особисто підзвітні Йому, нашому великому Цареві. Немає ніякого значення, що скаже про це інша влада — церковна, світська або військова. Сказане ними буде несуттєвим, якщо з цього приводу вже висловив Свою волю наш Цар. Перед Престолом суду ми стоятимемо **кожен окремо**, а не всі разом.

Скасування особистої відповідальності

У часи Августина римським світом подорожував християнський служитель із Британії, на ймення Пелагій, який проповідував проти тогочасного духовного занепаду. Він справедливо наголошував на нашій особистій відповідальності перед Христом. Але чи то він, чи його послідовники зайшли занадто далеко.

Вони говорили (або так, принаймні, їм приписували), нібито люди можуть у досконалості жити за Ісусовими заповідями, не потребуючи при цьому благодаті.

Це суперечило історичній позиції християнства, згідно з якою без Божої благодаті й сили ніхто не зміг би врешті-решт спастися. Водночас християни завжди навчали, що й **ми** також маємо участь у своєму спасінні. Ми повинні бути готові відмовитися від цього світу й щоденно розпинати нашу плоть і її бажання. Спаситися можна лише завдяки співробітництву людини з Богом. Так установив Бог.

Однак за своєю звичкою Августин почав заперечувати вчення Пелагія, кинувшись у протилежну крайність. Він заявив, що люди не мають ніякої сили, щоб коритися Христу, і що ми навіть не маємо достатньо вільної волі, щоб **вибирати** покору Йому, тобто фактично наше спасіння від нас ніяк не залежить. Августин стверджував, що наш людський стан є таким тому, що Бог ще до створення Всесвіту довільно вибрав тих, хто буде навіки спасений, а хто — навіки засуджений. Ми нічого не можемо вдіяти, щоб змінити те, що Він вже встановив для нас ще до нашого народження¹⁰⁹.

Але це абсолютно скасовує весь дух Євангелії Ісуса! Який тоді сенс у Його Нагірній проповіді, якщо сказане Августином — правда? Який сенс у Його застереженні, щоб ми будували наш дім на камені, корячись Його вченню? Якщо Августин має рацію, тоді ми не маємо жодних сил, щоб коритися вченню Христа й виконувати те, що Він вимагає від нас. Навіщо Йому закликати нас будувати на камені, якщо Бог уже прийняв це рішення ще до нашого народження?

Навіщо Ісусу потрібно було попереджати нас: «А хто витримає аж до кінця, той буде спасений», якщо ми нічого не можемо вдіяти, щоб витримати до кінця? Який сенс у Його

притчі про відокремлення овець від козлів, якщо це відокремлення вже відбулося до приходу Ісуса на землю? Навіщо Він осуджував книжників і фарисеїв, якщо їхні вчинки наперед визначив Бог? На якій підставі можна було звинувачувати фарисеїв, якщо вони лише виконували наперед накреслене для них Богом? Який сенс у всіх інших застереженнях у Новому Завіті? Навіщо проповідувати Євангелію, якщо наша проповідь не може змінити вічної долі жодної людини?

Вдаючись до крайнощів, щоб виграти суперечку, Августин винайшов безглузду систему, яку може легко викрити будь-яка людина, що уважно вивчає Біблію. Євангелію Царства неможливо утверджувати, користуючись лише окремими уривками з Письма й ігноруючи решту вчення Нового Завіту. Але саме на цьому Августин вибудував свою систему — на окремих уривках, які нібито підтверджують його погляди. На противагу цьому, Євангелія Царства включає в себе **весь** Новий Завіт. Вона ніколи не тлумачить якусь частину Біблії так, щоб скасовувалось Ісусове вчення.

Втім, Августин і сам не вірив у власне вчення. Якби він вірив, то не став би відповідати Пелагію, бо якщо вчення Августина вірне, то яка різниця, чого навчав Пелагій? Його вчення не могло вплинути на будь-чий взаємини з Богом. Чому ж Августин стверджував, що єретиків і розкольників потрібно переслідувати? Адже їхні помилкові погляди нікому не могли нашкодити. Ніхто б через них не позбувся спасіння, оскільки спасіння кожного вже було визначено наперед ще до створення Всесвіту.

Отже, за Євангелії Царства Новий Завіт є відкритою Книгою, читати й досить буквально виконувати яку може навіть неосвічений християнин. Але за Августина й богослов'я «гібриду Костянтина» Новий Завіт став заплутаною та небезпечною Книгою, яку мали право тлумачити лише люди з богословською освітою.

27

ПІДРОБКА В ІМ'Я ХРИСТА

Після падіння Західної Римської імперії церква, яка перебувала в союзі з імперією, не зруйнувалася. Навпаки, падіння Риму лише посилило її владу: вона стала основним інститутом цивілізації в Західній Європі. Коли германські завоювальники поділили захід на маленькі «християнські» царства, римський єпископ привласнив собі статус, який раніше належав римському імператору. Тепер він став називатися «папою римським», перетворившись на одну з найвпливовіших осіб на заході.

З кожним століттям Римо-католицька церква примножувала свої багатства і владу. Рим залишався головним містом Західної Європи, але тепер його основним джерелом прибутків стала церква. Тисячі паломників щорічно прибували в Рим, щоб побачити Собор святого Петра й поглянути на його мощі. Добрі римські «християни» доїли цих паломників, як тільки могли. По всьому Риму християни продавали шматочки хреста Христового, мощі святих та інші реліквії.

Згідно з «гібридом Костянтина», папа римський тепер займав дві посади. Він був земним правителем Риму, а також верховним єпископом всієї Римо-католицької церкви. Щоб обґрунтувати право на земну владу папи римського, у 750 році папський церковник підробив документ, у якому говорилося,

що Костянтин подарував свій земний престол єпископу Риму та його наступникам до кінця цього світу. Цей підроблений документ, відомий як «Дар Костянтина», увів в оману практично всіх мешканців середньовічної Європи. У ньому, зокрема, сказано:

«... І, наскільки в нашій земній імператорській владі, ми [тобто Костянтин] постановляємо благоговійно шанувати найсвятішу Римську церкву і зі славою величати святійший престол блаженного Петра більше, ніж нашу імперію і земний трон. Віддаючи йому владу й достоїнство слави, і силу, і честь імперії...

З цього моменту передаємо Латеранський палац нашої імперії, який перевершує всі палаци на всьому колі земному й панує над ними; а також діадему, тобто корону з голови нашої, і разом з нею фрігіум [головний убір], а також облачення, а саме: обід, яким зазвичай обвивають шию імператора, пурпурну мантию й червону туніку, і все імператорське вбрання.

Отже, щоб привести у відповідність до нашої імперії і щоб верховенство понтифіка не применшувалося, але, скоріше, прикрасилося більше, ніж достоїнство земної імперії і гордість її могутності, передаємо й залишаємо у владі й володінні неодноразово згаданого блаженнішого понтифіка, отця нашого Сильвестра, вселенського папи, і понтифіків, його наступників, і палац наш, як було сказано, і місто Рим, і всі провінції, округи та міста в Італії й західних краях ... »¹¹⁰

Отже, папа римський заявив свої права на світське управління не лише Римом, а й усією Італією і «західними краями».

Використання підробленого дару

До 755-го року германський народ — лангобарди — захопили більшу частину Італії. Папа римський побоювався, що вони захоплять і Рим. Врахуйте, лангобарди були добрими

«християнами», але це аж ніяк не стосувалося справи. Католики без жодних вагань завоювали землі інших католиків або знищували їх. Отже, побоюючись, що лангобарди завоюють і Рим, папа римський Стефан вирушив до Галлії — просити допомоги в Піпіна, короля франків. Папа показав йому підроблений «Дар Костянтина», спонукаючи Піпіна як доброго християнського царя «повернути» італійські міста святому Петру та його наступникам-папам. Повіривши, франки прийшли на допомогу папі римському і, завдавши поразки лангобардам, передали йому близько двадцяти італійських міст, які згодом почали називатися «Папською областю».

Звичайно, вся ця земна влада й величезні прибутки від податків у Папській області зробили посаду папи римського вельми бажаною для людей з менш ніж благочестивими мотивами. Різноманітні розгалуження впливових римських родин боролися одне з одним за отримання «Престолу Петра». За один рік римський престол змінив чотирьох пап, причому кожен з попередніх трьох помер не своєю смертю.

Два царства — два ймення

У 954 році Альберіх II, правитель Риму, готуючись до війни, несподівано захворів на смертельну лихоманку. Розуміючи, що скоро помре, Альберіх прикликав римську знать до гробу святого Петра. Там він попросив усіх поклястися на мощах Петра, що після його смерті вони оберуть правителем Риму його п'ятнадцятилітнього сина Октавіана, а після смерті тодішнього папи призначать Октавіана його наступником. Знать поклялася йому в цьому.

Отже, п'ятнадцятилітній Октавіан став правителем Риму, а через рік — папою римським. Щоб розрізнити посади правителя Риму й папи римського, Октавіан запропонував геніальну

ідею. Коли він виконував обов'язки папи, то наказав називати себе папою Іваном XII. Як римський правитель, він використовував своє справжнє ім'я. Якщо він керував двома царствами, то чом би не мати двох імен? Відтоді всі римські папи стали приймати друге ім'я.

Октавіан (папа Іван XII) захищав своє папство і своє світське правління, оточивши себе озброєними бандитами. Він був таким неймовірно нечестивим, що один історик назвав його «християнським Калігулою»¹¹¹. Він пиячив, захоплювався азартними іграми і всілякою розпустою. Власне, він перетворив Латеранський палац у дім розпусти. Сучасники звинувачували його в гвалтуванні жінок-паломниць просто всередині Собору святого Петра.

Нарешті за сприяння германського царя Оттона деякі священники і єпископи скликали собор, щоб піддати папу Івана XII церковному суду. Але він відмовився прийти, сховавшись у безпечному місці. А тільки-но германські війська пішли геть, папа повернувся до Риму й наказав схопити церковних діячів, які свідчили проти нього на соборі. Одного священника забили нагаями на смерть, у другого вирвали язика, третьому відрубали руку, а четвертому відрізали ніс і пальці¹¹².

Ким були справжні лиходії?

Хоч деякі діючі папи були вкрай нечестивими людьми, церква ніколи не відлучала їх і до жодного з них не застосовувала ніяких дисциплінарних заходів за їхні вбивства й розпусту. Хіба що їх іноді убивали або скидали суперники.

Не звертаючи уваги на аморальність і нечестя у своєму середовищі, церква люто накинулася на «єретиків». Після жорстоких тортур їх кидали у вогні, темні й жахливі підземелля. Церква також позбавляла життя єретиків, часто вдаючись до

вкрай нелюдських засобів. Деякі з жертв справді доктринально помилялися, іноді зовсім глибоко. Інші ж були добрими католиками, єдиним злочином яких був сумнів в авторитеті Риму. Чимало «єретиків» насправді були християнами Царства, які лише намагалися коритися своєму Царю.

За одним із германських указів 1215 року можна уявити, якими були середньовічні закони, спрямовані проти єретиків:

«Якщо людина вважається єретиком, її необхідно звинуватити перед духовним судом, бо її справу передусім мають розглянути церковні особи. Після визнання її винною її необхідно передати в руки світського суду, який винесе їй належний вирок — спалити на вогнищі. Якщо ж суддя захищатиме її або піде на будь-які незаконні поступки й не засудить її, тоді його (тобто суддю) треба відлучити від церкви в найсуворішій формі»¹¹³.

Далі в цьому указі говорилося, що навіть князь чи інший правитель, який захищає єретиків або ж просто не переслідує їх, має бути відлучений від церкви й позбавлений усього майна і всіх його звань.

У 1229 році Тулузький Синод прийняв сорок п'ять пунктів постанови, як ловити й карати єретиків. Ось деякі з них:

- ♦ У кожному приході, чи то в місті, чи за його межами, єпископи повинні [клятвено] зобов'язати священика і двох або більше мирян з доброю репутацією ретельно, вірно й постійно розшукувати єретиків у своїх приходах, підозрілих будинках, підземних приміщеннях, прибудовах та інших схованках.
- ♦ Дім, у якому виявлять єретика, має бути знесений, а майно конфісковане.
- ♦ Кожен, кого силоміць повернули до церкви, під страхом

смерті або з якоїсь іншої причини, має бути запроторений єпископом до в'язниці.

- ♦ Усі члени приходу повинні клятвено присягати перед єпископом, що вони збережуть католицьку віру й переслідуватимуть єретиків, наскільки це буде можливо. Цю клятву потрібно оновляти кожні два роки¹¹⁴.

Чи виправдовують «часи» дії церкви?

Сьогодні Римо-католицька церква визнає, що ті жахливі переслідування, яким середньовічна церква піддавала єретиків, були несправедливі. Втім, католики зазвичай намагаються виправдати поведінку церкви, твердячи, що вона діяла в рамках норм, прийнятих у середньовічному суспільстві. Сучасне суспільство не потерпить, щоб когось спалювали на вогнищі, але цього нібито хотіло середньовічне суспільство. А церква лише дотримувалася тогочасних правил життя.

Та чи виправдовує це церкву? В жодному випадку! Засади й заповіді, які дав нам Ісус, незмінні. Вони не змінюються відповідно до суспільної думки. *«Ісус Христос учора і сьогодні, і навіки Той Самий!»* (Євр. 13:8). Оскільки Царство Боже — не зі світу цього, суспільні норми, які суперечать законам Царства, не мають ніякого значення для підданих Царства. Ніхто не виправдає християнина за поклоніння язичницьким богам лише тому, що так прийнято в суспільстві, у якому він живе. Ісус не говорив нам: *«Любіть ваших ворогів... якщо тільки уряд і церква не накажуть вам піддавати їх тортурам»*.

Частина V

**КОЛИ БУТИ
ХРИСТІЯНИНОМ ЦАРСТВА
ЗАБОРОНЯВ ЗАКОН**

28

ПІДПІЛЬНЕ ЦАРСТВО

У попередній частині цієї книги ми детально розглянули «гібрид Костянтина» (у що вірила церква-гібрид і як вона діяла). А також — політику «християнської» держави. В останній же частині поговоримо про те, як Царство Боже існувало й далі попри духовний занепад номінальної церкви.

Яке відношення має імператор до церкви?

Раніше ми говорили про походження донатистів, яке, треба сказати, було не надто похвальним. Прихильникам цієї течії хотілося отримати нові привілеї, які Костянтин пропонував номінальній церкві. І вони, не вагаючись, попросили імператора втрутитися в їхню церковну суперечку.

Але, на добро донатистам, усі рішення виявилися не на їхню користь, що спонукало їх відступити й осмислити, якою стала номінальна церква. Вони усвідомили, що церква позбулася своєї святості. Вона раптом стала світською організацією, що сприяє багатіям і можновладцям. Відтак донатисти відмовилися від свого бажання домогтися визнання імператора. Як сказав сам Донат: «Який стосунок має імператор до церкви?»¹¹⁵. Таким чином, донатисти почали знову зосереджуватися на Царстві Божому.

Здебільшого, донатизм не поширився за межі північної Африки. Там він існував поряд із номінальною, тобто кафолічною церквою. Однак вони помітно відрізнялися. Члени кафолічної церкви здебільшого жили в містах, отримували кращу освіту й були заможними людьми. А донатистами були переважно бідняки. У цьому вони були схожі з більшістю тих, хто належав до «рухів Царства» з часів Костянтинового правління й до сьогодні.

Живучи на засадах Царства всередині церкви

Було б помилкою вважати, що з часів Костянтина християнами Царства були лише донатисти та прихильники інших подібних течій. Так, були й інші церкви Царства, такі як, наприклад, новатіаністи. Однак багато християн Царства залишалися в католицькій церкві.

Хоч Римо-католицька церква дотримувалася більшої частини Августинових вчень, однак вона **не** визнавала його вчення про визначеність наперед. Відтак у багатьох місцях все ще навчали необхідності жити у послуші Христу. Але замість того, щоб закликати всіх дотримуватися вчення Христового Царства буквально, католицька церква навчала, що цього мають дотримуватися лише ті, хто хоче бути «досконалим». Державна церква, що похвально, заохочувала подібну християнську «досконалість», але тільки під контролем церкви. Відтак десятки тисяч середньовічних християн досить буквально дотримувалися Христового вчення.

Чимало таких християн (наприклад, Франциск Асизький і Тома Кемпійський) дотримувалися способу життя Царства під покровительством певного духовного ордену або громади. Вони жили тихо, молились і з любов'ю служили довколишнім людям. Інші християни Царства були неосвіченими селянами,

далекими від центрів влади і світської витонченості, або ж міськими домогосподарками, які жили за Ісусовими настановами у своїх родин.

Звичайно, було багато людей, зовнішнє життя яких було схоже на життя християн Царства, але вони не мали справжніх взаємин із Христом. Одні сподівалися заслужити своє місце на небесах, будучи аскетами, інші були лицемірами й шахраями. Проте справжніх християн Царства все ж було чимало.

Конфлікт між Царством і номінальною церквою

Як уже було сказано, католицька церква зазвичай не заперечувала, якщо хтось у своєму житті дотримувався засад Царства, аби вони нічим не порушували існуючі релігійні устої. Та коли християни Царства починали проповідувати Євангелію Царства або ж намагалися реформувати державну церкву, на них одразу ж обрушувався церковний молот.

Яскравий цьому приклад — розправа з Арнольдом Брешіанським, італійським священиком, який намагався реформувати світську церкву XII століття. Він стверджував, що всі духовні особи — від папи й до сільського священика — повинні жити, як апостоли. Він називав деяких церковників «грошомінами і вертепом розбійників», осуджував папську систему, кажучи, що вона повністю ігнорує справжню апостольську місію. Арнольд закликав церкву відмовитися від усякої світської влади й присвятити себе лише Євангелії Христовій¹¹⁶.

Як відреагувала церква на його заклики? Папа наказав повісити Арнольда, потім спалити його тіло, а попіл висипати в річку Тібр, що протікала через Рим.

Приблизно в той же час по містах і селах південної Франції подорожував, проповідуючи Царство Боже, босоногий сільський священик П'єр де Брюї, який мав багатьох послідовників

серед убогих. Він навчав, що церковні будівлі — це марна трата грошей, пояснював, що церква — це духовна спільнота, для існування якої не потрібні приміщення. Він також навчав, що справи, які звершуються заради померлих, марні. У своїх проповідях він оголошував помилковою католицьку месу й багато-словні молитви. Він закликав своїх слухачів не шанувати хреста й не поклонятися йому або образам. Він навіть закликав їх знищувати будь-які предмети ідолопоклонства¹¹⁷.

П'єр читав своїм слухачам чотири Євангелії і проповідував справжнє Царство Боже. На жаль, деякі його послідовники не в усьому дотримувалися вчення про непротивлення. Вони розбивали алтарі й образи, спалювали розп'яття і громили церковні будівлі. Як і багатьох середньовічних проповідників Царства, П'єра зрештою спалили на вогнищі прибічники католицької церкви.

Останній із наших прикладів проповідування Царства в середні віки — Генріх Лозанський, який подорожував на початку дванадцятого століття містами й селами північної Франції з проповіддю про Царство Боже й викриттям багатого духовенства. Він закликав слухачів не відвідувати католицьку церкву. Його палкі проповіді й викриття знайшли багатьох послідовників серед бідняків. Зрештою католицька церква за підтримки знаті вигнала Генріха за межі північної Франції.

Після цього він проповідував у південній Франції і північній Італії, закликаючи християн повернутися до простоти ранньо-апостольської церкви. Замість того щоб спиратися на авторитет державної церкви, Генріх цитував Новий Завіт як єдиний авторитет. Він говорив християнам, що вони мають сповідувати свої гріхи перед Богом і один перед одним, а не йти до священика, щоб отримати відпущення гріхів, прийнявши епитимію. Тисячі бідняків відгукнулися на проповідь Генріха й вирішили

жити за прикладом Ісуса та засадами Його Царства.

Приблизно в середині дванадцятого століття Генріх Лозанський перестав згадуватися в історичних записах. Як довго він проповідував і чи випередив хоч на крок мисливців на єретиків? Відповіді на це запитання не знаємо. Але знаємо, що його проповіді дали рясні плоди¹¹⁸.

Загальні особливості середньовічних християн

Чи то окремі люди, чи то члени одного з середньовічних рухів Царства — справжні християни Середньовіччя зазвичай мали дві загальні особливості.

По-перше, переважна більшість їх були убогими й неосвіченими. Не дивно, що Ісус говорив: «... Блаженні убогі...» (Лк. 6:20*). У них майже не було майна в цьому світі, тож їм легше було його покидати. Воістину їхнє було Царство Небесне! Далекі від усяких богословських тонкощів і суперечок про дрібниці, вони могли розуміти просту звістку Царства, яка так ясно викладена в Євангеліях. Як сказав Ісус, «... *втаїв Ти оце від премудрих і розумних, та його немовлятам відкрив*» (Мт. 11:25).

По-друге, їхнім єдиним авторитетом був Новий Завіт, особливо безпосередні Ісусові вчення. Деякі християни Царства мали богословську освіту, але більшість її не мала. Здебільшого вони лише постійно читали або слухали Ісусові вчення й дотримувались їх досить буквально.

Саме це завжди й було відмінною рисою справжнього християнина Царства.

* Див. примітку про цей вірш у 5-ому розділі.

29

ВАЛЬДЕНСИ

Рух вальденсів був найзначнішим середньовічним рухом Царства, який зародився приблизно 1170 року в гамірному місті Ліоні (Франція). Тут жив багатий торговець Вальдесій*, який пишався своїм багатством і любив крутитися в колах міської знаті. Він був зразковим католиком і щонеділі відвідував месу.

Та якось після меси Вальдесій зустрів менестреля, що співав баладу про християнина четвертого століття Алékсія, колишнього язичника, розпещеного сина багатого римського сенатора. Але того дня, коли Алексій мав одружуватися, Христос несподівано достукався до нього. Глибоко зворушений своїм наверненням, Алексій полишив усе — свою сім'ю, багатство й наречену. Взявши в торбину найнеобхідніші речі, він вирушив до Сирії через усю Європу. Там у молитвах і постах він провів більшу частину свого життя, служачи іншим з любов'ю Ісуса. Він терпів злидні й великі страждання заради Христа.

Через багато років — з підірваним здоров'ям і скаліченим тілом — Алексій повернувся до Риму. Та друзі й знайомі не впізнали його, бо він був схожий на брудного жебрака. Тож

* Французькою мовою — Вальдес. У деяких книгах він згадується як П'єр (Петер) Вальдо, але, наскільки відомо, це не справжнє його ім'я.

Алексій вирішив нікому не відкривати свого імені. Він став слугою в домі своїх батьків (які теж не впізнали його) й оселився в крихітній комірчині під сходами. Так він прожив сімнадцять років, намагаючись служити іншим з любов'ю Христа. Коли Алексій помер, серед його вбогих речей рідні знайшли щоденник і лише тоді зрозуміли, ким він був насправді.

Вальдесія так зворушила ця історія, що в ньому почалася духовна боротьба, і він зі своєю стривоженою совістю вирушив до місцевого священика за порадою і довго та щиро розповідав про себе. Через кілька годин душевної бесіди священик дістав Біблію і прочитав Вальдесію вірш із Євангелії від Матвія про багатого юнака: «... Коли хочеш бути досконалим, піди, продай добра свої та й убогим роздай і матимеш скарб ти на небі. Потому прихोдь та й іди вслід за Мною» (Мт. 19:21).

Коли Вальдесій ішов додому, у його вухах усе ще звучали ці слова. Його багатство перестало тішити його. Навпаки, воно тепер здавалося тяжким ланцюгом на шії. У хвилину радісного духовного піднесення Вальдесій вирішив скинути цей важкий ланцюг і стати **учнем Христа**, бо йому хотілося насолоджуватися справжніми скарбами на небі!

Частину свого багатства Вальдесій вирішив витратити на оплату перекладу окремих частин Нового Завіту на місцевий ліонський діалект. Потім, озброївшись Письмом, він роздав нужденним решту багатства.

«Громадяни і друзі, — говорив ліонцям Вальдесій, роздаючи своє багатство, — можливо, ви гадаєте, що я збожеволів. Ні, я звільняюся від того, що пригнічувало мене, бо це багатство спонукувало мене любити гроші дужче, ніж Бога. Це я роблю для себе і для вас: для себе — щоб, коли я знову чимось володітиму, ви могли б назвати мене справжнім дурнем. Для вас — щоб ви теж надіялися на Бога, а не на багатство»¹¹⁹.

Вальдесій ходив по Ліону, проповідуючи всім просту Євангелію Царства. Його щирість і приклад його віри вражали багатьох городян. Незабаром його вже супроводжувало кілька однодумців, що увірували в Христа. Вони називали себе «вбогими духом» і від щирого серця хотіли дотримуватися буквально кожного пункту Ісусового вчення. Вони вирішили насолоджуватися радістю справжнього й безкомпромісного учнівства. Царство Боже досягло Ліону — і нікого не залишило байдужим!

Вальдесій і його учні не збиралися засновувати нову церкву. Вони навіть не хотіли кидати виклик католицькій церкві або критикувати її. Вони лише бажали жити як справжні християни в лавах католицької церкви й ділитися своєю радістю з іншими. Вони не навчали нових доктрин, а просто несли ту ж звістку, що й Ісус. Хоч до «убогих духом» приєдналися деякі багаті й освічені люди, але більшість із них були бідняками.

«Убогі духом» могли легко стати духовною спільнотою всередині католицької церкви, якби не деякі їхні переконання. Передусім, вони не просили дозволу у державної церкви на те, що робили. По-друге, вони не збиралися піти в чернече усамітнення. Вони хотіли залишатися громадянами Ліона, проповідувати в церквах і на міських площах та базарах.

Один із перших учнів Вальдесія писав: «Ось рішення, яке ми прийняли: зберегти віру в Бога і церковні таїнства до смерті... Ми вирішили проповідувати вільно по благодаті, яку дав нам Бог. Ми не перестанемо це робити, незважаючи ні на що»¹²⁰. «Убогі духом» аж ніяк не збиралися применшувати доктрини державної церкви або протиставляти себе її авторитету. Більше того, вони спонукували своїх слухачів частіше відвідувати церкву. Хіба могла церква заперечувати їм?

Та незабаром Вальдесій та «убогі духом» змушені були

пробудитися від своєї духовної простодушності. Справді, католицька церква не заперечувала проти їхнього способу життя. Вона просто розглядала їх як тих, що йдуть шляхом «досконалості». Все це було доброю справою, але не обов'язковою. Також церква не заперечувала проти їхніх доктрин, оскільки вони, власне, їх не мали.

Однак архієпископу не подобалося, що «убогі духом», які не мають ніякої освіти й не посвячені в духовний сан державною церквою, проповідували на вулиці. Ще з часів Костянтина державна церква намагалася утримати монополію на проповідь. Як уже відзначалося, однією з характеристик «гібрида Костянтина» було переконання в тому, що проповідувати Євангелію належним чином могли лише ті, хто був посвячений у духовний сан державною церквою. Тож архієпископ наказав Вальдесію з'явитися до нього. Потім зажадав, щоб він і «убогі духом» перестали проповідувати. Суворо вичитавши Вальдесія, архієпископ сказав, що проповідувати може лише духовенство.

Відтак духовне життя тисяч людей зависло на волосині. Вальдесій міг би повестися як добрий католик і сказати: «Авжеж, ваше високопреосвященство, як зволите». І тоді він і «вбогі духом» могли б і далі жити на засадах Царства, перебуваючи під владою церкви і, без сумніву, приваблюючи нових учнів. Але Вальдесій не міг погодитися з вимогою — перестати проповідувати. Замість цього, на превеликий подив архієпископа, Вальдесій, дивлячись йому в очі, сміливо відповів: «Навпаки, проповідь належить кожному, хто обирає життя, воістину подібне життю Ісусових апостолів»¹²¹.

Звичайно ж, Вальдесій своїми словами розгнівав архієпископа, опинившись відтак у дуже небезпечному становищі. Але він усе ще наївно довіряв католицькій церкві. У той час у Римі відбувався Третій Латеранський собор. Тож Вальдесій і дехто

з «убогих духом» вирушили до Риму, щоб представитися самому папі римському. Той гостинно прийняв їх і підтримав щодо перекладу Письма. Йому навіть сподобалися їхні переконання. Але він сказав, що будь-яке рішення щодо проповіді має приймати їхній помісний єпископ.

Один із делегатів на Соборі вирішив з'ясувати, наскільки ці «вбогі духом» підготовлені проповідувати іншим. Це був марнославний чернець із Англії Уолтер Мап. Він та інші делегати покликали «вбогих духом» з'явитися перед ними. Вони запитали їх:

- Скажіть, ви вірите в Бога Отця?
- Віримо, — відповіли «вбогі духом».
- А в Сина?
- Віримо.
- А в Святого Духа?
- Віримо.
- А в Матір Христову?
- Віримо¹²².

Після останньої відповіді делегати презирливо засміялися. Вальдесій і його прихильники, не розуміючи, дивилися на них. Під загальний сміх «убогих духом» відпустили. Уолтер Мап доповів: «Остання відповідь викликала загальний презирливий сміх, і вони змушені були збентежено піти геть. І правильно, бо їх ніхто не наставив. І ці люди хочуть наставляти інших!»¹²³

Так у чому ж вони помилялися? За сотні років до цього на Ефеському соборі Марії надали титул «Матір Божа». Тож їхня відповідь, що вони вірять у «Матір Христову», означала, що вони не мають богословської освіти. Але в Письмі ніде Марію не названо Матір'ю Божою, а «вбогі духом» вивчали Письмо. Все, що вони знали, — це проста Євангелія Царства — і цього було достатньо.

Повернувшись до Ліону, Вальдесій і його брати-християни, як і раніше, публічно проповідували й далі. Вони всіяко намагалися пояснити місцевому духовенству, що не є єретиками, які проповідують якусь нову доктрину. Вальдесій навіть письмово підтвердив свою вірність католицькій вірі, підписавши відповідний документ, який запропонував йому папський представник. Вальдесій зробив лише одне зауваження до папського сповідання віри, у якому заявив, що його рішення жити вбого є виявом послуху Ісусу Христу, а не прагненням досягти «досконалості» від імені церкви¹²⁴.

Однак духовенство католицької церкви ще раз побажало бачити Вальдесія і його «вбогих духом». На зустрічі церковні діячі знову суворо заборонили їм проповідувати. У відповідь Вальдесій напам'ять процитував слова Петра: *«... Розсудіть, чи це справедливе було б перед Богом, щоб слухатись вас більш, як Бога? Бо не можемо ми не казати про те, що ми бачили і чули!»*¹²⁵ (Дії 4:19-20).

Його відповідь розлютила духовенство, і воно від імені цивільної влади вигнало Вальдесія і «вбогих духом» із Ліона. Однак це аж ніяк не згасило натхнення проповідників Царства. Як і апостоли, вони раділи, що постраждали за Христове ім'я. Тож вони сміливо ходили містами й селами південної Франції, проповідуючи Євангелію Царства на вулицях і базарах. Вони писали трактати і влаштовували публічні дебати, все ще позитивно відгукуючись про католицьку церкву.

«Перехресне запилення»

Незабаром вальденси (так тепер називала їх державна церква) зустрілися з послідовниками П'єра де Брюї і Генріха Лозанського — двох проповідників Царства, про яких ми вже говорили. Вальдесій чітко усвідомив, що ці християни — не

єретики. Але вони різко критикували Римо-католицьку церкву, докоряючи їй за світський спосіб життя, багатство і прагнення світської влади. Вони говорили, що шанувати зображення й молитися за померлих — не відповідає Письму.

Саме це було новим для Вальдесія та його учнів. Але, як щирі дослідники Біблії, вони почали уважно вивчати Письмо. І незабаром переконалися, що критика була об'єктивною. Тепер і вони почали викривати хибні вчення і гріхи церкви¹²⁶.

Католицька церква відреагувала дуже швидко. 1184 року Веронський собор засудив вальденсів як небезпечних розкольників (але не єретиків). Сумнозвісний Уолтер Мап, який принижував їх своїми підступними запитаннями, мабуть, брав участь у цьому, бо писав:

«У цих людей нема постійного місця проживання, вони ходять по двоє, босі, вдягнені в шерстяні туніки. У них нема нічого свого, бо все спільне, як колись в апостолів. Голі, вони йдуть за голим Христом. Їхній початок вкрай скромний, і у них ще мало послідовників. Але якщо ми дамо їм волю, то згодом вони займуть наші місця»¹²⁷.

І знову ми бачимо, що церковники боялися, що лагідні й смиренні перевернуть їхній світ. І в 1190 році державна церква нарешті засудила вальденсів, назвавши їх **єретиками**; відтоді їх почали жорстоко переслідувати й страчувати.

Але Вальдесій та його учні й далі безстрашно подорожували й проповідували в південній Франції. Пізніше вони перейшли Альпи і з'явились у Ломбардії (північна Італія). Тут вони зустрілися з послідовниками Арнольда Брешианського, ще одного проповідника Царства, про якого ми вже говорили. Переконання цих італійських християн (відомих як «ломбардські вбогі») допомогли вальденсам зрозуміти, що церква не

повинна брати участь у державних справах. У свою чергу, дух і ревність вальденсів надихали «ломбардських вбогих». Незабаром вони вирішили приєднатися до вальденсів.

Вальденси додали до цього об'єданого руху величезне завзяття в благовісті. А «ломбардські убогі» стабілізували рух засадами громади. Разом вони представляли революційну силу, на яку вже доводилося зважати! Але це була армія, що не мала жодної зброї, крім Слова Божого. Та разом вони були готові перевернути світ!

Вальденси вивчають історію

Незабаром після об'єднання цих двох рухів Вальдесій помер, однак рух існував і далі, бо ці люди слідували не за Вальдесієм, а за Ісусом. Але тепер вальденси почали більше роздумувати про те, хто вони такі і яка мета їхнього руху. Вони усвідомлювали, що католицька церква обрала неправильний шлях – але коли це почалося? Досліджуючи історію церкви, вальденси з'ясували, що повернула вона на хибний шлях за часів імператора Костянтина.

Вальденси зрозуміли, що історія церкви складалася з двох періодів: періоду вірного свідчення (до Костянтина) і періоду зради (починаючи з правління Костянтина). Чи означало це, що всі вірні піддані Царства зникли ще в часи правління Костянтина? Вальденси говорили, що ні. Вони вірили, що отрута «гібриду Костянтина» вразила не кожного члена Тіла Христового. Завжди зберігався вірний залишок, навіть до їхніх днів. Світло Царства потьмяніло, але остаточно не було погашене¹²⁸.

Вальденси чітко зрозуміли природу цих двох царств. Вони могли бути вірними або царству цього світу, або Богу. Неможливо бути вірними одразу двом царствам, тож вони вирішили бути вірними Царству Божому.

Переконавання вальденсів

Вальденси дотримувалися простої богословської системи. Їхнє віросповідання полягало головним чином у Євангелії Царства. Досконало знаючи Ісусове вчення, вони проповідували, що ми, люди, маємо волю вибирати. І лише ми відповідаємо за свій вибір. Кожен із нас, хто вирішує жити за Христовим вченням, надалі повинен дотримуватися цього рішення. «Жодна людина не може бути справжнім християнином, — говорили вони, — якщо не підкорить своє життя владі Христа»¹²⁹. Вони чітко бачили, що Ісусове вчення — революційне і що вони мають виконувати його буквально. Тож закликали не накопичувати багатство на землі, а також не використовувати меч — як для самозахисту, так і у військових діях.

Виконуючи Ісусові настанови, вальденси відмовлялися давати клятви, хоч їх повсюдно використовувало середньовічне суспільство. Крім того, вони завжди і в усьому прагнули бути чесними, як того навчав Ісус. З часом вони стали широко відомі як кришталеві чесні люди. Один нещасний католик, якого помилово звинуватили в причетності до вальденсів, сказав інквізиторам: «Я не той, за кого ви мене вважаєте. Я брешу. Я добрий католик»¹³⁰.

В одному із трактатів вальденсів про справжнє християнство говориться так:

«Чимало лжехристиян, засліплених оманю, переслідують і ненавидять справжніх християн, дозволяючи спокійно жити брехунам. За цими ознаками ми можемо зробити висновок, що вони не є добрими пастирями, бо люблять шерсть, а не овець. У Письмі сказано, і ми знаємо, що це справді так, що кожна добра людина, яка любить Ісуса Христа, ніколи не буде нікого проклинати, клястися, брехати, ніколи не вчинить перелюбу, не вб'є, не вкраде, не мститиметься ворогу...

Насмілююся сказати, і це справді так, що всі папи, починаючи з Сильвестра, а також кардинали, єпископи, абати і всі їм подібні не можуть відпускати або прощати будь-кому хоч один смертний гріх. Прощення дарує Єдиний Бог — і ніхто інший. А пастори повинні проповідувати людям, молитися разом із ними і жити їх ученням згори»¹³¹.

Вальденси були ревними учнями Слова Божого й поступово виключили практично всі аспекти католицької віри, яких не було в Новому Завіті. Хоч вони й починали як добрі католики, але зрештою стали викривати небіблійні звичаї та вчення, такі як чистилище, меси за померлими, заступництво Марії і святих, шанування зображень і хрестів і поклоніння їм, а також вигадану священицьку владу духовенства¹³².

Проповідуй Слово!

Попри переслідування з боку папської влади й усвідомлення того, що коли їх спіймають, то піддадуть тортурам і скарають на смерть, вальденси-благовісники продовжували поширювати свою просту звістку про Царство по всій Європі. Ісус заборонив Своїм послідовникам називати будь-кого «отцем». Тож вальденси називали своїх мандрівних проповідників «барба», що означає «дядько». Їхні барби, зазвичай, мандрували по двоє країнами Європи. Як правило, молодий ходив зі старшим барбою, щоб, подорожуючи разом, практично навчатися вірно слідувати за Христом. Часто, щоб не привертати уваги церковників, барби маскувалися під мадруючих торговців.

Хрестовий похід проти вальденсів

Майже чотири століття вальденси жили, мов тварини, на яких оголошено полювання, ніколи не знаючи, коли на них накинуться каральні сили державної церкви. Багато громад вальденсів були знищені мечем. Одним із останніх оплотів була

П'ємонтська долина, розташована в Альпах уздовж кордону між Францією та Італією. У 1488 і 1489 роках — лише за тридцять років до Реформації — «святі» хрестоносці папи римського з неймовірною жорстокістю знищили поселення вальденсів в Альпах.

Вони безжально вбивали кожного зустрічного вальденса, патрала батьків, а потім розбивали голови їхніх дітей об скелі. Вони змушували батьків іти на смерть з головами своїх дітей, повішеними на їхні шиї¹³³.

Церковний історик Вайлі писав:

«Цю жорстокість ні з чим не порівняти, її можна назвати безпрецедентною в історії цивілізованих країн. Бували трагедії, коли проливалось більше крові, знищувалося більше людей, але жодного разу гнобителі не були такими нелюдами, а знущання — такими потворно огидними й неймовірно жорстокими. «П'ємонтські побоїща» в цьому плані — виняткові»¹³⁴.

До початку шістнадцятого століття більшість віруючих-вальденсів безжально знищили. І тільки в окремих областях рух пережив ці страшні погроми. Однак вальденси не збиралися відступати. Громади, що вижили, за допомогою чудового винаходу — друкарського верстату — негайно почали друкувати трактати.

30

ІНШИЙ ПОТІК

Не всі середньовічні рухи з реформування церкви ґрунтувалися на Євангелії Царства. Паралельно «поток» Євангелії Царства існував ще один «потік» — реформаторів-прихильників Августина.

На перший погляд, здається, що жоден рух, пов'язаний з Августином, не міг бути справжнім рухом з реформування церкви. Зрештою, він був головним поборником «гібриду Костянтина». І це справді так. Але основна церква за часів Августина лише століття мала безпосередній стосунок до «гібриду». Згодом вона ще більше віддалилася від Ісусового вчення. За часів Августина шанування ікон, Марії і святих тільки починалося. Тоді ще не було папських індульгенцій і кардиналів. Людям у зібранні під час хліболамання дозволяли пити з чаші.

Тож повернення до християнства часів Августина саме по собі було помітною зміною. Однак подібні зміни не виходили за рамки «гібриду Костянтина», тож вони аж ніяк не були відродженням Євангелії Царства.

Відмінність рухів Августина від рухів Царства

Хоч у них і було чимало спільних поглядів, однак реформи, засновані на вченнях Августина, значно відрізнялися від рухів Царства, а саме:

1. **Визнання «гібриду Костянтина».** Для початку всі прихильники вчень Августина підтримували «гібрид Августина» й не заперечували проти об'єднання церкви з державою. Більше того, всі вони прагнули провести свої реформи з допомогою держави.
2. **Відмова від непротивлення.** Оскільки ці реформатори були не проти об'єднання з державою, вони допускали використання меча, визнаючи, що він необхідний для повноцінного функціонування держави. Але оскільки держава була об'єднаною з церквою, то остання не мала виступати проти участі її членів у воєнних діях, смертній карі й тортурах.
3. **Відмова від інших учень Царства.** Рухи, засновані на вченнях Августина, майже завжди приймали один і той же встановлений зразок: (підлаштоване!) богослов'я Нового Завіту, накладене на мораль і спосіб життя Старого Завіту. Реформатори-прихильники Августина навчали, що Ісусові заповіді про багатство і клятви не потрібно виконувати буквально. Зазвичай вони майже не згадували про відокремлення від світу. Втім, до їх честі, вони не визнавали доповнень до Євангелії, які внесла Римо-католицька церква після смерті Августина. Однак вони приймали більшість змін, внесених до його смерті.
4. **Пріоритет богослов'я, а не способу життя.** Ще одна відмінність рухів прибічників Августина від рухів Царства: перші зазвичай зосереджувалися на **богослов'ї** як на сутності християнства. Рухи Царства ставили на перше місце **спосіб життя** віруючого, а не богослов'я. Крім того, богослов'я, на яке опиралися реформатори-

прихильники Августина, було богослов'ям останнього. Вони зазвичай посилалися на вищий авторитет Письма. Однак на практиці це було Письмо **згідно з тлумаченням Августина**. Не дивно, що практично всі реформатори, які спиралися на вчення Августина, наполягали на абсолютній визначеності наперед як основній засаді їхніх програм реформування.

5. **Освіта.** Більшість реформаторів-прихильників Августина були освіченими людьми. До того ж ті рухи, зазвичай, мали принаймні по одному великому університету-союзнику. На відміну від них, більшість рухів Царства започатковували неосвічені люди, і вони, як правило, не мали ніякої підтримки від університетів.

Джон Уікліф

Можливо, найвидатнішим реформатором-прихильником Августина в середньовіччі був Джон Уікліф. У XIV столітті він був професором філософії і богослов'я в Оксфордському університеті (Англія). Користувався популярністю в наукових колах і мав підтримку англійського королівського двору. Як і пізніші прихильники Августина, Уікліф виступав проти багатьох змін, які запровадила католицька церква після смерті Августина: доктрини переосутнення; шанування, або поклоніння мощам, іконам і святим; продажу індульгенцій¹³⁵.

Уікліф також відхиляв надмірні претензії папи римського. Він називав католицьку церкву «синагогою сатани» і говорив, що папа — антихрист. Уікліф правильно розумів, що «Петро і Климент разом з іншими співробітниками у вірі були не папами, а Божими співробітниками у справі створення церкви Господа нашого Ісуса Христа»¹³⁶. Він хотів, щоб державна церква в Англії не залежала від папи. Він різко осуджував усі духовні

ордени, говорячи навіть, що кожен, хто належить до одного з них, не може бути справжнім християнином¹³⁷.

Уїкліф також різко критикував католицьку церкву за багатство і навчав, що духовенство й церква не повинні володіти якимось майном¹³⁸. Але він не був готовий прийняти повне Ісусове вчення, яке забороняло накопичувати скарби на землі. Він не заперечував, щоб царі і знать збирали скарби на землі — він лише хотів, щоб цим не займалася церква. Уїкліф також говорив, що якщо церква не передасть усі свої володіння монарху, то він повинен забрати їх силоміць. До речі, саме так і вчинив Генріх VIII через 150 років після смерті Уїкліфа.

Як і всі реформатори, які дотримувалися вчень Августина, Уїкліф повністю сприйняв «гібрид Костянтина». Він лише виступав проти підробленого «Дару Костянтина» (Костянтинового Дару), про який згадувалося раніше. За часів Уїкліфа цей документ усе ще вважали справжнім. Оскільки Уїкліф вірив, що держава й церква — дві половини одного цілого, він навчав, що світський правитель має жити праведно. Він говорив: «Той, хто живе в смертному гріху, не є правителем будь-чого»¹³⁹, — тобто якщо правитель живе у смертному гріху, то він автоматично позбувається своєї посади, а його піддані вже не зобов'язані виконувати його накази. Це, звичайно, суперечить тому, чого навчає Новий Завіт. Бо ж, наприклад, усі римські імператори жили в смертному гріху, але апостол Павло говорив, що ми повинні підкорятися їм, а не скидати їх. Вчення Уїкліфа заклало підвалини для виправдання збройного повстання, якщо церква вирішить, що правитель чи будь-яка посадова особа живе у гріху (або належить не до тієї церкви).

Як і Августин, Уїкліф вірив в абсолютну визначеність наперед. Він навчав, що ще до народження людини її доля вже безапеляційно визначена або на вічне життя, або на вічний осуд. Він

говорив, що це не результат Божого передбачення, а наслідок Його довільного рішення.

На відміну від проповідників Царства у Франції й Італії, Уїкліф хотів провести реформи за сприяння держави. З самого початку він обертався в колах правлячої знаті Англії, і король із князями захищав його від папи. Зокрема, ревним захисником Уїкліфа був Джон Гонт, який мав величезний вплив на престарілого англійського короля Едуарда.

Католицька церква оголосила єретичними чимало пропозицій Уїкліфа. Та завдяки захисту його могутніх друзів вона не змогла спалити його на вогнищі. Він помер своєю смертю у 1384 році. Лише через п'ятдесят років після його смерті католики викопали його останки із землі, спалили їх, а попіл розвіяли над річкою.

Лоларди

Вплив Уїкліфа в Англії зберігався завдяки його учням, яких католицька церква називала лолардами. Уїкліф завжди заявляв про перевагу Письма над ученнями державної церкви. Одним із великих досягнень лолардів був їхній перший переклад Біблії англійською мовою. І хоч його сьогодні приписують Уїкліфу, насправді ж його здійснили його учні і друзі¹⁴⁰.

Спочатку до лав лолардів входило чимало багатих і впливових людей. У 1394 році, все ще перебуваючи під сильним впливом «гібриду Костянтина», лоларди запропонували англійському парламенту програму реформування державної церкви. Це була цікава суміш учень Августина і Царства. Вони заперечували безшлюбність духовенства, освячення води, молитви за померлих, паломництво до Риму, молитви до хрестів та ікон і їх пошанування, а також сповідь перед священиками¹⁴¹. Вони виступали проти того, щоб духовенство в Англії настановляв лише папа римський або його єпископи¹⁴².

Лоларди також виступали проти поєднання духовенством урядових і церковних посад. Вони говорили:

«Мати в одній особі царя і єпископа, прелата* і суддю в земних справах, вікарія і службовця на світських посадах — означає позбавити будь-яке царство належного управління. Цього висновку можна легко дійти, бо земне і духовне є двома половинками єдиної Святої церкви. І той, хто присвятив себе одному, не повинен займатися іншим, бо ніхто не може служити двом панам»¹⁴³.

Як і Укліф, лоларди не розуміли повністю Євангелії Царства. Вони хотіли відокремити цивільні посади від релігійних, при цьому розглядаючи цивільну і релігійну владу як «єдину Святу церкву». Царство Боже все ще було «одружене» з державою.

Та після смерті Укліфа лоларди почали поступово віддалятися від богослов'я Августина й наближатися до Євангелії Царства. Наприклад, попри недосконале розуміння Царства, вони бачили, що війна несумісна з християнством:

«Людиновбивство на війні або під удаваним законом справедливості з якоїсь земної причини, але без духовного одкровення явно суперечить Новому Завіту, сповненому милосердя й Закону благодаті. Цей висновок чітко підтверджують приклади з проповідей Христа на землі, бо Він конкретно навчав любити своїх ворогів, співчувати їм, а не позбавляти їх життя, оскільки в конфлікті люди (як правило) забувають про любов після першої ж сутички. А кожен помираючий без любові прямує в пекло.

Крім того, ми чудово розуміємо, що жоден священнослужитель не може на основі Письма або закону відпускати один

* У католицькій церкві титул, що надається особам, які займають вищі посади — архієпископам, єпископам, настоятелям монастирів.

смертний гріх, а інший — не відпускати. Але Новий Завіт — це Закон милості, що забороняє будь-яке людинобивство, бо в ньому говориться: *«Ще ви чули, що було стародавнім наказано... «Не вбивай...»*. [Хрестоносці] не заслуговують на вдячність від Князя миру, бо віра примножується через смирення й терпіння. Христос Ісус ненавидить тих, хто воює і вбиває, і попереджає їх про покарання: *«Усі, хто вражає мечем, від меча загинуть»*¹⁴⁴.

Звичайно ж, парламент відхилив ці пропозиції лолардів. А ще через кілька десятків років королівські органи управління й католицька церква, намагаючись знищити лолардів, об'єднали свої зусилля. Католицьке духовенство невтомно переслідувало лолардів, і багатьох було спалено на вогнищах. Інші під загрозою тортур і смерті зреклися своїх переконань. Ті, хто залишився вірним, збиралися й далі разом, але тепер уже потай. На цих зустрічах головну увагу спрямовували на вивчення Біблії і проповідь Слова¹⁴⁵.

Після того як лоларди позбулися підтримки короля і знаті, їхній рух поступово дедалі більше став нагадувати середньовічні рухи Царства. Тепер до них належали в основному ремісники, селяни і міська біднота. Католицька церква не змогла їх цілком знищити, і коли в Англії почалася Реформація, лоларди все ще існували¹⁴⁶.

Однак те, чого не змогла досягти католицька церква, досягла Реформація. Уцілілих лолардів зацікавила англійська Реформація і її богослов'я, засноване на вченнях Августина, і вони приєдналися до неї. Після правління королеви Марії (1553-1558 рр.) лоларди перестали існувати як окремий рух, що мав своє вчення.

31

ЗУСТРІЧ ВАЛЬДЕНСІВ ЗІ ШВЕЙЦАРСЬКИМИ РЕФОРМАТОРАМИ

На початку XVI століття вчення Августина, яке в попередніх століттях середньовіччя нагадувало лише струмінь води, внаслідок проповіді Мартина Лютера несподівано перетворилося в Німеччині на бурхливий потік. Водночас рух активізується і в Швейцарії завдяки головному реформатору Цюріха Ульріху Цвінглі. Як і інші реформатори, прихильники вчення Августина, Лютер і Цвінглі були високоосвіченими людьми. Обидва захоплювалися Августином і добре знали його праці.

Син швейцарського магістрата, Ульріх Цвінглі був визначним патріотом, гуманістом, пастором і державним діячем. Йому також довелося бути капеланом у найманій швейцарській армії, яка воювала на боці папи римського. У 1519 році він отримав посаду священика в цюріхському соборі (Швейцарія)¹⁴⁷.

Тоді Цвінглі ще не думав про Реформацію. Однак у своїх проповідях він, перебуваючи під сильним впливом Августина, по-своєму тлумачив Письмо, відкидаючи католицьке богослов'я середньовіччя.

Цвінґлі був відомим і шанованим громадським діячем, і можновладці Цюріха підтримували його проповіді. Вони навіть звели інших священикам проповідувати лише Писання і не згадувати доповнень, вигаданих людьми. У 1522 році Цвінґлі виголосив проповідь, у якій доводив, що заборона споживати м'ясо під час великого посту не має жодного підтвердження в Письмі. Ця заява викликала значне хвилювання по всій Швейцарії і спричинила відкритий конфлікт Цвінґлі з католицькою церквою.

Він попросив міську магістратуру провести публічні дебати про великий піст. На них він переконав як натовп, так і магістратуру у своїй правоті. За підтримки держави Цвінґлі почав реформувати церкву в Цюріху. Його метою стало реформування релігійного, політичного й суспільного життя всіх громадян на основі Письма (витлумаченого Цвінґлі)¹⁴⁸.

Оскільки всі католицькі єпископи Швейцарії були проти Реформації, втрутилася магістратура Цюріха, яка привласнила собі всі права управління і юрисдикції, що раніше належали католицьким єпископам. У 1525 році магістратура конфіскувала все майно католицької церкви і почала контролювати освіту духовенства¹⁴⁹.

На жаль, Цвінґлі повністю сприймав «гібрид Костянтина». Він проповідував євангелію Августина, а не Євангелію Царства. Він використав звичаї Римо-католицької церкви, додані після смерті Августина. Але, як і всі інші реформатори, що дотримувалися вчення Августина, Цвінґлі в здійсненні своїх реформ розраховував на силу держави. Для поширення свого руху він, не вагаючись, використовував меч. Він і загинув на полі битви як капелан своєї реформованої армії¹⁵⁰.

Зустріч із вальденсами

На півдні Цюріха в містечку Еґль, на східному березі Женевського озера, Гільом Фарель, друг і прихильник Цвінґлі,

проповідував доктрини Реформації. Цей полум'яний проповідник діяв під захистом влади Бернського кантону, успішно переконуючи тисячі людей приєднатися до Реформації у Швейцарії¹⁵¹.

Тим часом про Реформацію почули й вальденси, які жили в Італії, і послали до Німеччини двох барб, щоб дізнатися про неї якомога більше. Ті посланці мали зовсім різні характери. Старший із них, Джорджіо, був спокійним, обачним і досвідченим. Другий барба, Мартин Гонін, був молодим, енергійним і вразливим. Вони разом перейшли швейцарські Альпи й попрямували до містечка Егль. Там вони планували провести день чи два, а потім продовжити шлях до Німеччини. Почувши в містечку про Гільома Фареля і його проповіді про реформу, вони домовилися з ним про зустріч, щоб ознайомитися з доктринами Реформації. Полум'яний Фарель справив велике враження на молодого барбу Мартина Гоніна¹⁵².

Отримавши настільки детальні відомості про Реформацію, обидва барби вирішили повернутися й доповісти про те, що дізналися, своїм братам і сестрам в Італії. Молодий вальденс Мартин Гонін був у захваті від почутого, але старший барба Джорджіо висловив сумнів щодо приєднання до Реформації. Він достатньо бачив і чув, щоб зрозуміти, що переконання і спосіб життя вальденсів і швейцарських реформаторів дуже різняться¹⁵³.

Вальденси обговорювали це питання у своїх громадах чотири роки. Нарешті, щоб усе ще раз обміркувати, вони послали до Швейцарії чотирьох інших представників. Фарель і його брати-реформатори тепло вітали їх. Ось вони — герої, що протистояли Риму практично одні протягом трьохсот років! «Вам більше не доведеться робити це самим, — говорили вальденсам швейцарські реформатори, — ми допоможемо вам».

Це нагадувало становище, у якому опинилися християни

четвертого століття, коли імператор Костянтин запропонував їм свою «допомогу». Перед таким же випробуванням на вірність постали й вальденси. Швейцарські реформатори жили зовсім поряд і хотіли прийняти їх до своєї спільноти. Можливо, нарешті почуті їхні молитви, які возносилися століттями? Можливо, Всевишній відкриває для них нові двері?..

Але тут була одна умова: «Треба буде лише прийняти невеличкі зміни, щоб повністю відповідати Реформації», — сказали реформатори представникам вальденсів. Але... «невеличкі зміни» виявилися нічим іншим, як цілковитою відмовою від Євангелії Царства. Представники вальденсів вислухали пропозицію реформаторів і пообіцяли продовжити розмову після того, як розкажуть про все усій громаді вальденсів¹⁵⁴.

Вони повернулися до Італії й доповіли про зустріч. Незабаром серед вальденсів стався потрійний розкол. «Консерватори» зрозуміли, що реформатори — аж ніяк не християни Царства, тож не хотіли мати з ними нічого спільного. А «ліберали», такі як Мартин Гонін, вважали, що вальденси мають приєднатися до Реформації, попередньо згодившись зі всіма виставленими умовами. Остання група складалася з «поміrkованих», які виступали за подальший діалог з реформаторами¹⁵⁵.

Оскільки ліберали й помірні були в більшості, вони запросили Гільома Фареля виступити перед громадою на загальних зборах вальденсів на лузі поблизу містечка Чанфорана (сучасне Торе-Пеліче). Тут вирішувалося майбутнє вальденсів. Запальна промова Фареля схилила більшість вальденсів на бік Реформації, і вони прийняли такі умови:

- ♦ «Християнин може клястися іменем Божим, не порушуючи при цьому записане в Матвія 5, якщо той, що таким чином клянеться, не вимовляє ім'я Боже надаремно».

- ♦ «Усне сповідання [гріхів] не заповідав Бог, і ми дійшли висновку, що, згідно зі Святим Письмом, справжнє сповідання християнина — це сповідання лише перед Богом».
- ♦ «Християнин може займати посаду магістрата, вживаючи відповідних заходів щодо християн, які вчинили протизаконно».
- ♦ «Усі спасенні і ті, хто ще будуть спасенні, були вибрані Богом ще до заснування світу».
- ♦ «Служитель Слова Божого не повинен переходити з місця на місце, якщо це тільки не послужить для особливого блага церкви¹⁵⁶».

Для Фареля й реформаторів це була велика перемога. Вальденси фактично відмовилися від усього, що раніше було сутністю їхнього руху. Протягом століть вони терпіли жахливі переслідування від католиків, але не переставали повсюдно проповідувати. А тепер відмовилися від цього без жодної краплі крові. На зібранні поблизу Чанфорана вони навіть відмовилися від своєї добровільної бідності¹⁵⁷.

На завершення своєї духовної капітуляції вальденси погодились замовити новий французький переклад Біблії, який мав замінити їхній власний переклад, який вони використовували протягом століть¹⁵⁸.

Так сумно закінчився один з найвизначніших рухів Царства в історії християнства. Звичайно, вальденси жили й далі. Вони стали зразковими християнами Реформації, які охоче піднімали меч для захисту своїх переконань. Вони побачили свою «помилковість» у тому, що сприймали так багато біблійних уривків буквально. Вони існують і сьогодні. Але їхнього свідчення про Царство — нема.

32

НОВИЙ СІОН У ЖЕНЕВІ

Після зустрічі поблизу Чанфорана Гільом Фарель переїхав до Женеви, де потоваришував з молодим талановитим проповідником Жаном Кальвіном. Фарель попросив його написати вступ до нового реформатського перекладу Біблії, який погодилися використовувати вальденси. Фарель також переконав Кальвіна залишитися в Женеві й очолити Реформацію. Незабаром Женева стала центром швейцарської Реформації.

Як і Цвінглі, Кальвін беззастережно сприйняв «гібрид Костянтина». Замість того щоб проповідувати Євангелію Царства, він задумав створити в Женеві державу на зразок старозавітного Ізраїля. Усі громадяни цієї держави були **зобов'язані** прийняти Реформацію й відвідувати церкву. А держава мала активно сприяти утвердженню і збереженню «істинного» вчення й благочестивого життя. Для прихильників Кальвіна це було здійсненням мрії.

А для тих, хто не погоджувалися з Кальвіном і його реформами, це був страшний час. Щоб контролювати населення, женевські реформатори створили орган, відомий як консисторія. Він складався з міських пасторів і дванадцяти пресвітерів. Громадян, які не були згодні з ученням Кальвіна або пропускали церковні служіння, викликали в консисторію

для дисциплінарних заходів¹⁵⁹. Консисторія виконувала своє завдання дуже ревно. На кожен район міста були призначені посадові особи, що слідкували за поведінкою людей. Вони доповідали про кожне, навіть найдрібніше порушення, а також розпитували дітей про їхніх батьків¹⁶⁰.

Якщо когось підозрювали у незгоді з постановами Кальвіна, то негайно обшукували його будинок, шукаючи доказів на підтвердження підозри. Якщо їх не знаходили, підозрюваних часто піддавали тортурам, змушуючи їх зізнатися. Зізнання під тортурами вважали беззаперечним підтвердженням їхньої провини.

Ось кілька таких прикладів.

У червні 1546 року на кафедру в Соборі св. Петра в Женеві хтось поклав записку, в якій осуджувалася реформаційна діяльність пасторів і висловлювались погрози на їхню адресу. Міська влада запідозрила в цьому непобожного вільнодумця Жака Грюе й негайно заарештувала його. Обшук у його домі не дав жодних доказів щодо анонімної записки. Однак в особистих записках Грюе знайшли критичні висловлювання про Кальвіна. На цій підставі Грюе оголосили злочинцем і жорстоко катували, доки він не «зізнався» у скоєному. Після цього йому відрубали голову¹⁶¹.

Через кілька місяців реформатський проповідник Жан Трольє висловив свою незгоду з доктриною Кальвіна про подвійну визначеність наперед у його «Настановах у християнській вірі»*. Трольє вказував на те, що доктрина Кальвіна фактично зробила Бога ініціатором гріха. Виходило, що Бог карав нечестивих, хоч вони були такими саме внаслідок Його рішення. Кальвін зверхньо відповів, що доктрини в «Настановах» вклав у його розум Бог, і тому він відмовляється обговорювати це питання з Трольє або з будь-ким іншим. Згодом він через суд вигнав Трольє з Женеви¹⁶².

* «Institutio Christianae religionis» (лат.).

Спалення єретиків

Кальвін послав екземпляр своїх «Настанов у християнській вірі» іспанському мислителю Мігелю Сервету — відомому географу і вченому, який уперше точно описав серцево-судинну систему людини. Учений з багатогранними інтересами, Сервет написав кілька богословських праць, які містять як проникливі спостереження, так і помилкові припущення. Посилаючи Сервету копію своєї богословської праці, Кальвін сподівався вказати йому на його помилки.

Сервет уважно вивчив працю Кальвіна, зробивши при цьому численні помітки, зауваження й заперечення. Він розкритикував три доктрини Кальвіна — хрещення немовлят, визначеність наперед, а також його тлумачення Трійці. Сервет вірив у божественну сутність Христа, але його уявлення про Трійцю було заплутаним і помилковим за кількома пунктами. Після цього Сервет повернув Кальвіну його «Настанови» зі всіма своїми коментарями. Кальвін розлютився, побачивши його зауваження, і заявив: якщо Сервет з'явиться в Женеві, то вже не покине міста живим¹⁶³.

Та інквізиція випередила Кальвіна. Вона заарештувала Сервета у Франції (куди він утік) і засудила його як єретика до спалення на вогнищі. Сервет утік із тюрми в Італію, але дорогою необачно зупинився на якийсь час у Женеві. Йому закортіло послухати проповідь Кальвіна. А той упізнав Сервета й наказав заарештувати його, запроторити до холодної підземної в'язниці та обмежити в їжі¹⁶⁴.

На суді Сервету не дозволили мати адвоката¹⁶⁵. Його звинуватили в ересі за сорока статтями. Більшість із них стосувалися Трійці, а деякі — його заперечення щодо хрещення немовлят і заяви про те, що маленькі діти безгрішні, поки не досягнуть свідомого віку. Сервета також звинуватили в тому, що він

образливо відгукувався про богослов'я Кальвіна. Суддя не дозволив Сервету пояснити або захистити що-небудь із написаного ним.

Вислухавши докази його винуватості, женевські можновладці засудили Сервета до спалення на вогнищі за його єретичне вчення, хоч він і не був громадянином Женеви, а лише проходив через це місто. Гільом Фарель, який переконав вальденсів приєднатися до Реформації, супроводив Сервета до місця страти, голосно лаючи його за єретичні погляди.

Дійшовши до місця страти, Фарель попередив юрбу глядачів: «Ви бачите, на що здатен сатана, коли опановує людиною. Цей чоловік — відомий учений, він, можливо, вірив, що чинить правильно. Але тепер сатана повністю оволодів ним, як може оволодіти й вами, якщо потрапите в його тенета»¹⁶⁶.

Кати прикували Сервета до стовпа й наклали навколо нього дров, половина з яких була ще сира. Через це Сервет помирав повільно, в жахливих муках, а юрба дивилася на це, як на розважальне видовище.

І хоч Кальвін радив стратити Сервета іншим способом, він і пальцем не ворухнув, щоб відмінити спалення. Через кілька місяців після цієї страти Кальвін написав: «Багато хто звинувачує мене в надмірній жорстокості, що (як вони стверджують) мені ніби хочеться знову вбити людину, яку я вже знищив. Я не тільки байдужий до їхніх слів, але й радію, що вони плюють мені в обличчя... Кожен, хто тепер стверджуватиме, що несправедливо карати на смерть єретиків і богохульників, добровільно й свідомо візьме на себе їхню провину»¹⁶⁷.

Цікаво було б дізнатися, що думали про все це вальденси. Ще кілька десятків років тому їх самих переслідували і спалювали на вогнищах. А тепер вони влилися в рух, який розправлявся так само з іншими.

Досягнення Реформації

Якими були досягнення швейцарської Реформації? Безперечно, у реформатських кантонах вона очистила церкви від багатьох католицьких доповнень до Письма: культу діви Марії, ікон, святих, пап і кардиналів, паломництва та інших небіблійних доповнень. І це чудово. Але Цвінглі, Фарель і Кальвін не зробили нічого для поширення Ісусового вчення про Царство Боже.

Насправді ж реформатське богослов'я в певному сенсі було ще більш несумісне з Євангелією Царства, ніж католицьке. Як ми вже говорили, католицька церква навчала: ті, хто бажає бути «досконалим», повинен дотримуватися Ісусового вчення про Царство Боже. Якщо християнин хотів зробити особливі кроки в досягненні християнської досконалості, то він мав жити за цим вченням. А Кальвін зробив Христове вчення про Царство зовсім несуттєвим.

Згідно з доктриною Кальвіна про визначеність наперед, немає значення, чи живе людина за Ісусовим вченням, чи ні. Адже жодні її справи не можуть вплинути на долю, яку наперед визначив їй Бог. Більше того, Кальвін, як і Августин, недвозначно заперечував, що Ісус установив нове вчення про моральність або спосіб життя, яке відрізняється від старозавітного. Виступаючи проти тогочасних християн Царства, Кальвін писав:

«Залишається лише одне хитрування ... і це твердження, що наш Господь вимагає від християнської церкви більшої досконалості, ніж Він вимагав від єврейського народу. Це, звичайно, так щодо **обрядів**. Але вважати, що існує нова норма життя щодо морального закону ... яка відрізняється від тієї, яку мали люди в старовину, є помилковим ...

Тож будемо дотримуватися такого: щодо істинної духовної справедливості, тобто щодо вірності людини, яка ходить

перед Богом з доброю совістю у своїм занятті й у всіх своїх справах, існує для неї повне й чітке керівництво в законі Мойсея, до якого ми повинні просто приліпитися, якщо хочемо йти правильним шляхом. Відтак, якщо хтось щось додасть або відніме від нього, то переступить межі. Тому наша позиція тверда й безпомилкова.

Ми поклоняємося тому ж Богу, що й отці в старовину. Ми маємо той самий закон і статут, що й вони, який показує нам, як управляти собою, щоб вірно ходити перед Богом. Тож заняття, яке вважали святим і законним тоді, не може бути заборонене для християн і сьогодні»¹⁶⁸.

Як і Римо-католицька церква, Кальвін навчав, що церква й державний уряд — це дві половини одного цілого в Царстві Божому. Тож **обов'язок** держави — утверджувати справжню віру, захищати церкву й зобов'язувати громадян цієї держави жити у відповідності з моральним законом Старого Завіту. Це було чітко висловлено в Другому гельвецькому (швейцарському) віросповіданні 1566 року:

«Ми неодмінно навчаємо того, що опіка релігії особливо стосується святого магістрату. Тож хай він тримає у своїх руках Слово Боже й не дозволяє навчати будь-чого, що йому суперечить. Також хай він керує народом, який довірив йому Бог, за добрими законами, які складені відповідно до Слова Божого, і хай він утримує народ у дисципліні, обов'язку й послуші. Хай він звершує суд справедливо. Хай він не робить поблажки нікому й не бере хабарів, хай він захищає вдів, сиріт і страждених. Хай він карає і навіть виганяє злочинців, брехунів і варварів. Бо він носить меч не дарма (Рим. 13:4).

Тож хай він піднімає цей меч Божий проти всіх злочинців, бунтівників, злодіїв, убивць, гнобителів, богохульників, клятвопорушників і проти всіх тих, кого Бог велів йому карати і навіть страчувати. Хай він придушує впертих єретиків (які

справді є такими), які не перестають зневажати велич Божу і тривожити або навіть руйнувати Церкву Божу.

І якщо для безпеки народу потрібна війна, то хай він веде війну в ім'я Боже; якщо тільки перед тим він намагався всіма можливими засобами досягти миру і не може врятувати свій народ жодним іншим шляхом, окрім війни. Якщо магістрат робить це все у вірі, то він служить Богу цими ділами, які справді добрі, і отримує благословення від Господа»¹⁶⁹.

Коли деякі християни запитали Кальвіна, чи справді угодню Богу використання меча християнином, який є посадовою урядовою особою, той відповів: «Подумайте, якщо посада меча, тобто земної влади, суперечить покликанню віруючого, то як же тоді його використовували судді у Старому Завіті, особливо такі добрі царі як Давид, Єзекія і Йосія, і навіть деякі пророки, такі як Даниїл?»¹⁷⁰.

Іншими словами, на думку Кальвіна, з приходом християнства нічого не змінилося. Все, крім богослов'я і обрядів, залишилося таким самим, як і в Ізраїлі. Як Йосія і Єзекія, християни мають прагнути займати державні посади, щоб захистити справжню віру всіма силами державної влади, зокрема й мечем.

Та Ісус чітко пояснив, що Його учні не повинні воювати заради Його захисту саме тому, що Його Царство — «не із світу цього». Тож, говорячи, що християни повинні мечем захищати себе і свою церкву, Кальвін визнавав, що царство, яке він намагався захистити, **було** зі світу цього. Його «Новий Сіон» був царством цього світу, таким самим, як і всі інші земні царства.

33

ЗНАМЕНО ЦАРСТВА ЗНОВУ ПІДНІМАЄТЬСЯ!

Швейцарським реформаторам вдалося знищити свідчення вальденсів про Царство. Та вони не змогли перешкодити іншим знову підняти знамено Царства. Одним із добрих плодів Реформації було друкування Біблії і її поширення по всій Європі. Різні вчені в період Реформації перекладали Біблію різними мовами простого народу, і, завдяки друкарським верстатам, ці переклади стали доступні багатьом простим людям.

Коли європейці почали самі читати Біблію без усякого впливу на них учення Августина, яке насаджували реформатори, вони часто сприймали Євангелію Царства. Відтак в усій північній Європі спонтанно зародився новий рух Царства.

У Цюріху (Швейцарія) він уперше заявив про себе під час проповіді Цвінглі. Не всі прихильники Цвінглі були засліплені впливом Августина, і вони ясно бачили в Ісусовому вченні Євангелію Царства. Вони хотіли відновити християнство апостольських часів, але Цвінглі не бажав проводити реформ більше, ніж це дозволяла міська рада. Тож християни Царства почали збиратися окремо у своїх домівках.

Крім відновлення Ісусового вчення про Царство, нові

християни Царства також навчали, що церква має відзначатися святістю і дисципліною, тобто поняття державної церкви, в яку мають входити всі, хто живе в певній державі, усувалося. Вони також відхиляли визначеність наперед. Та Цвінглі виявився таким же нетерпимим і жорстоким, яким пізніше став Кальвін. Зі схвалення Цвінглі державна влада швидко прийняла закони проти християн Царства, яких вона називала анабаптистами, тобто перехрещенцями*. В одному з цих законів було сказано:

«Щоб викоринити небезпечну, нечестиву, непокірну й бунтівну секту анабаптистів, ми постановляємо: при підозрі в повторному хрещенні магістратура має вимагати від перехрещенця покинути [підвладну нам] територію під страхом покарання у визначеному порядку. Кожна людина зобов'язана доповідати про тих, хто прихильно ставиться до повторного хрещення. Кожен, хто не виконує цієї постанови, підлягає покаранню згідно з вироком магістратури.

Вчителі повторного хрещення, проповідники, що хрестять, і керівники незаконних зібрань мають бути утоплені. Ті, хто відпущений на волю і поклявся відмовитися від подібної практики, мають бути так само покарані [у випадку повторного порушення]. Іноземні анабаптисти мають бути вигнані; якщо ж вони повернуться, їх потрібно утопити. Ніхто не повинен відокремлюватися від [державної] церкви і пропускати Святу Вечерю. Кожен, хто тікає з одної підвідомчої області в іншу, буде висланий або виданий на вимогу»¹⁷¹.

Цвінглі і міські магістрати затримували всіх анабаптистських учителів або керівників, яких могли виявити. Вони запроторювали цих християн у холодні підземелля і давали їм лише хліб та воду. Якщо ті не хотіли зрікатися своїх «помилкових

* Через те, що вони хрестили лише на підставі добровільного бажання й усвідомленої віри, замість хрещення немовлят згідно державного закону.

поглядів», їм зв'язували руки за спиною і топили в річці в хрещення смертю¹⁷².

У Німеччині, Австрії й Нідерландах, незалежно від анабаптистів у Швейцарії, з'являлися інші проповідники і християни Царства. Ці віруючі також сприйняли Євангелію Царства і незабаром почали спілкуватися один з одним. Реформатори й католики називали всіх таких християн Царства анабаптистами.

Більшість реформаторів, вважаючи, що сутністю християнства є **богослов'я**, вбачали головну проблему Римо-католицької церкви в її неправильній доктрині. Та анабаптисти правильно зауважили, що сутність християнства — **взаємини**, а не богослов'я. Щоб увійти в Царство Боже, ми маємо спочатку народитися згори, а потім зростати, як гілка на виноградній лозі — Ісусі. Так, Римо-католицька церква дотримувалася багатьох небіблійних обрядів і вчень, які потребували виправлення. Однак виправлення богослов'я вирішити основну проблему аж ніяк не могло.

А вона полягала в тому, що католицизм значною мірою став формальною релігією. Все працювало само по собі. Якщо людина дотримувалася віросповідання церкви, брала участь у проведенні тайнств і померла вірною церкві (не в смертному гріху), то вона вважалася спасенною. Якщо людина вчиняла серйозний гріх, вона могла певними діями спокутувати його, здійснивши призначену епітимію, а саме: роздаючи милостиню, звершуючи паломництво або беручи участь у хрестовому поході, купуючи індульгенцію або споглядаючи мощі святих. За таких умов не вимагалось ніякої зміни серця, і тому стосунки з Христом ніколи не змінювалися.

Втім, Римо-католицька церква ніколи офіційно не стверджувала, що християнство — це формальне виконання певних

обрядів. Церква, звичайно ж, навчала, що Божа любов і щире каяття в гріхах суттєво важливі. Та проблема була (і все ще залишається) в тому, що між її офіційним вченням і тим, чого вона насправді дотримувалась і що проповідувала в звичайних католицьких приходах, була глибока прірва. Насправді католицизм значною мірою став формальною релігією, що проповідувала дешеvu благодать.

Загальноприйнятою стала думка, що Реформація все змінила. Насправді ж, за великим рахунком, вона замінила одну форму дешевої благодаті (таїнства, індульгенції тощо) іншою — легкою вірою, а саме: треба лише повірити, що Ісус помер за твої гріхи і що твій послух не відіграє ніякої ролі у твоєму спасінні — і тобі гарантується вічне життя на небі. По суті, німецькі лютерани мало чим відрізнялися від німецьких католиків, крім богослов'я і обрядів у поклонінні. Звичайно, реформатські церкви у Швейцарії були набагато суворіші у своїх вимогах до християнського життя, які вони насаджували через державну владу. Але ці церкви все ж таки навчали вищої форми формального християнства: Бог довільно визначає наперед вічну долю кожної людини ще до її народження.

Народження згори

Як Лютер, так і Цвінглі, Кальвін і католики мало звертали уваги на народження згори. У їхніх богословських системах народження згори було лише частиною формального процесу. Але анабаптисти розуміли це зовсім інакше. Християнське життя **починалося** з народження згори, включаючи особисте посвячення себе Царству Христа. Це було не просто питання віри в Ісуса як особистого **Спасителя**, Він мав стати **Господом і Володарем**. І не лише на рівні богослов'я — Його панування має виявлятися в повсякденному житті людини. Один з анабаптистів писав про це так:

«Можливо, дехто скаже: «Ми віримо, що Христос — Син Божий, що Його Слово — правда і що Він придбав нас Своєю кров'ю і правдою. Ми відродилися в хрещенні і прийняли Духа Святого, тож є справжньою церквою і зібранням Христовим». Ми відповімо: «Якщо ваша віра є такою насправді, то чому ви не виконуєте того, що Він заповідав вам у Своему Слові?» Його заповідь говорить: «Покайтесь і дотримуйтесь заповідей» ... Дорогий читачу, подумай: якщо у твоєму житті сталося те, про що ти говориш ... ти маєш також визнати, що вищезгадане народження і прийняття Духа зовсім бездіяльні в тобі, [не дали] мудрості, сили або плоду в тобі; так, вони марні і мертві, тобто ти живеш не за Духом, не за силою народження згори»¹⁷³.

Той самий автор описав віру за Євангелією Царства: «Справжня євангельська віра не може бути бездіяльною. Вона одягає голого, годує голодного, втішає зажуреного, дає притулок бездомному, служить кривднику, перев'язує пораненого, тобто стає всім для всіх»¹⁷⁴. Інший служитель-анабаптист сказав: «Ніхто по-справжньому не пізнає Христа, якщо у своєму житті не наслідуватиме Його»¹⁷⁵.

Апостол Павло висловився про це так: «... Царство Боже не в слові, а в силі» (1 Кор. 4:20). Сутність Царства — це не слова, тобто богослов'я, а **сила**. І Павло в цьому уривку не говорить про силу звершувати чудеса. Чудеса подібні до слів. Вони можуть бути частиною Царства, але — не його сутністю. Самі по собі вони нічого не підтверджують. Ісус знав про нашу схильність до чудес, тож завчасно попередив: «Багато-хто скажуть Мені того дня: «Господи, Господи, хіба ми не Ім'ям Твоїм пророкували, хіба не Ім'ям Твоїм демонів ми виганяли, або не Ім'ям Твоїм чуда великі творили?» І їм оголошу Я тоді: «Я ніколи не знав вас... Відійдіть від Мене, хто чинить беззаконня!»» (Мт. 7:22-23).

Якщо Ісус ніколи не знав тих, хто творить чудеса, то, значить, їх ніколи й не було на Його виноградній лозі. Все їхнє «християнське» життя минало в уявному світі, хоч вони прокували й виганяли демонів в ім'я Ісуса. Вони гадали, що мали силу, та хоч яку б силу вони мали, вона походила не від Нього. У чому була їхня проблема? Може, в тому, що вони сподівалися на свої добрі справи? Ні, Ісус сказав, що їхня проблема полягала в тому, що вони «чинили беззаконня». Його Царство має закони, і якщо ми не коримось їм, то чинимо беззаконня.

Саме про це проповідували своїм слухачам анабаптисти. Неважливо, скільки богословських доктрин ви розумієте правильно. І неважливо, які формальні кроки ви зробили, щоб народитися згори. Якщо ви живете не в силі Духа, то все це — даремно. Або ви ніколи не були на виноградній лозі Ісуса, або були відітнуті від неї. Той, хто росте на виноградній лозі Христа, не чинить беззаконня й не живе в непослуху Христовим законам.

Народ Царства

Один з письменників-анабаптистів так характеризував тогочасних анабаптистів:

«У хрещенні вони хоронять свої гріхи у смерть Господню і воскресають з Ним для нового життя. Вони обрізають свої серця Словом Господнім; вони, згідно з істинним установленням і Словом Господа, хрещені Духом Святим у непорочне і святе тіло Христове, як слухняні члени Його церкви. Вони вдягаються у Христа і являють Його Дух, єство і силу у своїй поведінці. Вони бояться Бога всім серцем і в усіх своїх думках, у словах і справах шукають лише слави Божої і спасіння своїх улюблених братів. Їм невідомі ненависть і помста, бо вони люблять тих, хто ненавидить їх, чинять добро тим, хто кривдить їх, і моляться за своїх переслідувачів»¹⁷⁶.

«Цей відроджений народ має над собою духовного Царя, Який править ними незламним жезлом вуст Своїх, а саме: Духом Святим і Своїм Словом. Він одягає їх в одужу праведності, шати з чистого білого шовку. Він освіжає їх живою водою Духа Святого і живить їх Хлібом Життя. Його ім'я — Христос Ісус. Вони — сини миру, які перекували свої мечі на рала, а списи — на серпи, вони більше не знають війни. Вони віддають кесарева кесарю, а Боже — Богу»¹⁷⁷.

Ці нові християни Царства швидко знаходили одне одного і створювали помісні зібрання й спільноти, які простягалися через весь континент. Анабаптистський рух поширювався так швидко, що, здавалося, він стане більшим, ніж рух основної Реформації¹⁷⁸. Анабаптисти не мали організованого місіонерського служіння. Замість цього всі анабаптисти, як і перші християни, були місіонерами, несучи звістку про Євангелію Царства кожній людині, з якою могли спілкуватися. І знову Євангелія Царства вплинула на світ, докорінно змінюючи його!

Але відповідь цього світу не змусила себе довго чекати — він не хотів сильно змінюватися. Реформатори боялися: якщо новий рух Царства набере сили, то у них не вистачить солдатів, щоб воювати з католиками або турками. Як реформатори, так і католики хотіли, щоб суспільство залишалося в межах «гібриду Костянтина». Вони вважали: якщо церква й держава не об'єднуються, то зруйнується все суспільство. Саме тому анабаптистів потрібно знищити!

Римо-католицька церква й церкви Реформації піддали цих нових християн Царства таким самим неймовірно жорстоким тортурам, що і язичницький Рим (хіба що не кидали їх левам на розтерзання). Німецька влада, наприклад, винесла анабаптистському служителю Міхаелю Сатлеру такий вирок:

«... Кат повинен відвести підсудного на місце страти, дорогою відрізати йому язика, потім кинути його на підводу і двічі шматувати його тіло розпеченими до червоного щипцями. А вивізши його за ворота, ще п'ять разів рвати тими ж щипцями»¹⁷⁹.

Після всіх цих жахливих тортур Міхаеля Сатлера спалили на вогнищі як єретика. За які ж жахливі злочини його так жорстоко покарали? Він навчав людей засад Царства. Двома з дев'яти статей вироку його звинувачували в тому, що він закликав не клястися та виявляти непротивлення. Напевно, ці «християнські» можновладці так само рвали б тіло Христа розпеченими до червоного щипцями, а потім би наказали живцем спалити Його. Адже Він теж проповідував непротивлення й закликав Своїх учнів не клястися.

Анабаптистів переслідували ще жорстокіше, ніж перших християн у Римі. Гоніння в часи Реформації були ще безжальнішими й наполегливішими. Та, попри це, реформатори й католики так і не змогли повністю викоринити новий рух Царства. Вірний його залишок і досі перебуває з нами. Втім, у анабаптистів були свої недоліки. Наприклад, внаслідок жорстоких переслідувань так званими «християнами» чимало анабаптистів з часом перестали ревно свідчити іншим.

Інші християни Царства

Анабаптистський рух був одним з найважливіших рухів в історії християнства. Анабаптисти не лише відродили Євангелію Царства в шістнадцятому столітті, але й протягом майже п'ятисот років вірний залишок високо тримав її знамено.

Важливо підкреслити, що анабаптисти були не єдиними християнами Царства за останні п'ятсот років. Хоча церкви Реформації зазвичай називають віру християн Царства «спа-

сінням за ділами», деякі християни Царства «проросли» на ґрунті цих церков так само, як і в Римо-католицькій церкві. Просто жити за заповідями Царства Христа, перебуваючи в католицькій церкві або в церквах Реформації, набагато важче. До того ж ніколи ще тривалий рух Царства не залишався в церкви, прихильної до богослов'я Реформації.

Квакери

Деякі анабаптисти дісталися до Англії, але так і не змогли заснувати там свої громади. Та в 1647 році, незалежно від анабаптистів, зародився англійський рух Царства. Його започаткував неосвічений (що було типовим для рухів Царства) син ткача Джордж Фокс. Самостійно читаючи Біблію, без усякої богословської освіти він відкрив для себе Євангелію Царства.

Фокс натхненно й радісно почав проповідувати християнство Царства по містах і селах Англії. Іноді він сміливо переривав проповідь у державній церкві й починав сам проповідувати зібранню. Якось, коли він так вчинив, на нього накинута юрба розлючених прихожан і повісила його, але, побачивши, що він не помер, вони побили його до непритомності. Коли він нарешті знову отямився, то підвівся, подивився на людей і голосно мовив: «Якщо хочете, побийте мене ще раз. Ось мої руки, моя голова і мої щоки». Зніяковіла юрба розсіялася¹⁸⁰.

Завдяки проповідям, у Джорджа Фокса з'явилося багато учнів, які називали себе Спілкою друзів. Інші називали їх квакерами, саме так вони найбільше відомі. По всій Англії, а пізніше — й Америці, квакери проповідували засади Царства. За наказом духовенства їх били й запроторювали до в'язниць, та ніщо не могло змусити їх замовкнути. У Новому світі пуритани, погрожуючи смертю, заборонили квакерам ступати на територію Массачусетса, але ті не злякалися погроз і далі свідчили і там. Відтак, деяких з них повісили.

На відміну від анабаптистів і вальденсів, квакери вважали внутрішнє свідчення Духа важливішим, ніж вчення Письма. Вони вірили, що почалася нова доба Духа і помилково навчали, що хрещення і хлібоAMANНЯ вже не потрібні¹⁸¹. Протягом століть їхня зосередженість на внутрішньому світлі Духа вела їх дедалі більше до суспільної діяльності й дедалі менше — до Письма. Сучасні квакери — це вкрай ліберальна спільнота, діяльність якої зосереджена головним чином на громадській активності. Сьогодні лише невеличка їхня частина дотримується біблійної Євангелії Царства.

Брати

У той час, як в Англії ширився квакерський рух, у Німеччині й північній Європі розповсюджувався новий духовний рух — пієтизм. Зголоднівши за справжнім духовним життям, віруючі державних церков почали об'єднуватися в невеличкі молитовні групи з вивчення Біблії. Як і квакери, пієтисти вважали головною внутрішню працю Духа Святого, а хрещення і хлібоAMANНЯ чимало з них вважали несуттєвими або другорядними в християнському житті. На жаль, на відміну від квакерів, більшість пієтистів не навчало буквального виконання заповідей Царства.

На початку XVIII століття у Пфальці (Німеччина) духовний рух пієтизму пробудив молодого Олександра Мака. Більшість пієтистів залишалася в державних церквах (лютеранській, реформатській або католицькій) і проводила свої молитовні зібрання в час, що не збігався зі службами в державній церкві. Але Мак і його духовні брати усвідомили, що необхідно відокремитися від державних церков і повернутися до первісного християнства. Завдяки читанню Біблії, вони дійшли ясного розуміння Євангелії Царства. Вони відмовилися від клятв,

військової служби, накопичення багатства, судових справ та інших подібних сторін земного життя, що суперечать Христовому вченню¹⁸².

Називаючи себе просто братами, ці нові християни Царства стали відомі як німецькі баптисти, або данкери. Вони натхненно поширювали Євангелію Царства в містах і селах, де жили. Переслідування влади змушували їх переїздити з міста в місто, і зрештою вони зупинилися в Джермантауні (Пенсильванія, США). У своїй «Автобіографії» («Autobiography») Бенджамін Франклін так описав своє знайомство з данкерами:

«Я вважаю, що одна із сект, які знаходяться серед нас, поводить ся найдобропорядніше, і це данкери. Незабаром після її появи я познайомився з одним із її засновників — Майклом Уелфером. Він поскаржився мені, що їх злісно обмовили ревнителі інших конфесій, звинувативши в мерзотних засадах і звичаях, які були їм абсолютно чужі. Я сказав йому, що так завжди було з новими сектами, і, щоб покласти край цим образам, запропонував видати опис їхнього віросповідання й дисципліни. Він відповів, що хтось із їхніх членів уже запропонував таке, але громада не згодилась і ось чому:

«Коли ми тільки-но стали спільнотою, — говорив він, — Бог по Своїй милості просвітив наш розум, так що ми усвідомили, що деякі речі, які раніше вважали істинними, є помилковими, а ті, які вважали помилковими, є істинними. Час від часу Йому було угодно просвіщати нас ще більше, і наші засади вдосконалювались, а наші помилки зменшувалися. І зараз ми не впевнені, що досягли цілковитої досконалості в духовному і богословському пізнанні. Ми боїмося, що коли надрукуємо своє віросповідання, то відчуємо себе зв'язаними й обмеженими і, можливо, не захочемо приймати подальші одкровення. І наші наступники тим більше сприймуть зроблене їхніми старійшинами і засновниками як щось священне, від чого не можна відступати».

Така скромність у секті, можливо, — єдиний приклад в історії людства, бо всі секти упевнені, що володіють **усією** повнотою істини»¹⁸³.

Насправді ж, цей некатегоричний підхід до богослов'я у данкерів (крім як до основ) характерний для нових рухів Царства. Коли віруючі вперше відкривають Царство, їхня радість щодо прихованого скарбу така велика, що вони зосереджуються в основному на Царстві і його Царі. Вони не надто переживають за тонкощі в богословських питаннях.

Апостольська християнська церква

У Швейцарії XVIII століття, після того, як анабаптисти практично зникли з цієї країни, молодий семінарист Самуїл Фрьоліх організував християнські громади, які значною мірою дотримувалися буквального тлумачення Слова Божого. Не дивно, що це привело їх до знайомих основ Євангелії Царства: непротивлення, простого богослов'я, розуміння важливості послуху у спасінні людини, відмови від клятв і зосередження на матеріальних цінностях. Як і інші новонавернені християни Царства, Фрьоліх і його брати по вірі натхненно свідчили про свою віру. І їхній новий рух Царства швидко поширювався європейськими країнами. Ці християни Царства з нами й сьогодні, вони відомі в Європі як назаряни, а в Америці — як Апостольська християнська церква.

Паростки Царства

Більшість людей, які читають Письмо без впливу богословських упереджень, зазвичай приходять до пізнання Євангелії Царства. Тож не дивно, що нові домашні церкви й невеликі громади часто навчають Євангелії Царства. До речі, і деякі зі знайомих нам, сталих сьогоднішніх церков на початку свого

існування дотримувалися непротивлення і в багатьох питаннях проповідували Євангелію Царства. Це і Церква Христа, Християнська Церква, Моравські брати й деякі з весліанських церков. Та в міру зростання цих рухів вони організовували семінарії, набували респектабельності і зазвичай втрачали більшу частину своїх учень Царства.

Перш ніж завершити наше обговорення різних рухів Царства протягом століть, хотілося б відзначити, що ці рухи не дотримувалися одних і тих самих богословських учень в усіх питаннях. Усі вони* дотримувалися апостольського символу віри і Євангелії Царства, включаючи вчення Ісуса Христа про спосіб життя. А це і є те, що важливе для Ісуса.

* Окрім квакерів, які занадто мало уваги приділяли вченню про хрещення.

34

ТЕПЕР НАША ЧЕРГА

Як уже відзначалося, те, про що говориться в цій книзі, не є богослов'ям, яке скомпонував Девід Берсо. Це — історична християнська віра, це те, чого навчала церква перших століть, і це можна легко довести, скориставшись працями християн, що жили до правління імператора Костянтина*.

Євангельські християни, які поклоняються Марії

Якщо навіть ви дуже мало почерпнете з цієї книги, то я сподіваюсь, що все ж таки запам'ятаєте: сутність християнства — не богословська, не формальна, вона заснована на **стосунках**. Це не означає відсутності важливих богословських доктрин, вони є. Однак сутність християнства полягає в тому, що, коли ми входимо в Царство, ми вступаємо в тривалі взаємини з Царем.

Звичайно, більшість сучасних церков визнають, що як християни ми вступаємо у взаємини з Ісусом. Але їхнє уявлення про ці взаємини відрізняється від того, як їх пояснює Сам Ісус. З погляду сучасного популярного богослов'я, вони зазвичай є удаваними взаєминами з уявним Ісусом.

* Раджу вам самостійно дослідити цю тему. Праці донікейських християн укладені в збірку й доступні в різних джерелах.

Один з великих гріхів Римо-католицької церкви — її поклоніння Марії. У цій церкві і східному православ'ї Марія вельми популярна, бо вона ніколи не гнівається, ніколи не карає за гріхи й не дає жодних заповідей. Її благодать покриває будь-який гріх. І все, що їй потрібно взамін, це всезагальне поклоніння. Побожні католики вважають, що вони мають тривалі взаємини з цією уявною Марією.

І хоч протестанти критикують католиків за поклоніння Марії, насправді ж чимало з них також поклоняються їй. Що?! Вони поклоняються Марії? Так, поклоняються. Але вони називають її Ісусом, а не Марією. Популярний Ісус, Який проповідується згідно з євангелією легкої віри, — це лише видозмінена версія католицької Марії. Цей Ісус ніколи не гнівається, ніколи не карає за гріх і не дає заповідей. Він — суцільна благодать, і Він нічого так не любить, як хвалу й поклоніння. Але взаємини з цим уявним Ісусом не більш реальні, ніж уявні взаємини католиків з Марією.

Божі випробування

Важливою частиною богослов'я Царства є усвідомлення того, що Бог **обов'язково** випробовуватиме нас на щирість нашої віри й любові до Ісуса. Саме тому Яків говорить: *«Майте, брати мої, повну радість, коли впадаєте в усілякі випробовування, знаючи, що досвідчення вашої віри дає терпеливість»* (Як. 1:2-3). Павло писав: *«... ми говоримо так, не людям догоджуючи, але Богові, що випробовує наші серця»* (1 Сол. 2:4).

Ці випробування — не щось нове, яке прийшло разом із Царством. Бог **завжди** діяв таким чином. Наприклад, випробовуючи ізраїльський народ, Він давав йому різні вказівки, а саме: велів не залишати манну до ранку (крім як перед суботою, коли ізраїльтяни мали зібрати манну й на суботу), але деякі

ізраїльтяни не послухалися Його (Вих. 16:19-30). Бог велів ізраїльтянам знищити все в Єрихоні, але Ахан приховав трохи золота для себе.

Остерігайтеся «відмінених» заповідей!

Бажаючи випробувати нас, Бог часто дає ясну заповідь, а потім дозволяє комусь суперечити їй. Наочний приклад — випадок, описаний у Першій книзі царств, про юдейського пророка, якого Бог послав, аби той викрив гріх царя Єровоама. Пророк ризикував життям, безстрашно виголошуючи звістку, як йому було велено. Бог через нього навіть звершував чудеса.

Усвідомлюючи, що перед ним справжній пророк Божий, цар Єровоам запросив його поїсти в царському палаці перед поверненням додому. Але пророк відповів: *«... Якщо ти даси мені пів дому свого, не ввійду я з тобою, і не їстиму хліба, і не питиму води в цьому місці!.. Бо так наказано мені за словом Господнім, говорячи: «Ти не їстимеш хліба, і не питимеш води, і не вернешся дорогою, якою пішов!»»* (1 Цар. 13:8-9). Отже, пророк із Юдеї поки що витримав усі Божі випробування.

Та коли він вертався додому, інший пророк Божий, що жив у Бет-Елі, наздогнав його і сказав: *«... І я пророк, як ти! А ангол говорив мені за Господнім словом, кажучи: «Заверни його з собою до дому свого, і нехай він їсть хліб і нехай п'є воду». Він же говорив йому неправду!»* (1 Цар. 13:18). Випробування набуло нового вигляду. Очевидно, Бог вирішив змінити свої вказівки. Тож пророк із Юдеї залишився і їв із пророком із Бет-Еля. Якими ж були наслідки? Дорогою в Юдею на пророка напав лев і розтерзав його.

Це сумна історія, але вона добре ілюструє те, що сказав апостол Павло через століття: *«Але якби й ми або ангол із неба зачав благовістити вам не те, що ми вам благовістили, нехай*

буде проклятий!» (Гал. 1:8). Тож якщо Бог дає нам ясну заповідь, то Він уже пізніше не суперечитиме їй, бо це поставило б Його рабів у вкрай складне становище, коли їм довелося би вирішувати, чи насправді Він відміняє її, чи якась людина просто суперечить їй.

З Мойсеевих часів Бог лише один раз **справді** змінив деякі зі своїх попередніх заповідей — і це було з приходом Царства. Але в цьому унікальному випадку Бог не просто послав чоловіка, або навіть ангела, щоб оголосити про зміну. Він послав Свого Сина, Який здійснив достатньо чудес, щоб переконати будь-якого скептика.

Прихід Ісуса був завершальною стадією Божого задуму для людства. Ніхто — ні ангел, ні людина — не мають права відмінити те, чого навчав Ісус. І Отець ніколи не буде суперечити Своему Сину. Тож поки Ісус не повернеться й особисто не скаже нам про зміну, Його заповіді залишаються незмінними. Як уже було сказано: *«Ісус Христос учора і сьогодні і навіки Той Самий!»* (Євр. 13:8).

А заперечення ясних Божих заповідей започатковано ще в Еденському раю. Бог ясно сказав Адаму: *«... Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти. Але з дерева знання добра й зла не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш!»* (Бут. 2:16-17). Але змії сказав Єві: *«... Умерти не вмере! Бо відає Бог, що дня того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви, немов Боги, знаючи добро й зло»* (Бут. 3:4-5).

Отже, Бог сказав одне, а змії — інше. Більшість із нас скажуть: «Яке легке випробування!» Однак наші прабатьки не витримали його! Єва повірила змію, а Адам піддався дружині замість того, щоб указати їй на її помилку. А чи дуже ми, християни, відрізняємося від них? Ми читаємо чіткі і ясні заповіді Ісуса, та коли проповідник або тлумач Біблії відверто суперечить Ісусу, ми скоріше повіримо йому, а не Ісусу.

Тож як ми вчинимо?

На сторінках цієї книги ми розглянули історію християнства. Та дослідження історії навіть усього світу не дасть нам ані краплі добра, якщо ми не робитимемо з нього висновки. Мільйони християн осуджують Римо-католицьку церкву за її помилкові вчення. Але ті ж самі християни впадають у ту ж саму оману, що й католики, бо, як і вони, приймають «гібрид Костянтина» і формують свій світогляд через його затемнені окуляри.

Нас радує те, що протягом століть існували християни Царства, які відхиляли цей гібрид і відмовлялися жити на його засадах. Та їх час минув. Настала наша черга. Якщо всі інші християни на землі ігнорують або пояснюють Ісусові заповіді по-своєму, то це аж ніяк не виправдовує наш із вами непослух. Коли Господь безпосередньо говорить нам щось у Своєму Письмі, сказане іншими не має значення. Як говорив нині покійний благовісник Леонард Равенхіл: «Або Христос — абсолютний авторитет для нас, або Його слова позбавлені будь-якого сенсу». Третього не дано.

Цілком можливо, що ця книга змусить вас почуватися незахищено. Роздуми на її сторінках, можливо, навіть образили вас. І ви захочете знайти іншу книгу, зміст якої суперечитиме тому, що тут написано про Євангелію Царства. І знайти її буде зовсім неважко.

Однак замість цього хотів би порадити вам уважно прочитати Ісусові вчення, але не лише ті тексти, які підтверджують вашу точку зору. Читайте Його вчення в усій їх сукупності. Можливо, ця книга якимось чином представила в невірному світлі те, що проповідував Господь. Якщо це справді так, то ви обов'язково повинні слухати Його, а не вчення цієї книги. Та якщо на цих сторінках все ж таки достовірно представлено

Його вчення, то, будь ласка, не відкладайте цю книгу вбік і не забувайте того, що сказав Ісус. Можливо, ви прийшли на весілля, не прийнявши Євангелію Царства, але ви не зможете на ньому залишитися, якщо щиросердно не приймете її.

А можливо, ця книга спонукала ваше серце відгукнутися на сказане в ній. Можливо, ви палаєте ревним бажанням бути вірнопідданим Царства. Чи подібне для вас Царство Боже на коштовну перлину? Чи дарує воно вам таку радість, що ви ладні відмовитися від усього, щоб придбати його? Якщо так, то приєднуйтеся до сьогоднішніх християн Царства. Внесімо разом свою лепту в проголошення по всьому світу справжньої Євангелії Царства, яка може докорінно змінити життя будь-якої людини!

БІБЛІОГРАФІЯ

Першоджерела

- Євсевій Кесарійський. Ecclesiastical History. Переклад П. А. Маєра. Гранд Рапідс: Kregel Publications, 1999.
- Кальвін Ж. Institutes of the Christian Religion. 2 томи. Переклад Г. Беверіджа. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982.
- Кальвін Ж. Treatises against the Anabaptists and against the Libertines. Переклад Б. У. Фарлі. Гранд Рапідс: Baker Book House, 1982.
- Лютер М. The Bondage of the Will. Переклад Г. Кола. Гранд Рапідс: Baker Book House, 1976.
- Лютер М. Works of Martin Luther—The Philadelphia Edition. 6 томів. Переклад С. М. Джейкобса. Гранд Рапідс: Baker Book House, 1982.
- Марцелін А. The Later Roman Empire. Переклад У. Гамільтон. Нью-Йорк: Penguin Books, 1986.
- Ранді Д. The Faith Healers. Буффало: Prometheus Books, 1989.
- Сімонс М. The Complete Writings of Menno Simons. Переклад Д. С. Уенгера. Скоттдейл: Herald Press, 1956.
- Франклін Б. The Autobiography and Other Writings. Нью-Йорк: Penguin Books USA Inc., 1783.
- Creeds of the Churches / за ред. Д. Х. Лайт. Атланта: John Knox Press, 1973.
- Documents Illustrative of English Church History / за ред. Г. Гі, Д. У. Харді. Лондон: MacMillan and Co., Ltd., 1910.
- Readings in Church History / за ред. К. Д. Беррі. Вестмінстер, Меріленд: Christian Classics, Inc., 1985.
- The Ante-Nicene Fathers / за ред. О. Робертс, Д. Дональдсон. 10 томів. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1985.
- The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants / за ред. А. С. Крей. Принстон: 1921.

The Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series / за ред. Ф. Шафф. 10 томів.

Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1983.

The Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс.

10 томів. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982.

Вторинні джерела

Бейнтон Р. Х. Christian Attitudes Toward War and Peace. Нашвілл: Abingdon Press, 1960.

Бейнтон Р. Х. The Reformation of the Sixteenth Century. Бостон: Beacon Press, 1952.

Вердун Л. The Anatomy of a Hybrid. Сапасота: Christian Hymnary Publishers, 1976.

Вердун Л. The Reformers and Their Stepchildren. Сапасота: Christian Hymnary Publishers, 1964.

Гіббон Е. The Decline and Fall of the Roman Empire. Нью-Йорк: Penguin Books, 1952.

Гонзалес Ю. A History of Christian Thought. 3 томи. Нашвілл: Abingdon Press, 1970.

Гонзалес Ю. Faith & Wealth. Нью-Йорк: Harpers Collins Publishers, 1990.

Грімм Г. Д. The Reformation Era 1500-1650. Нью-Йорк: The Macmillan Company, 1965.

Дікенс А. Г. The English Reformation. Нью-Йорк: Schocken Books, 1952.

Драйвер Д. How Christians Made Peace with War. Скоттдейл: Herald Press, 1988.

Едвардс Д. Christian England. Т. II. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1983.

Еллер В. Christian Anarchy. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1987.

Еллау Ж. The Subversion of Christianity. Переклад Д. У. Бромлі. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1986.

Ербштоссер М. Heretics in the Middle Ages. Лейпциг: Druckerei Fortschritt Erfurt, 1984.

Естеп У. The Anabaptist Story. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1996.

Жертва Господня. Ефрата: Grace Press, Inc., 2013.

Кернс Е. Е. Christianity Through the Centuries. Гранд Рапідс: Zondervan Publishing House, 1954.

- Крейбілл Д. Б. *The Upside Down Kingdom*. Скоттдейл: Herald Press, 1978.
- Крісті-Мюррей Д. *A History of Heresy*. Нью-Йорк: Oxford University Press, 1976.
- Лукас Г. С. *The Renaissance and the Reformation*. Нью-Йорк: Harper & Row, 1960.
- Страйп Д. *Ecclesiastical Memorials*. Лондон: 1822.
- Томпсон Д. А. Ф. *The Later Lollards 1414-1520*. Лондон: Oxford University Press, 1965.
- Торн Ж. та ін. *You Are My Witnesses*. Торіно, Італія: Claudinia Editrice, 1989.
- Уілобай У. С. *Counting the Cost*. Елгін: The Brethren Press, 1979.
- Хершбергер Г. Ф. *The Recovery of the Anabaptist Vision*. Скоттдейл: Herald Press, 1957.
- Хохнер Х. У. *Maccabees* // *The International Standard Bible Encyclopedia* / за ред. Г. У. Бромілі. Т. III. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1986.
- Чедвік Г. *The Early Church*. Нью-Йорк: Penguin Books, 1967.
- Чемберлін Е. Р. *The Bad Popes*. Нью-Йорк: Dorset Press, 1969.
- Шаннон А. *The Medieval Inquisition*. Коледжвіль: The Liturgical Press, 1984.
- Шафф Ф. *History of the Christian Church*. 8 томів. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1910.
- Eerdsman's Handbook to the History of Christianity* / за ред. Т. Даулі. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1977.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ЗНОСКИ

Розділ 1. Священна війна?

1. Раймунд Ажільський. *Цитата з книги: The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants* / за ред. А. С. Крей. Принстон: 1921. С. 250-256.

2. МкФалл Д. А. The Fall of Jerusalem // Military History Magazine. Червень, 1999. С. 1-6.

3. Крей, 252 с.

4. Крей, 253 с.

Розділ 3. Інше царство

5. Тертуліан. Книга IV, розд. 26 // Проти Марціона. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. III. 409 с.

Розділ 4. А ви присвятили себе Царству Божому?

6. Переклад англійського тексту, отриманого з «Бюро у справах громадянства та імміграційних послуг», на веб-сторінці www.immigration.gov/graphics/aboutus/history/teacher/oath.htm.

7. Florida During World War II [Електронний ресурс]. URL: <http://www.floridamemory.com/OnlineClassrom/FloridaWWII/history.cfm>. Сторінка відкрита автором під час написання книги.

8. Webster's New World College Dictionary. Нью-Йорк: Simon & Schuster, Inc., 1997. Вип. 3. 765 с.

9. Кох Ф. Proceedings. *Це оповідання цитується в цій книзі: Кові С. The 7 Habits of Highly Effective People*. Нью-Йорк: Simon & Schuster, Inc., 1989. 33 с.

Розділ 5. Змінюючи свій погляд на мамону

10. Климент Александрійський. 14 // Хто з багатих спасеться? *З джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. II. 595 с.

Розділ 6. Новий зразок чесності

11. Хертенштейн М., Трот Д. Selling Satan: The Tragic History of Mike Warnke // Cornerstone. 1992. Т. 21. № 98.

12. The Cornerstone Series on Mike Warnke [Електронний ресурс]. URL: http://www.cornerstonemag.com/features/iss098/warnke_index.htm.

13. Там само.

14. Пасантіно Б. і Г., Трот Д. Satan's Sideshow: The True Lauren Stratford Story [Електронний ресурс]. URL: <http://www.cornerstonemag.com/features/iss090/sideshow.htm>.

15. Ранді Д. The Faith Healers. Буффало: Prometheus Books, 1989. С. 105, 106, 150.

16. Ранді Д. С. 146-153.

Розділ 7. Закони Царства про шлюб і розлучення

17. Показання Ізраеля Абрагамса перед Лондонською комісією з питань розлучення 21 листопада 1910 р. Його показання цитуються в: Divorce in the Old Testament // International Bible Encyclopedia [Електронний ресурс]. <http://www.studylight.org>.

18. Divorce Facts [Електронний ресурс]. URL: <http://wheres-daddy.com>.

19. Divorces: 1858-2000 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.statistics.gov.uk>.

20. Брінінг М. Ф. These Boots Are Made for Walking: Why Most Divorce Filers Are Women // American Law and Economics Review. 2000. Т. 2. № 1. С. 126–129.

21. Джерело: Barna Research Group. Їхні дані цитуються в: Робінсон Б. А. U.S. Divorce Rates for Various Faith Groups [Електронний ресурс]. Березень, 2002. URL: http://www.religioustolerance.org/chr_dira.htm.

22. Barna Research Group.

23. Barna Research Group.

24. Джерело: National Center for Health Statistics. Їхні дані цитуються в: U.S. Divorce Statistics // Divorce Magazine.com [Електронний ресурс]. <http://www.divorcemag.com/statistics/statsUS2.shtml>.

25. National Center for Health Statistics.

26. Barna Research Group.

27. Нокс Д., Шахт К. Marriage and the Family: A Brief Introduction. Белмонт, Каліфорнія: Wadsworth Publishing Company, 1999. Ця книга цитується в: Asian-American Couples [Електронний ресурс]. URL: <http://www.uwyo.edu>.

28. Джерело: Institute for Divorce Reform. Дані цитуються в: «Divorce Magazine.com».

29. Джерело: Divorce Rates of All Countries, Compared to the U.S. Дані цитуються в: <http://www.divorcereform.org/nonus.html>.

Розділ 8. Любити своїх ворогів?

30. Адин Балу. *Із джерела*: Толстой Л. М. The Kingdom of God is Within You. Линкольн: University of Nebraska Press, 10 с.

Розділ 9. Ну, а якщо...

31. Із бесіди автора з родиною Уівера і з джерела: Mountain Man Arrested // The Sentinel. 1988. С. 1-2.

32. Келлерман А., доктор медицини. // New England Journal of Medicine. 1988. Дані цитуються в: <http://goodsforguns.org>.

33. Ориген. Книга II, розд. 30 // Проти Цельса. *Із джерела*: Ante-Nicene Fathers. Т. IV. 444 с.

34. Арнобій. Книга I, абзац 6 // Проти язичників. *Із джерела*: Ante-Nicene Fathers. Т. VI. 415 с.

35. Ориген. Книга 8, розд. 73 // Проти Цельса. *Із джерела*: Ante-Nicene Fathers. Т. IV. С. 667-668.

36. Балу А. How Many Does It Take [Електронний ресурс]. URL: www.adinballou.org/HowMany.shtml.

Розділ 10. Але хіба у Святому Письмі не сказано...

37. Вайн У. Е. Expository Dictionary of New Testament Words. Гранд Рапідс: Zondervan Publishing House, 1940. 188 с.

38. Тертуліан. Розділ 19 // Про ідолопоклонство. *Із джерела*: Ante-Nicene Fathers. Т. III. 73 с.

Розділ 12. Життя у двох царствах

39. Тертуліан. Розділ 15 // Про ідолопоклонство. *Із джерела*: Ante-Nicene Fathers. Т. III. 70 с.

Розділ 13. Чи «від світу цього» я?

40. Морланд Д. Dave Moreland's Bozo Criminal of the Day [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kooi.com/bozo/jan99.htm>.

Розділ 14. Чи стаємо ми від цього борцями за «мир і справедливість»?

41. Capital Punishment Statistics [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ojusdoj.gov>.

42. Статистика, складена Інститутом імені Алана Гуттмахера; представлена на сайті <http://www.nrlc.org/abortion/aboramt.html>.

Розділ 15. Чи справді хтось так жив?

43. Хохнер Х. У. Maccabees // The International Standard Bible Encyclopedia. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company. 1986. Т. III. С. 196–199.

44. Сміт Р. Х. Pella // The International Standard Bible Encyclopedia.

Розділ 16. Чи є це історичною позицією християнської церкви?

45. Герма. Книга III, розд. 1 // Пастир. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 31 с.

46. Татіан. Розділ 11 // Промова проти еллінів. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 69 с.

47. Климент Олександрійський. Книга 3, розд. 8 // Педагог. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 281 с.

48. Тертуліан. Розділ 38 // Апологія. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. III. С. 45-46.

49. Тертуліан. Розділ 13 // De Corona. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 101 с.

50. Ориген. Книга 8, розд. 75 // Проти Цельса. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. IV. 668 с.

51. Кіпріан. Розділ 26 // Про смертних. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. V. 475 с.

52. Климент Олександрійський цитується в джерелі: Максим. Проповідь 55. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 581 с.

53. Тертуліан. Розділ 10 // Про терпіння. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. III. 713 с.

54. Тертуліан. Розділ 39 // Проти Маркіона. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. III. 415 с.

55. Лактанцій. Книга V, розд. 21 // Божественні установлення. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. VII. 158 с.

56. Лактанцій. Книга V, розд. 24 // Божественні установлення. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. VII. 160 с.

57. Лактанцій. Книга V, розд. 18 // Божественні установлення. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. VII. 184 с.

58. Афінагор. Розділ 1 // Прохання про християн. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers.* Т. II. 129 с.

59. Іполіт. The Apostolic Tradition. Переклад: Грегорі Дікс і Генрі Чедвік. Ріджфільд, Коннектикут: Morehouse Publishing, 1992. 26 с.

60. Шафф, Филип, за ред. Canon XII of Nicaea // The Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1983. Т. X. 27 с.

61. Послання Марка Аврелія Сенату. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. I. 187 с.

62. Ориген. Книга V, розд. 37 // Проти Цельса. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. IV. 560 с.

63. Лактанцій. Книга VI, розд. 17 // Божественні установлення. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. VII. С. 182-183.

Глава 18. Як увійти в Царство

64. Webster's New World College Dictionary. Нью-Йорк: Simon & Schuster, Inc., 1997. Вип. III. С. 1138.

65. Creeds of the Churches / за ред. Д. Х. Лайт. Атланта: John Knox Press, 1973. 24-25 с.

Розділ 21. Що сталося з Євангелією Царства?

66. Євсевій Кесарійський. Церковна історія. Кн. VIII, розд. 17.

67. Євсевій Кесарійський. Церковна історія. Кн. X, розд. 5.

68. Євсевій Кесарійський. Життя Костянтина. Кн. I, розд. 41-42. *Із джерела: The Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series* / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982. Т. 1, 494 с.

69. Євсевій Кесарійський. Життя Костянтина. Кн. II, розд. 44-46.

70. Лактанцій. Книга V, розд. 24 // Божественні установлення. *Із джерела: Ante-Nicene Fathers*. Т. VII. 160 с.

Розділ 22. Царство богослов'я

71. Див. з цього питання мою більш ранню працю «Словник ранньохристиянської віри» («A Dictionary of Early Christian Beliefs»), у якій ця тема детально задокументована в розділі «Христос, Його божественність».

72. Сократ Схоластик. Церковна історія. Кн. I, розд. 9. *Із джерела: The Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series* / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982, Т. II, 14 с.

73. Гіббон Е. The Decline and Fall of the Roman Empire. Нью-Йорк: Penguin Books, 1952, 386 с.

74. The Decree of the Holy, Great, Ecumenical Synod, the Second of Nicaea // The Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982. Т. XIV, с. 550-551. Див. також: http://www.xxc.ru/orthodox/pastor/vii_sobor/index.htm.

75. Іларій Пиктавійський. *Із джерела: Гіббон Е. The Decline and Fall of the Roman Empire*. Нью-Йорк: Penguin Books, 1952, 397 с.

76. Марцелін А. The Later Roman Empire. Нью-Йорк: Penguin Books, 1986, 239 с.

77. Readings in Church History / за ред. К. Д. Беррі. Вестмінстер, Меріленд: Christian Classics, Inc., 1985, 522 с.

Розділ 23. Чи змінював Бог правила?

78. Євсевій Кесарійський. Ecclesiastical History / перекл. Маєр П. А. Гранд Рапідс: Kregel Publications, 1999, 231 с.

Розділ 24. Як пропали Христові вчення

79. Леонард Вердуїн використовує цей вираз у своїй відомій книзі «Анатомія гібриду» («The Anatomy of a Hybrid»), називаючи «гібридом» державну церкву.

80. Євсевій Кесарійський. Життя Костянтина. Кн. I, розд. 44. *Із джерела*: The Nicene and Post-Nicene Fathers / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982. 494 с.

Розділ 25. Золотий вік, який так і не настав

81. Шафф Ф. History of the Christian Church. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1910. Т. III, с. 33-35.

82. Там само, с. 107-125.

83. Гіббон Е. The Decline and Fall of the Roman Empire. Нью-Йорк: Penguin Books, 1952, 252 с.

84. Там само, 380 с.

85. Євсевій Кесарійський. Життя Костянтина. Кн. II, розд. 3. *Із джерела*: The Nicene and Post-Nicene Fathers / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982, 500 с.

86. Там само, розд. 7-9.

87. Там само, розд. 24-29.

88. Гіббон, 258 с.

89. Там само, 380 с.

90. Там само, 382 с.

91. Там само, 470-472 с.

92. Там само, 476 с.

93. Там само, 477 с.

94. Там само, 478 с.

95. Там само.

96. Там само, 509 с.

97. Нельсон А. Г. The Later Roman Empire [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ku.edu/kansas/medieval/108/lectures>.

98. Гіббон, с. 562-619. Див. також: Бріджес В. Arthur and the Fall of Rome [Електронний ресурс]. URL: <http://www.sangraal.com/library/arthur1.htm>.

Розділ 26. Августин — покровитель «гібриду»

99. Августин. Відповідь Фасту Маніхею. Книга 22, розд. 74. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series / за ред. Ф. Шафф, Г. Уейс. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1982. Т. IV, 301 с.

100. Августин, розд. 75. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. IV, 301 с.

101. Августин, розд. 79. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. IV, 304 с.

102. Августин. Виправлення донатистів. Розділ 7, абзац 23. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. IV, 642 с.

103. Бейнтон Р. Christian Attitudes Toward War and Peace. Нашвілл: Abingdon Press, 1960, 33-43 с.

104. Там само, 96-98 с. *Див. також:* Августин. Відповідь Фасту Маніхею. Книга 22, розд. 75. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. IV, 301 с.

105. Августин, розд. 75. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. IV, 301 с.

106. Lib.ru/Класика: Толстой Лев Миколайович. Том 28, Царство боже всередині вас, Повне зібрання творів [Електронний ресурс]. URL: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_1260.shtml (дата звернення: 02.07.2013).

107. Там само.

108. Uniform Code of Military Justice. Стаття 92(1)(с).

109. Августин. Про визначеність наперед святих. Розділи 16-19. *Із джерела:* The Nicene and Post-Nicene Fathers. Т. V, 506-508 с.

Розділ 27. Підробка в ім'я Христа

110. Костянтинів Дар [Електронне джерело]. URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/IV/Dar_Kostantina/text (дата звернення: 20.05.2013).

111. Чемберлен Е. Р. The Bad Popes. Нью-Йорк: Dorset Press, 1969. 43 с.

112. Там само, 60 с.

113. Readings in Church History / за ред. К. Д. Беррі. Вестмінстер, Меріленд: Christian Classics, Inc., 1985. 522 с.

114. Там само, 521-522 с.

Розділ 28. Подпільне Царство

115. Eerdsman's Handbook to the History of Christianity / за ред. Т. Даулі. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1977. 202-203 с.

116. Ербшотцер М. Heretics in the Middle Ages. Лейпциг: Druckerei Fortschritt Erfurt, 1984. 80-81 с.

117. Там само, 83 с.

118. Там само, 85 с.

Розділ 29. Вальденси

119. Торн Ж. та ін. *You Are My Witnesses*. Торіно, Італія: Claudinia Editrice, 1989. 14 с.

120. Там само, 15 с.

121. Там само, 16 с.

122. Там само, 20 с.

123. Там само, 17 с.

124. Там само, 18 с.

125. Там само, 19 с.

126. Там само.

127. Там само, 20 с.

128. Там само, 36 с.

129. Там само, 37 с.

130. Ербштосер М. *Heretics in the Middle Ages*. Лейпциг: Druckerei Fortschritt Erfurt, 1984. 202 с.

131. Торн, 54 с.

132. Там само, 51 с.

133. Коллінс Д. *Heritage of the Waldensians: A Sketch* [Електронний ресурс]. URL: <http://www.wrs.edu/journals/jour896/waldensians.html>.

134. Вайлі Д. А. *The History of Protestantism, 1878*. Т. II. 485 с. *Із джерела*: «Heritage of the Waldensians: A Sketch».

Розділ 30. Інший потік

135. *Wycliffe Propositions Condemned at London // Documents Illustrative of English Church History* / за ред. Г. Гі, Д. У. Харді. Лондон: MacMillan and Co., Ltd., 1910. 108-109 с.

136. «Констанцький Собор» // 15-е засідання, 6 липня, 1415 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dailycatholic.org/history/16ecume3.htm>.

137. Гі, Харді, 110 с.

138. Там само, 109 с., Висновок 10.

139. Там само, Висновок 16.

140. Там само.

141. Там само.

142. Томпсон Д. А. Ф. *The Later Lollards 1414-1520*. Лондон: Oxford University Press, 1965. 247 с.

143. The Lollard Conclusions // Documents Illustrative of English Church History / за ред. Г. Гі, Д. У. Харді. Лондон: MacMillan and Co., Ltd., 1910. 128 с. Висновок 6.

144. Там само, 131 с., Висновок 10

145. Томпсон, 244-21 с.

146. Страйп Д. Ecclesiastical Memorials. Частина II. Лондон, 1822. 54-55 с.

Розділ 31. Зустріч вальденсів зі швейцарськими реформаторами

147. Лукас Г. С. The Renaissance and the Reformation. Нью-Йорк: Harper & Row, 1960. 519 с.

148. Там само, 520 с.

149. Грімм Г. Д. The Reformation Era 1500-1650. Нью-Йорк: The Macmillan Company, 1965. 188 с.

150. Лукас, 526 с.

151. Грімм, 321-324 с.

152. Торн Ж. та ін. You Are My Witnesses. Торіно, Італія: Claudinia Editrice, 1989. 66 с.

153. Там само, 66-67 с.

154. Там само.

155. Там само, 66-69 с.

156. Там само, 72 с.

157. Там само.

158. Там само, 69 с.

Розділ 32. Новий Сіон у Женеві

159. Грімм Г. Д. The Reformation Era 1500-1650. Нью-Йорк: The Macmillan Company, 1965. 338 с.

160. Там само, 325 с.

161. Там само, 342 с.

162. Нанд Р. John Calvin: Not So Tyrannical [Електронний ресурс]. URL: <http://oprfs.org/division/history/interpretations/2000interp/.doc>.

163. The Murder of Michael Servetus [Електронний ресурс]. URL: <http://www.bcbsr.com/topics/servetus.html>.

164. Фултон Д. Ф. Michael Servetus Humanist and Martyr. Herbert Reichner, 1953. 35 с.

165. Шафф Ф. History of the Christian Church. T. VIII. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1910. 768 с.

166. Hir U. The Heretics. Alfred A. Knopf, Inc., 1962. 328 с.

167. The Murder of Michael Servetus.

168. Кальвін Ж. On the Magistrate // Treatises against the Anabaptists and against the Libertines. Гранд Рапідс: Baker Bk. House, 1982. 77-78 с.

169. Друге гельветське віросповідання. Розд. XXX. Відтворено в книзі Creeds of the Churches / за ред. Д. Х. Лайт. Атланта: John Knox Press, 1973. 190-191 с.

170. Кальвін, 77 с.

Розділ 33. Знамено Царства знову піднімається!

171. Сімлер С. *Із джерела*: A History of the Baptists [Електронний ресурс]. URL: http://www.pbministries.org/History/John%20T.%20Christian/vol1/history_10.htm.

172. Там само.

173. Сімонс М. Reply to False Accusations // The Complete Writings of Menno Simons. Скоттдейл: Herald Press, 1956. 96 с.

174. Сімонс М. *Із джерела*: Pot Д. Д. The Mennonites' Dirty Little Secret // Christianity Today. 07.10.1996. 44 с.

175. Денк Г. *Із джерела*: What is Anabaptism? [Електронний ресурс]. URL: <http://www.anabaptistnetwork.com/WhatIsAnabaptism.htm>.

176. Сімонс М. Reply to False Accusations, 93 с.

177. Там само, 94 с.

178. Бейнтон Р. The Reformation of the Sixteenth Century. Бостон: Beacon Press, 1952. 101 с.

179. Жертва Господня. Ефрата: Grace Press, Inc., 2013. 31 с.

180. The Journal of George Fox / за ред. Н. Пенні. Лондон: J. M. Dent & Sons, 1924. <http://www.geocities.com/quakerpages/fox17.htm>

181. Едвардс Д. Christian England. Гранд Рапідс: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1983. 341 с.

182. Вілобай У. С. Counting the Cost. Елгин: The Brethren Press, 1979. 45-46 с.

183. Франклін Б. The Autobiography and Other Writings. Нью-Йорк: Penguin Books USA Inc., 1783. 129 с.

ЗМІСТ

Від видавців українського перекладу.....	3
Частина I: Царство з іншими засадами	5
1. Священна війна?	7
2. Земне царство, встановлене богом	13
3. Інше царство.....	17
4. А ви присвятили себе Царству Божому?.....	25
5. Змінюючи свій погляд на мамону	35
6. Новий зразок чесності.....	45
7. Закони царства про шлюб і розлучення.....	55
Частина II: Великий камінь спотикання	67
8. Любити своїх ворогів?	69
9. Ну, а якщо... ..	79
10. Але хіба у Святому Письмі не сказано... ..	93
11. Царства цього світу	103
12. Життя у двох царствах	109
13. Чи «від світу цього» я?.....	117
14. Чи стаємо ми від цього борцями за «мир і справедливість»?	125
15. Чи справді хтось так жив?	129
16. Чи є це історичною позицією християнської церкви?	133

Частина III: Що таке Євангелія Царства?	141
17. Дорога до спасіння в Ісусових вченнях.	143
18. Як увійти в Царство	155
19. Фарисеям там немає місця.	163
20. Про Царство неможливо змовчати.	169
Частина IV: Поява «гібриду»	173
21. Що сталося з Євангелією Царства?	175
22. Царство богослов'я.	183
23. Чи змінював Бог правила?	193
24. Як пропали Христові вчення	197
25. Золотий вік, який так і не настав.	203
26. Августин – покровитель «гібриду»	213
27. Підробка в ім'я Христа	225
Частина V: Коли бути християнином Царства	
забороняв закон	231
28. Підпільне Царство	233
29. Вальденси	239
30. Інший потік.	251
31. Зустріч вальденсів зі швейцарськими реформаторами	259
32. Новий Сіон у Женеві.	265
33. Знамено Царства знову піднімається!	273
34. Тепер наша черга	287
Бібліографія.	293
Бібліографічні зноски.	297

МОЄ ЦАРСТВО НЕ ВІД СВІТУ ЦЬОГО

Якби хтось запитав вас, що було головною темою проповідей Ісуса, як би ви відповіли? Потреба людини в спасінні? Божа любов до людства? Необхідність народитися згори?

Ісус, звичайно ж, говорив про це. І це безумовно важливі істини. Але жодна з них не була головною в Його проповідях. Головним в Ісусовій проповіді було Боже Царство. Куди б не йшов Ісус, Він проповідував про Царство Боже.

Як сумно, що звістку про Царство практично вилучено з Євангелії, яку проповідують сьогодні. Багато християн не усвідомлюють, що Боже Царство нині реально існує на землі. Вони навіть не знають, що таке Боже Царство. Саме тому вони не присвячують себе цьому Царству, як того вимагає Христос.

У своїй книзі «Моє Царство не від світу цього» Девід Берсо розкриває перед читачами Христове вчення про Боже Царство — вчення, яке багатьма забуто. Берсо пояснює нові закони й засади Царства, які докорінно відрізняються від засад земних царств. У Христовому Царстві немає місця поверховому християнству, оскільки це Царство неодноразово преображало цілі суспільства протягом останніх двох тисячоліть.

Книга «Моє Царство не від світу цього», сподіваємося, спонукає вас переосмислити своє християнське життя і ходіння з Господом.